

Nr 22.

Ankom till riksdagens kansli den 16 maj 1922 kl. 10 fm.

Konstitutionsutskottets memorial angående fullbordad granskning av de i statsrådet förda protokoll.

Till konstitutionsutskottet hava på därom hos vederbörande gjord framställning blivit överlämnade de under tiden från och med den 10 januari 1921 till och med den 9 januari 1922 i statsrådet förda protokoll, nämligen över

justitiedepartementsärenden från och med den 14 januari 1921 till och med den 7 januari 1922;

justitieärenden från och med den 28 januari 1921 till och med den 7 januari 1922;

utrikesdepartementsärenden från och med den 14 januari 1921 till och med den 7 januari 1922;

försvarsärenden från och med den 14 januari 1921 till och med den 7 januari 1922;

socialärenden från och med den 14 januari 1921 till och med den 7 januari 1922;

kommunikationsärenden från och med den 14 januari 1921 till och med den 7 januari 1922;

finansärenden från och med den 11 januari 1921 till och med den 7 januari 1922;

ecklesiastikärenden från och med den 14 januari 1921 till och med den 7 januari 1922;

jordbruksärenden från och med den 14 januari 1921 till och med den 7 januari 1922; samt

Bihang till riksdagens protokoll 1922. 5 saml. 19 häft. (Nr 22.)

handelsärenden från och med den 14 januari 1921 till och med den 7 januari 1922.

Dessutom har, på därom särskilt gjorda framställningar, till utskottet överlämnats

dels utdrag av protokollet över finansärenden den 10 mars 1922 angående Kungl. Maj:ts proposition nr 191 till riksdagen med förslag till förordning om vissa ändringar i förordningen den 14 juni 1917 angående försäljning av rusdrycker m. m.,

dels utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden den 10 februari 1922 angående timal för kristendomsundervisningen i vissa skolor inom Starrkärrs församling,

dels och protokollet över handelsärenden den 13 januari 1922 i vad det angår godkännande av viss ändring av § 6 i svenska stenkolsaktiebolaget Spetsbergens ordning m. m.

Vid framställning därom, att till utskottet måtte överlämnas det eller de protokoll, som må hava förts i statsrådet angående ändrad form för författningars utfärdande från och med ingången av år 1922, har vidare, bland annat, till utskottet överlämnats protokollet över justitiedepartementens ärenden den 13 januari 1922 i vad det angår Kungl. Maj:ts kungörelse med anledning av Bulgariens tillträde till den reviderade berna-konventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk.

Slutligen har till utskottet även överlämnats

dels, jämte utdrag av protokollet hos riksdagens första kammare den 9 maj 1922 angående av herr *Wohlin* gjord anmälan om anledning till anmärkning mot det i januari 1921 fungerande statsråd, en skrivelse av herr *Wohlin*, vari berörda anledning uppgivits,

och dels, jämte utdrag av protokollet hos riksdagens första kammare den 13 maj 1922 angående av herr *Widell* gjord anmälan om anledning till anmärkning mot herr statsrådet och chefen för försvarsdepartementet, en skrivelse av herr *Widell*, vari ifrågavarande anledning uppgivits.

Efter granskning av de protokoll, som må äga sammanhang med sistnämnda anmälningar, skall utskottet framdeles avgiva memorial i dessa ärenden.

Vid den granskning av ovan omförmälda protokoll i övrigt med därtill hörande handlingar, som i överensstämmelse med grundlagens föreskrift blivit av utskottet företagen och nu fullbordad,

har anledning icke förekommit att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen;

varemot utskottet

funnit här nedan under punkterna 1:o—15:o behandlade ärenden vara av beskaffenhet att böra, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen anmälas.

Innan utskottet övergår till dessa anser sig utskottet böra förutskicka vissa uttalanden angående själva protokollsmaterialet, vilka synas påkallade på grund av erfarenheter, som gjorts inom utskottet, dels innevarande år, dels i vissa fall tidigare. Utskottet vill sålunda framhålla önskvärdheten av att protokollen för vederbörande konselj dagar uppsättas snabbare än nu under stundom är fallet, så att de även för senare delen av granskningsåret kunna komma utskottet tidigare tillhanda än nu ofta sker. Innevarande år emottog utskottet det sista protokollet för år 1921 först den 3 april; motsvarande förseningar hava även under tidigare år regelmässigt inträffat. Det förekommer ock ej sällan att åtskilliga statsrådsmedlemmars underskrift under protokollen saknas; under granskningsåret har detta även inträffat i fråga om medlemmar av tillförordnad regering.

Beträffande protokollsmaterialets beskaffenhet har utskottet iakttagit, att då vissa i protokollen ingående partier varit uppsatta i tryck, eller då detta ägt rum med bilagor till protokollen, papperets kvalitet icke alltid fyllt de fordringar, som enligt kungl. förordningen den 12 juli 1907, angående de slag av papper, bläck, skrivmaskin- och stämpelfärger, som må till vissa offentliga handlingar användas, föreskrives för statsrådsprotokoll, och som äro oeftergivliga för handlingar, vilka såsom dessa äro avsedda att förvaras för all framtid. Utskottet kan icke heller undertrycka ett visst tvivelsmål om att vid den förändring i avseende på protokollens utskrift, som under året genomförts på sådant sätt att de numera utskrivas i maskinskrift, fullgod säkerhet är vunnit för skriftens varaktiga bestånd och läslighet och för dess motståndskraft mot utplåning eller förändring.

I fråga om protokollens uppställning har samtidigt även genomförts den förändring, att protokollen i varje ärende numera avfattas i expeditionens form med ett ärende å varje blad och rubriken nederst å sidan. Utskottet, som finner denna ändring medföra åtskilliga praktiska fördelar, vill emellertid på grund av erfarenhet från såväl innevarande som tidigare granskningsår i detta sammanhang framhålla, att rubrikernas avfattning icke alltid sker med tillräckligt angivande av det väsentliga i det behandlade ärendet.

1:o.

(Protokoll över utrikesdepartementsärenden den 15 april 1921.)

På hemställan av ministern för utrikes ärendena greve Wrangel beslöt Kungl. Maj:t i statsråd den 15 april 1921 att såsom bidrag till betalning av vissa partier för svenska kolonierna i Hamburg räkning inköpta livsmedel till generalkonsulatets förfogande ställa ett belopp av 10,000 kronor att utgå av det å 1920 års tilläggsstat uppförda förslagsanslaget, högst, hjälpverksamhet bland vissa svenska undersåtar i utlandet.

Ur ministerns motivering för sin hemställan må anföras följande.

Med hänsyn till den i Tyskland våren 1919 rådande svåra livsmedelsbristen hade svenska kolonien i Hamburg låtit från Sverige inköpa livsmedel, avsedda att till någorlunda rimligt pris tillhandahållas koloniernas medlemmar. För att möjliggöra varornas införande i Tyskland hade tillförordnade generalkonsuln i Hamburg i likhet med vad skett vid föregående tillfällen, då livsmedel rekvirerats låtit konsignera sändningen till generalkonsulatet. Försäljningspris och fraktkostnader för sändningen hade debiterats med sammanlagt 42,524.13 kronor och hade överenskommit, att likviden skulle i mån betalning inflöte vid försäljning av varorna vid lämpliga tidpunkter översändas i olika poster. Sedan i juli 1919 en första avbetalning å kronor 19,267.30 gjorts, hade kolonien på grund av markkursens katastrofartade nedgång måst träffa avtal om anstånd med betalningen av återstoden mot gäldande av 7 % ränta å oguldet belopp från fakturans dag den 26 juni 1919. De i Hamburg för betalning av skulden disponibla medlen uppgingo till omkring 125,500 mark. Generalkonsulatet i Hamburg ansåg det i december 1920 nödvändigt att slutgiltigt reglera denna affär, framhållande, att någon annan utväg icke stode till buds än att söka erhålla ett bidrag av statsmedel av åtminstone 10,000 kronor för bristens täckande, enär möjlighet ej förefunnes att inom kolonien för ändamålet anskaffa mer än högst 4,000 kronor. Kolonien hade under de senare åren nödgats på frivillighetens väg utöva en synnerligen betungande fattigvård, men då ett ej obetydligt antal av koloniernas mera välsituerade medlemmar efter fredsslutet återflyttat till Sverige, hade möjligheten av frivilliga tillskott till kolonien i hög grad förringats. Det syntes ministern skäligt, att bidrag av statsmedel lämnades till täckande av den ifrågakvarande förlusten, och erinrade han i detta sammanhang om att Kungl. Maj:t genom beslut den 18 juni 1920 till betalning av vissa utav beskickningen i Berlin för därvarande svenska koloniernas räkning från

Sverige inköpta livsmedel av enahanda anledning som nu ifrågavarande anvisat visst belopp att utgå av det å 1920 års tilläggsstat uppförda förslagsanslaget, högst, hjälpverksamhet bland vissa svenska undersåtar i utlandet. Det hade visserligen varit ministerns avsikt, att de å detta anslag återstående medlen skulle ställas till förfogande åt statens kommitté för hjälp åt Rysslandssvenskarna för dess hjälpverksamhet, men därest från anslaget nu anvisades ovannämnda belopp av 10,000 kronor, skulle ministern gå i författning om att motsvarande belopp av enskilda medel, som ställts till hans förfogande, tillhandahölles nyssnämnda kommitté.

Beträffande de omständigheter, som föranlett beviljandet av anslag för hjälpverksamheten bland svenskar i utlandet, må anföras följande.

Under hösten 1919 gjordes av i Ryssland och Tyskland bosatta nödlidande svenska undersåtar framställningar till Kungl. Maj:t om statens mellankomst för lindrande av det svåra läge, vari de råkat på grund av oförskyllda förluster av egendom och rådande livsmedelsbrist. Särskilt hade i Berlin livsmedelsbristen under år 1919 gjort sig starkt kännbar, varför livsmedelsförsändningar från Sverige dit anordnats genom svenska beskickningens i Berlin försorg; å vilka försändelser en betydande förlust uppstått. Kungl. Maj:t behjärtade dessa framställningar och föreslog i proposition, nr 383, riksdagen 1920 att för bestridande av hjälpverksamheten bland svenska undersåtar, huvudsakligen bosatta i Ryssland och Tyskland, vilka i anledning av världskriget kommit i nödläge, å tilläggsstat för år 1920 anvisa ett förslagsanslag, högst, av 300,000 kronor, att fördelas på sätt av Kungl. Maj:t måtte kunna beslutas. Detta anslag beviljades av riksdagen, dock under uttalande av stor tveksamhet och framhållande av att ett bifall icke finge på något sätt anses prejudicerande för andra liknande fall (riksdagens skrivelse nr 164).

Den 7 maj 1920 anmälde ministern detta ärende i statsrådet och anförde därvid bl. a., att en kommitté bestående av förslagsvis tre personer lämpligen borde handlägga alla frågor rörande bistånd till svenska undersåtar, bosatta i Ryssland eller vilka varit därstädes bosatta, men till följd av de politiska förhållandena råkat i brydsam ekonomisk belägenhet. Efter av denna kommitté verkställd utredning angående behovet i varje särskilt fall skulle ministern äga fatta beslut om lämnandet av erforderligt bistånd mot framtida återbetalningsskyldighet för vederbörande. Vad Tyskland beträffade syntes det ministern tillrädligt, att tillsvidare 100,000 kronor av det beviljade anslaget ställdes till förfogande för bestridande av redan havda och framdeles uppkommande utgifter för livsmedelsförsändningar till i Tyskland bosatta svenska undersåtar. Kungl. Maj:t beslöt på ministerns hemställan *dels* bemyndiga ministern för utrikes ärendena att i överens-

stämmelse med vissa grundsatser utarbeta en allmän plan samt nödiga instruktioner för fördelningen och användandet av de medel, som av riksdagen anvisats, dels att utse vissa personer till ledamöter av ovannämnda kommitté för understöd åt rysslandssvenskar, dels ock anbefalla statskontoret att på rekvisition av chefen för utrikesdepartementets personal- och administrativa avdelning tillhandahålla utrikesdepartementet det å tilläggsstat för år 1920 anvisade förslagsanslag, högst, 300,000 kronor.

Genom beslut i statsrådet under år 1920 bestämde Kungl Maj:t i olika fall om användande av en del av de medel, som sålunda av riksdagen anslagits. Särskilt må nämnas beslutet i statsråd den 18 juni om bidrag till likviderande av den ovan omnämnda livsmedelssändningen till Berlin. Sedan ministern härvid erinrat om att han vid ovannämnda föredragning den 7 maj framhållit, att av det föreslagna anslaget å 300,000 kronor ett belopp av c:a 100,000 kronor syntes kunna avses för bestridande av redan havda och framdeles uppkommande utgifter för anskaffande av livsmedel till i Tyskland bosatta svenska undersåtar, beslöt Kungl. Maj:t på ministerns hemställan, att av nämnda anslag ett belopp av 45,000 kronor skulle ställas till förfogande för ministern i Berlin att användas för nysberörda ändamål i enlighet med av ministern för utrikes ärendena meddelad instruktion av innehåll bl. a., att ministern i Berlin, vad beträffade inköp av livsmedel och dessas fördelning antingen kostnadsfritt eller till nedsatta priser bland de i Tyskland bosatta svenskarna, skulle anlita biträde dels av vederbörande konsulter, dels där så befunnnes lämpligt av särskilda livsmedelskommittéer.

Utskottet finner ministerns för utrikes ärendena tillstyrkan av beslutet den 15 april 1921 anmärkningsvärt. Det ovannämnda å 1920 års tilläggsstat uppförda anslaget å 300,000 kronor för hjälpverksamhet bland vissa svenska undersåtar i utlandet hade som nämnts karaktären av förslagsanslag, högst. Så länge anslag med denna beteckning förekommit i riksstaten, synes ingen meningsskiljaktighet ha rått därom — vare sig inom statsrättsvetenskapen eller i riksdagens praxis — att dylika anslag hava samma karaktär som på extra stat anvisade förslagsanslag i övrigt, bortsett från den speciella natur som betingas av tillägget »högst». Det är alltså klart, att å dylika anslag vid statsregleringsårets utgång förefintliga behållningar icke kunna reserveras till följande år för det med anslaget avsedda ändamålet, utan måste sådana eventuella behållningar vid statsregleringsårets utgång anses automatiskt ingå i statsverkets kassafond.

Denna hävdvunna uppfattning angående de olika extra anslagens natur har till yttermera visso fastslagits av statsmakterna för endast några

få år sedan. I den vid 1917 års riksdag framlagda statsverkspropositionen kommo vissa ändringar med avseende på sättet för de extra anslagens upptagande i riksstaten till användning, föranledda av den i riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 8 juni 1916 gjorda hemställan om utredning, huru anslagen till kapitalökning, de extra anslagen ävensom de anslag i övrigt, vilka ej betecknas såsom ordinarie, borde behandlas och bokföras i avseende å uppkommande besparingar. Den av Kungl. Maj:t föreslagna förändringen innebar, att beträffande de extra anslag, som dittills icke haft någon särskild beteckning och vilka till sin natur äro av två olika slag, nämligen dels sådana som avse behov allenast under budgetåret och dels sådana som för ändamålet stå till disposition även efter budgetårets utgång, för framtiden en bestämd åtskillnad skulle göras i riksstaten.

I sammanhang härmed gjordes av riksdagen följande uttalanden (riksdagens skrivelse 1917, nr 16):

»I avseende härå anser sig riksdagen böra till en början betona, att — såsom ju också av den i frågan gjorda utredningen framgår — någon förändring icke ifrågasättes beträffande de extra anslag, som i riksstaten upptagas såsom 'förslagsanslag'. Rörande dessa är redan genom denna beteckning fullt klart angivet, att de icke få disponeras efter budgetårets utgång, utan att därå uppkomna besparingar omedelbart skola överföras till statsverkets kassafond, liksom denna å andra sidan ersätter å dessa anslag uppkomna brister. Den fråga, som här föreligger, gäller alltså de extra anslag, som icke äro rena förslagsanslag.

Riksdagen, som, i likhet med Eders Kungl. Maj:t, finner det särdeles önskligt, att dessa anslags natur i fråga om behandlingen av därå uppkommande besparingar varder fullt klargjord, har icke funnit något att erinra mot de principer, enligt vilka anslagen i den gjorda utredningen uppdelats i å ena sidan 'förslagsanslag, högst', d. v. s. sådana till maximalbeloppet fixerade anslag, vilka ej få disponeras efter budgetårets utgång och som alltså i den mån de ej under sagda år tagits i anspråk skola till kassafonden överföras, och å andra sidan 'reservationsanslag', som äro av den natur, att därå uppkomna besparingar även efter budgetårets utgång stå till förfogande för anslagets ändamål».

Då det ovannämnda å 1920 års tilläggsstat uppförda extra anslaget för hjälpverksamhet bland vissa svenska undersåtar i utlandet uttryckligen angivits vara av natur »förslagsanslag, högst», synes det utskottet uppenbart, att föredragande departementschefen ej bort tillstyrka Kungl. Maj:t att utan riksdagens hörande, efter årets utgång, besluta om användningen av därå förefintlig behållning, vilken i själva verket med budgetårets utgång ingått i kassafonden och sålunda ej stod till Kungl. Maj:ts förfogande.

Utskottet anser sig på dessa grunder böra hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot ministern för utrikes ärendena greve Wrangel.

Närvarande: Herrar Clason, Hellberg, Thulin, Lyberg, Norling, Stendahl, Almkvist,* P. J. Gustafsson,* Pauli,* Nils Anton Nilsson,* Sävström, Jansson i Edsbäcken,* Nilsson i Antnäs, Borg,* K. A. Westman, Bäckström, Andersson i Igelboda, Persson i Fritorp* och Pehrsson i Göteborg.*

* Ej närvarande vid justeringen.

2:o.

(Protokoll över justitiedepartementsärenden den 9 december 1921.)

På tillstyrkan av föredragande departementschefen, statsrådet Åkerman, beslöt Kungl. Maj:t den 9 dec. 1921 att, jämlikt K. F. 27 februari 1858, till svensk medborgare upptaga ryske undersåten Grigori Grigorievitz Aleksandrow med villkor att han inom ett år därefter inför överståthållarämbetet avlade tro- och huldhetsed samt därvid tillika skriftligen avsåde sig de politiska förmåner och rättigheter honom såsom främmande makts undersåte kunde tillkomma.

Av handlingarna inhämtas bl. a., att Aleksandrow, som är född 1886 i Viborg och son till ryske titulärrådet Grigori Aleksandrow och hans svensk-finländska maka Josefina Veckström, har avlagt studentexamen i Helsingfors 1906, medicine kandidatexamen i Dorpat efter studier därstädes 1906—10 samt filosofie kandidatexamen i Uppsala 1913, sedan han med Kungl. Maj:ts tillstånd 1911 vid universitetet inskrivits, att han 1910 inflyttade till Sverige, där han först var bosatt i Uppsala och sedermera från 1915 i Stockholm, att han 1912—14 biträdde vid praktiska övningarna i ryska inom seminariet för slaviska språk vid Uppsala universitet, att han från vårterminen 1916 varit och vid ansökningstiden fortfarande var anställd vid Stockholms borgarskola och därjämte under längre tid utövat enskild undervisning i ryska för inträdessökande till krigshögskolan samt varit verksam som tolk och översättare i ryska språket, bl. a. för svenska myndigheter, att han 1913 åtföljde två svenska affärsmän på resa till Ryssland och 1917 användes av svenska legationen såsom tolk för dess delegerade dr Lindholm, varjämte han för Röda korsets räkning verkställde en undersökning av förhållandena på ön Nargin i Kaspiska havet, att han under 1915 medverkade som redaktör och huvudsaklig författare av den genom Nordisk resebyrå utgivna boken »Sverige» och under 1918 jämväl

i en av »Skandinavskij Listok» utgiven skandinavisk reklampublikation. Emellertid har Aleksandrow därjämte, enligt handlingarna, dels från år 1914 varit verksam för kejserliga ryska legationen i Sverige och därunder biträtt såväl med diverse översättningar som med annat arbete, dels sedan mars 1920 anlitats av det under herr Fredrik Ströms ledning ställda ryska s. k. konsulatet i Stockholm, där han en tid dagligen varit sysselsatt 4 à 5 timmar huvudsakligen med översättningar, maskinskrivning och tjänstgöring som tolk mot en minimiavlönning av 500 kronor i månaden, och sedermera, efter ryska handelsdelegationens hitkomst i mars 1921, haft hand om kontrollen över alla delegationens översättningar samt emellanåt för dess räkning tjänstgjort som tolk. Sedan han 1920 tjänstgjort såsom tolk och översättare dels vid metallarbetareförbundets förhandlingar med representanten för motsvarande ryska förbund, Schlapnikof, dels åt denne personligen, vilken utan tillstånd inkommit i riket i aug. 1920 och där- efter utvisats i sept. s. å., fränkändes Aleksandrow sitt dittills innehavda konstanta passvisum och erhöll visering för uppehåll i Sverige blott för 2 à 3 veckor i följd.

Beträffande Aleksandrows personliga förhållanden nämnes i handlingarna, att han i januari 1914 ingått äktenskap med en svensk kvinna samt i detta äktenskap hade två barn, födda 1914 och 1918. Vid ansökningsen var fogad en skrivelse från Aleksandrows hustru, vari anhölls om bifall till dennes anhållan om svenskt medborgarskap. I övrigt bifogades skrivelser mestadels från personliga vänner till sökanden, vari likaledes hemställdes om bifall till hans framställning, varjämte genom intyg från olika personer, vilka haft beröring med Aleksandrow vid hans verksamhet och under hans vistelse i Sverige, bl. a. professor Lundell, docent Agrell m. fl. vitsordades, att han med nit och skicklighet fullgjort honom givna uppdrag. Slutligen framhölls i den skrivelse, som åtföljde ansökningsen av 19 maj 1921 och som ingavs av advokat Georg Branting såsom befullmäktigat ombud, dels att Aleksandrow vore i synnerligen hög grad förtjänt av att erhålla svenskt medborgarskap på grund av sin långa vistelse i landet, den gagneliga verksamhet han här utövat samt hans stora kunskaper och övriga kvalifikationer, dels att även humanitära skäl talade för bifall till ansökningsen. »Det synes», heter det i denna, »att humanitära skäl tala för hänsynstagande till fru Aleksandrows ställning i detta fall. Väl är det sant, att kvinna genom giftermål med utlännings förlorar sitt svenska medborgarskap och att hon vid äktenskapets ingående bör betänka hela innebörden av detta stadgande. Man måste emellertid erinra sig, att makarna Aleksandrow vigdes redan i januari 1914, vid en tidpunkt, då alltså varken världskrig eller rysk bolsjevikrevolution voro att

skäligen medtaga i perspektivet. Det är lätt att föreställa sig, vad det skulle betyda för fru Aleksandrow, om hon, som är främmande för ryskt språk och ryska förhållanden, skulle med sina två ävenledes blott svensktalande barn nödgas överflytta till våra dagars Ryssland. Denna möjlighet framstår även för Aleksandrow närmast som en katastrof, och hans djupaste önskan är med hänsyn till dessa förhållanden att här i riket kunna slå fast rot, för att med tillgodogörande av sina speciella kunskaper tjäna sitt nya fädernesland.»

Över ansöknigen infordrades den 20 maj 1921 överståthållarämbetets yttrande. I detta yttrande, som avgavs den 28 juni 1921, avstyrktes bifall till den gjorda framställningen. Till detsamma är fogat en rapport från Stockholmspolisens kriminalavdelning rörande Aleksandrows förhållanden och tidigare verksamhet. Häri meddelades bl. a. att Aleksandrow ej varit tilltalad eller straffad för brott eller försatt i konkurs eller omyndighetstillstånd eller lagsökt för skuld samt att han styrkt sig hava erlagt honom i Stockholm för åren 1919—20 påförda krono- och kommunalutskylder. I en annan till överståthållarämbetets yttrande fogad, av tredje polisintendenten i Stockholm avgiven promemoria framhölls, att Aleksandrow av vissa skäl misstänkts för kommunistiska stämplingar och därför den 1 september 1920 underkastats förhör å Stockholmspolisens kriminalstation. Han hade därvid uppgivit, att hans mellanhavande med de svenska kommunisterna inskränkte sig till tolknings- och översättningsarbete. Enligt polisintendentens uppfattning förtjänade Alexandrows uppgifter om att hans anställning vid härvarande ryska konsulat och hans umgänge med härvarande kommunister endast avsåge tolkningar och översättningar icke tilltro, då han i verkligheten av allt att döma torde stå i intimt samarbete med kommunisterna och på olika sätt biträtt den ryska handelsdelegationen. Polisintendenten avstyrkte därför bifall till Aleksandrows ansökan om svenskt medborgarskap. Den i denna promemoria givna redogörelsen kompletterades i skrivelse den 30 september 1921 av en ny framställning. I denna framhölls bl. a. att, vad Alexandrows äktenskap beträffade, detta när som helst kunde väntas bli upplöst; att detta ej redan skett ansågs bero på, att Aleksandrow ville begagna sitt äktenskap med en svenskfödd kvinna såsom stöd för sin ansökan om svensk medborgarrätt. Skulle Aleksandrow bli upptagen till svensk medborgare, komme utan tvivel hans äktenskap att omedelbart därefter upplösas.

Den 1 juli 1921 infordrades även utlåtande från länsstyrelsen i Uppsala län. Till detta yttrande, som avgavs den 18 juli 1921, var fogat ett meddelande från Uppsala stads magistrat, vari uppgavs, att under sökandens vistelse i Uppsala intet mot honom förekommit, som kunde ut-

göra hinder för ansökningens förordande. Länsstyrelsens yttrande gick emellertid ut på avstyrkande av bifall till Aleksandrows ansökan.

Efter utskottets mening är föredragande departementschefens tillstyrkande av förevarande beslut anmärkningsvärt. Utskottet vill särskilt framhålla, att såväl överståthållareämbetet som länsstyrelsen i Uppsala län avstyrkt den ingivna ansökningen om erhållande av svenskt medborgarskap. Av de under ärendets handläggning framkomna upplysningarna framgår, att sökanden haft regelbunden sysselsättning hos det s. k. ryska konsulatet och ryska handelsdelegationen i Sverige. De intima förbindelser med en främmande makts representanter, som en dylik anställning medför, och det beroende av dessa, som härigenom blir en följd, borde enligt utskottets mening föranleda, att ansökningar om medborgarrätt i dylika fall ej tillstyrkas. Det synes i hög grad vara olämpligt, att personer, som i likhet med sökanden hava en så fast anställning hos främmande makts organ här i riket, erhålla de särskilda förmåner och friheter, som det svenska medborgarskapet innebär. Att i detta fall särskild anledning förefunnits att beträffande sökanden utöva den kontroll, som i fråga om främmande lands medborgare är möjlig, framgår även därav, att han under sista tiden endast för korta tidsperioder erhållit passvisum för kvarblivande i Sverige. Vad vidare beträffar det skäl för ett bifall till ansökningen, som skulle hava legat däri, att hänsyn borde tagas till sökandens svenskfödda hustru, vill utskottet framhålla, att den förestående upplösning av sökandens äktenskap, som i en av de refererade handlingarna antytts, redan den 10 oktober 1921 ägde rum. Detta skäl hade sålunda vid ansökningens föredragning förfallit. Men dessutom må erinras, att något tvång från svenska myndigheters sida mot Aleksandrows svenskfödda hustru och barn att eventuellt följa mannen ur riket icke behövt befaras, även om äktenskapet icke upplösts, varförutom barnen såsom här i riket födda, enligt medborgarrättslagen af 1894 § 2, om de förblivit här till myndig ålder mantalsskrivna, kunnat förvärva egen svensk medborgarrätt.

På anförda skäl har utskottet funnit detta ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan bör, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Åkerman.

Närvarande: Herrar Clason, Engberg, Hellberg,* Thulin, Reuterskiöld, G. W. Hansson, von Geijer,* Norling, Nils Anton Nilsson, A. W. Johansson,* Sävström, Magnusson i Tumhult, Jansson i Edsbäcken, Nilsson i Antnäs, Borg, K. A. Westman, Bäckström, Starbäck* och Fast.

*Ej närvarande vid justeringen.

3:0.

(Protokoll över försvarsärenden den 4 mars 1921.)

Till Kungl. Maj:t inkom den 1 mars 1921 en skrivelse av följande innehåll:

»Till Konungen.

På grund av nu rådande tryckta konjunkturer å arbets- och penningmarknaden har även inom de av mig drivna Nettraby Läderfabriker inträtt en långvarig arbetsbrist, som hotar att nödsaka mig till driftens totala inställande varigenom också min därföre anlidade gamla arbetarestam, folk som varit i min tjänst 15—25 år, skulle komma i mycket betryckt läge. Med anledning härav har jag, som under många år levererat läder till armén, hos arméförvaltningens intendentsdepartement gjort framställning att erhålla någon ytterligare beställning å denna vara för att sättas i tillfälle att uppehålla driften i fabrikerne.

Intendentsdepartementet har emellertid icke kunnat bifalla denna min framställning och under hand har jag erhållit upplysning om, att skälet till avslaget varit det att gällande förordning lägger hinder i vägen för beställningar för kronans räkning i sådan form.

Jag får därför i underdånighet vända mig till Eders Kungl. Maj:t för att om möjligt utverka tillstånd att få från vederbörande myndigheter erhålla beställningar. Vad jag från mina fabriker kan erbjuda är 50 å 100,000 kg. sulläder, gammal barkgarvning, berett under en tid av 15—16 månader med bark, bästa och ädlaste läder som existerar, motstår vatten och är oerhört slitstarkt, skodon av denna vara kan lagras i obegränsad tid utan att försämrans i kvalite, till ett pris av kr. 5: 50 pr kg.

50 å 80,000 kg. modernt garvat sulläder, även detta av allra bästa kvalite garvat i självframställda rena extrakter fria från syror eller skadliga kemikalier å kr. 5:— pr kg. allt framställt av finaste, bästa råhudar. Leveransen kan ske med cirka 20,000 kg. av varje sort per månad.

En särskild anledning att jag vågar hemställa om denna hjälp i min näring är, att jag under krigsåren lidit stora förluster genom det bistånd jag lämnat kronan vid försök att från utlandet införskaffa varor för armén. Mitt härför använda fartyg, ångaren »Atlanten», blev på sin andra resa från Sydamerika i april 1917 beslagtagna av Engelska myndigheter och frigavs först i början på sommaren 1920.

Visserligen har jag erhållit ersättning av statsverket för den påvisbara skada jag lidit, men givet är att den vinstförlust, som för mig uppkommit däri genom att jag under de mest inkomstbringande åren för rederinäringen icke hade tillgång till mitt fartyg, ej kunnat tillnärmelsevis gottgöras.

I anledning härav får jag i underdånighet hemställa det Eders Kungl. Maj:t täcktes i nåder bemyndiga vederbörande armé eller flottans myndigheter

att sätta mig i tillfälle att fullgöra leveranser av de ovannämnda varor som tillverkas vid mina läderfabriker i Nettraby.

Nettraby den 26 februari 1921.

Underdånigst
PER PALEN.»

Över denna framställning infordrades samma dag, den 1 mars, utlåtande från arméförvaltningens intendentsdepartement. Dess yttrande, som likaledes är daterat den 1 mars 1921, trots att enligt stämpel begäran om detsamma inkom först den 2 mars, är av följande lydelse:

»Till Konungen.

I en hos Eders Kungl. Maj:t gjord underdånig framställning har Per Palen i Nättraby anhållit, det Eders Kungl. Maj:t täcktes bemyndiga vederbörande arméns eller flottans myndigheter att sätta honom i tillfälle att fullgöra leveranser av vissa i skrivelsen närmare angivna varor, som tillverkades vid hans läderfabriker i Nättraby.

Sedan Eders Kungl. Maj:t anbefallt arméförvaltningens intendentsdepartement att häröver avgiva utlåtande, får departementet i underdånighet anföra följande.

Sökanden har som stöd för sin framställning åberopat bland annat, att han lidit stora förluster genom det bistånd han lämnat kronan vid försök att under krigsåren införskaffa varor för armén, varvid honom tillhöriga ångfartyget Atlanten blev beslagttaget och först efter krigets slut åter frigivet. Det bör därvid anmärkas, att sökanden förut erkänt sig hava blivit till fullo gottgjord för varje fordringsanspråk gent emot kronan i denna sak, men det torde likväl icke kunna förnekas, att sökanden ändock lidit kännbart avbräck genom detta beslag.

I alla händelser anser departementet, att under en tid av svårt betryck i det ekonomiska läget och å arbetsmarknaden staten icke bör ställa sig helt avvisande mot erbjudanden från enskilda personer eller firmor att fullgöra leveranser av behövlige varor, då villkoren därför äro antagliga. Departementet får hörom åberopa sin värdsamma promemoria till statsrådet och chefen för försvarsdepartementet den 1 mars 1921 D. N. 955.

I nu föreliggande fall anser departementet sig kunna förorda, att från anbudsgivaren inköpas 100,000 kg. sulläder, framställt medelst gammal barkgarvning och berett under 15 à 16 månaders tid för ett pris av 5 kronor 50 öre per kilogram. Beträffande detta pris har departementet från föreståndaren för Stockholms skomakeriidkares inköpsförening erhållit bilagda intyg, som utvisar att priset kan anses skäligt. Av övriga i erbjudandet uppgivna varor har departementet för närvarande icke behov.

För bestridande av inköpskostnaden, 550,000 kronor, disponerar departementet, på sätt i ovan nämnda värdsamma promemoria anförts, nödiga medel å munderingsanslaget.

Såsom av det åberopade intyget framgår, är Nättraby läderfabriker sannolikt det enda garveri i landet, där sådant sulläder tillverkas, och det torde därför

vara nödvändigt, att departementet erhåller bemyndigande att under hand inköpa ifrågavarande parti.

På grund av vad sålunda anförts får departementet i underdånighet anhålla om medgivande att från innehavaren av Nättraby läderfabriker, Per Palen, under hand inköpa ifrågavarande parti av 100,000 kilogram sulläder, framställt medelst gammal barkgarvning, för ett pris av 550,000 kronor, att gäldas av munderingsanslaget.

Remisshandlingen återställes härjämte. Stockholm den 1 mars 1921.

Underdånigst

FREDRIK FRÖLICH.

EINAR WIKLAND.

— / Fritz Björkman.»

För belysning av Palens hemställen och arméförvaltningens intendentsdepartements skrivelse böra följande omständigheter relateras.

Vad först beträffar de förluster, som Palen förklarar sig hava lidit genom de tjänster, han under krigsåren gjort staten, är att märka, att han den 24 januari 1920 avgav följande intyg.

»Sedan jag i dag av arméförvaltningens intendentsdepartement mottagit ett belopp av enmillionsjuhundratrettiofemtusensexhundratre kronor 89 öre (1,735,603: 89) förklarar jag mig därigenom tillfullo gottgjord för varje fordringsanspråk mot Kungl. Maj:t och kronan i anledning av fraktavtal rörande ångf. Atlanten och inköp eller försäkring av varor, som fraktats med nämnda fartyg, vadan jag avstår från vidare anspråk i sådant avseende och således från mitt med skrivelsen den 17 januari 1920 framställda krav.

Stockholm den 24 januari 1920.

PER PALEN.»

Vad angår den i intendentsdepartementets skrivelse åberopade promemorian till chefen för försvarsdepartementet som jämväl var daterad den 1 mars 1921, alltså samma dag skrivelsen ingavs, framhölls i densamma, att under industriens dåvarande nödläge det vore önskvärt, att materialanslagen under fjärde huvudtiteln användes på så sätt, att landets industri därav droge den största möjliga nytta, samtidigt som försvaret finge sina behov tillgodosedda. »Men», framhölls i skrivelsen, »det måste möta de största betänkligheter, om denna princip i någon större omfattning så tillämpas, att försvaret tvingas att på bekostnad av respektive anslag verkställa andra materielanskaffningar, än de oundgängligen nödvändiga, under perioder av ogynnsamma yttre förhållanden. Anslagen äro särskilt för närvarande, ytterst lågt beräknade och lämna ingen marginal för stödjande av industrien i annan mån än som kan ske genom normala beställningar. Det är sant, att prisen på så gott som allting under den senaste tiden hava fallit icke obetydligt i jämförelse med förhållandena

under de närmast föregående åren, men det är att märka att prisen fortfarande äro i fallande och att botten måhända ännu icke är uppnådd. Den nuvarande tidpunkten kan sålunda icke vara särskilt gynnsam för upphandlingar i större skala, tvärtom synes ett ekonomiskt handhavande av anslagen kräva återhållsamhet i anskaffningarna just nu. Departementet måste sålunda som sin principiella åsikt uttala, *att om vissa industrigrenar med statens hjälp måste hållas under armarna under längre eller kortare tider får detta icke ske på bekostnad av försvarsanslagen.*» Härefter diskuterades i promemorian de möjligheter, som förefunnes att å de olika materialanslagen bekosta för industrien värdefulla beställningar. Det framhölls, att det enda under departementet stående anslag, som härvid kunde komma i fråga, vore munderingsanslaget. Av detta återstode för år 1921 odisponerade blott i runt tal 586,000 kr. För nyanskaffning av skodon under år 1921 kunde beräknas åtgå i runt tal 500,000 kr. Till täckande av utgifterna för dessa nyanskaffningar kunde lämpligen vederbörlig del av det å munderingsanslaget återstående beloppet användas. Sin framställning i denna del avslutade intendentsdepartementet med följande ord: »Under förutsättning, att nyanskaffning av skodon övertages av intendentsdepartementet och att övriga nyanskaffningar direkt av truppförbanden så gott som fullständigt inställas, *utgöra 500,000 kronor det högsta belopp som för närvarande enligt intendentsdepartementets åsikt kan disponeras av munderingsanslaget för verkställande nu av någon anskaffning, som kan vara ägnad att understödja industrien.* Denna anskaffning bör i enlighet med det föregående avse skodon.»

Utskottet anser sig böra fästa uppmärksamheten på de påtagliga skiljaktigheter, som förefinnas mellan uttalandena i intendentsdepartementets båda samma dag daterade framställningar. Särskilt är att märka, att departementet i promemorian förklarade *500,000 kr.* vara den största summa, som kunde användas för verkställande av för industrien värdefull nyanskaffning, och att denna summa borde användas till *skodon*, undet det att i utlåtandet med anledning av Palens hemställan *550,000 kr.* föreslås skola begagnas till inköp av *sulläder*.

Slutligen bör i detta sammanhang nämnas, att det i skrivelsen åberopade intyget om det av Palen begärda prisets skälighet är daterat den 2 mars, alltså dagen efter skrivelsens avgivande, samt av följande lydelse:

»På begäran får jag härmed intyga att partipriset för 1:ma sulläder, berett på gamla sättet, under lång tid utan extrakter, vilken vara enligt min vetskap icke tillverkas mera än på en fabrik inom landet numera, är omkring kr. 5,50 per kilogram.

Prima fatgarvat koläder av bästa råvara gäller emellan kr. 4.50 och 5,20 per kilogram.

Stockholm den 2 mars 1921.

P. Gust. Pettersson.

Föreståndare för Stockholms Skomakeriidkares Inköpsförening.»

Den 4 mars 1921 föredrogos Palens skrivelse och arméförvaltningens intendentsdepartements däröver avgivna utlåtande inför Kungl. Maj:t. På tillstyrkan av föredragande departementschefen, statsrådet Hammarskjöld, beslöt Kungl. Maj:t att »bemyndiga intendentsdepartementet att med Palen träffa avtal under hand om leverans från Nättraby läderfabriker för arméns räkning av högst 100,000 kg. sulläder, framställt medelst gammal barkgarvning, för ett pris ej överstigande det beräknade marknadspriset för dylik vara vid tiden för leveransens fullgörande; och skulle härav föranledda kostnader bestridas från anslaget till munderingsutrustning (1921: IV 2. D. 2).»

Påföljande dag, den 5 mars 1921, slöts mellan arméförvaltningens intendentsdepartement och Palen ett avtal, enligt vilket den senare förpliktade sig att leverera 100,000 kg. sulläder, framställt medelst gammal barkgarvning och berett under 15 à 16 månaders tid, till ett pris av 5,50 kronor pr kg.; leveransen skulle ske successivt med minst 20,000 kg. i månaden samt börja under mars månad.

Enligt utskottets mening är föredragande departementschefens handläggning av förevarande ärende ur flera synpunkter anmärkningsvärt.

Utskottet vill härvid först påpeka den utomordentligt skyndsamma behandling, som förevarande ärende undergått. Samma dag, den 1 mars 1921, som Palens framställning inkom till försvarsdepartementet, har arméförvaltningen varit färdig med det därifrån infordrade yttrandet över densamma; den 4 mars fattades Kungl. Maj:ts beslut, och den 5 mars slöts kontraktet mellan intendentsdepartementet och Palen. Dessa omständigheter giva vid handen, att ärendet blivit behandlat med ytterlig brådska. Att därvid detsamma ej utretts med behörig noggrannhet, synes klart framgå av handlingarna i målet.

Vad först beträffar frågan om behovet av ifrågavarande läderinköp ur arméns synpunkt, vill utskottet framhålla, att en närmare undersökning härutinnan från departementschefens sida borde ha föranletts redan därav, att intendentsdepartementet i sina båda den 1 mars avgivna skrivelser i detta hänseende gjort i väsentliga punkter skiljaktiga uttalanden. Överhuvud synes det vara obestridligt att, om för statens räkning beställningar

skola ske för industriens främjande, dessa i varje fall böra föregås av en allsidig utredning. Att dylika beställningar i alla händelser ej böra ske för att bereda en enskild näringsidkare ersättning för lidna förluster, torde vara tydligt; i detta fall förelåg så mycket mindre skäl härtill, som de påstådda förlusterna redan förklarats vara av staten tillfullo ersatta.

Framför allt vill emellertid utskottet framhålla, att, innan hemställan gjordes om bemyndigande för intendentsdepartementet att *under hand* sluta omförmälda avtal, fullständiga uppgifter bort hava införskaffats angående det av Palen begärda prisets skälighet. Härvid är att märka, att enligt förordningen angående upphandling och arbeten för statens behov samt försäljning av staten tillhörig lös egendom den 16 januari 1920 infordrande av anbud förutsattes vara det normala tillvägagångssättet vid upphandling för statens räkning och att det i § 19 stadgas, att, om uppgörelse under hand skall ske, anbud å gods för upphandling må införskaffas på sätt prövas lämpligt, därvid företrädesvis skriftliga anbud böra infordras; det förutsattes alltså, att även vid upphandling under hand anbud från olika håll infordras. I detta fall har så icke skett. Såsom stöd för detta förfaringssätt föreligger i handlingarna endast det förut återgivna, av föreståndaren för Stockholms skomakeriidkares inköpsförening utfärdade intyget, enligt vilket läder av ifrågavarande beskaffenhet endast tillverkades inom en fabrik inom landet och det av Palen begärda priset vore det i marknaden gällande. Det bör då påpekas, att detta intyg icke erhållit bestämdare avfattning, än att intygsgivaren beträffande Nättrabyfabrikens ställning såsom ensamtillverkare av nu ifrågavarande läder inskjutit de begränsande orden »enligt min vetskap», och att han rörande priset även stannat vid uttrycket »omkring» kr. 5.50. Intendentsdepartementet har också med avseende på den förstnämnda frågan ej gått längre än att såsom »sannolikt» beteckna antagandet, att Nättrabyfabrikerna stode ensamma om dylik tillverkning. Utskottet vill vidare framhålla, att, enligt vad för utskottet uppgivits, det för läderfabriker, som icke i regel tillverka nämnda slag av läder, icke lärer erbjuda någon svårighet att upptaga sådan tillverkning, och att alltså något hinder för infordrande av anbud icke varit för handen. Enligt utskottet tillhandakomna uppgifter torde därjämte kunna dragas i tvivelsmål, huruvida ej, medelst infordrande av anbud, ett lägre pris än det kontrakterade kunnat uppnås. I varje fall torde i dessa hänseenden upplysningar från mer än en person hava bort införskaffas, även om ärendets handläggning därigenom blivit något fördröjd. Det synes sålunda vara obestridligt, att den i ärendet förebragta utredningen varit så ofullständig, att ett omedelbart tillstyrkande av intendentsdepartementets hemställan ej kan anses befogat.

Utskottet kan ej underlåta att tillika påpeka, att Kungl Maj:t beslutat, att ifrågavarande läderinköp skulle ske för ett pris »ej överstigande det beräknade marknadspriset för dylik vara vid tiden för leveransens fullgörande», varemot priset enligt det av intendentsdepartementet slutna avtalet bestämdes till det belopp, som vid avtalets ingående påstods vara ungefär det normala för omedelbar leverans, ehuru kontraktet avslutades för successiv leverans. Detta har skett trots att intendentsdepartementet i sin omförmälda promemoria uttryckligen framhållit, att priserna voro stadda i fallande.

På anförda skäl har utskottet funnit detta ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan bör, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Hammarskjöld.

Närvarande: Herrar Clason, Engberg,* G. A. Strömberg,* Thulin, G. W. Hansson, Lyberg,* Stendahl, Modig, Nils Anton Nilsson, Magnusson i Tumhult,* Jansson i Edsbäcken, Borg, K. A. Westman, Bäckström, Karlsson i Vadstena, Gustafson i Kasenberg, Pehrsson i Göteborg och Jensen.

* Ej närvarande vid justeringen.

4:o.

(Protokoll över försvarsärenden den 10 oktober 1921.)

Den 7 november 1919 utnämnde och förordnade Kungl. Maj:t, uppå underdånig ansökan, kaptenen av första klassen vid Jämtlands fältjägarregemente Oscar Paterson att från och med den 1 januari 1920 vara major på reservstat vid samma regemente, med rätt för honom att åtnjuta med denna beställning förenade löneförmåner, dock med skyldighet tillika att vara underkastad de förändringar i tjänstgöringsskyldighet, avlöningsförmåner och pensionsbestämmelser, vilka en omorganisation av lantförsvaret kunde göra erforderliga eller vilka eljest kunde varda i laga ordning fastställda.

I underdånig ansökan den 8 september 1921 anhöll Paterson att å dag under oktober eller november månad få återinträda på stat med kaptens av första klassen avlöningsförmåner vid infanteriregemente inom armén. Såsom skäl för denna ansökan anförde Paterson, att han under hela den tid, han stått å reservstat, med undantag av tiden för fullgörande av honom åliggande reservstatstjänstgöring, varit och vore kommenderad vid

intendenturkåren med tjänstgöring vid intendentsdepartementets mobiliseringsdetalj, och hade Paterson före sin övergång till reservstat fullgjort samma tjänstgöring vid intendenturkåren, varvid hans avlöningsförmåner uppgått till omkring 6,000 kronor mera per år, än vad han åtnjutit efter sin befordran till major på reservstat.

Av vederbörande militärmyndigheter, som i ärendet hörts, förklarade sig chefen för Jämtlands fältjägarregemente och chefen för sjätte arméfördelningen icke hava något att erinra mot ansökningen. Chefen för tredje arméfördelningen anförde, under bifogande av infortrat yttrande från chefen för Älvsborgs regemente, att han icke hade något att erinra mot Patersons transport till nyssnämnda regemente, under förutsättning, dels att de officerare vid regementet, vilka genom ifrågakvarande transport skulle i befordringshänseende bliva lidande, tillgodosåges, såväl beträffande tjänstegrad som i ekonomiskt avseende, dels att Patersons kvarblivande å aktiv stat inskränktes till den 15 december 1921. Förberörda yttrande av chefen för Älvsborgs regemente, angående Patersons ifrågasatta inträde på stat vid regementet, som avgavs den 26 september 1921, innehöll följande:

»Med hänsyn till det förhållandet, att ett dylikt eventuellt tillskott i kaptensgraden från främmande håll, alldeles oavsett sakens principiella innebörd, träffar det regemente, vid vilket är anställd arméns till tjänsteställningen främste subalternofficer, som sålunda jämte övriga i succession varande berövas dem eljest tillkommande högre avlöningsförmåner, anser jag mig icke kunna tillstyrka ansökan.

Därest emellertid Kungl. Maj:t skulle avse en kortare tids tjänstgöring för majoren Paterson, på det han därigenom skulle erhålla kaptens av I. klassen pensionsförmåner, och majoren Paterson under sådana förhållanden vinner anställning vid I. 15, synes det mig rättvist dels att löjtnanterna J. R. Millqvist och J. O. Häger beredas det tillägg i avlöningsförmåner, som de då gå miste om, dels att löjtnanterna Millqvist och R. R. Gyllenram samtidigt befordras till kaptener i regementet, dels slutligen, att den tid majoren Paterson skulle stå såsom kapten på stat vid regementet icke utsträcker utöver den 15 nästkommande december.»

Ärendet föredrogs i statsrådet den 10 oktober 1921, och fann Kungl. Maj:t, på statsrådets tillstyrkan, därvid gott utnämna och förordna Paterson att från och med den 16 oktober samma år vara major i Älvsborgs regemente med kaptens av första klassen lön.

Genom detta Kungl. Maj:ts beslut erhöll Paterson rätt till pension enligt de i fråga om kapten av första klassen stadgade grunder. När därpå Kungl. Maj:t den 22 december 1921 beviljade Paterson, vilken inträtt i krigstjänst den 15 december 1891, avsked, tillerkände Kungl. Maj:t

honom också i överensstämmelse härmed dels 600 kronor pension i femte klassen av arméns pensionskassa, dels ock en fyllnadspension av 2,120 kronor jämte 1,270 kronor pensionsförbättring från därtill anvisade statsmedel, att med tillsammans 3,990 kronor (plus dyrtidstillägg) härå den 1 påföljande januari tillträdas. Därest Paterson den 15 december 1921 kvarstått såsom major å reservstat, skulle han, som då endast var 50 år gammal icke varit berättigad till högre pensionsförmåner, än som gällde för kapten å reservstat, nämligen sammanlagt 1,800 kronor jämte dyrtidstillägg. Genom beslut den 10 oktober och den 22 december 1921 erhöll sålunda Paterson, genom återinträde och tjänstgöring på stat under en tid av omkring två månader, en förhöjning i sina pensionsförmåner med 2,190 kronor jämte skillnaden mellan de olika dyrtidstilläggen.

Enär Paterson vid sin övergång å reservstat måste förutsättas hava ägt kännedom om förhållandet mellan pensionförmånerna för officerare å reservstat och officerare å stat, och då beslutet den 10 oktober 1921 haft till följd, att statsverket åsamkats ökade kostnader utan motsvarande nytta, samt denna följd vid ärendets föredragning måste hava förutsetts, finner utskottet föredragande chefens för försvarsdepartementet tillstyrkande av beslutet anmärkningsvärt.

På grund av vad sålunda anförts, har utskottet funnit sig böra, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göra anmälan mot föredragande departementschefen, statsrådet Lybeck.

Närvarande: Herrar Clason, Hellberg, Thulin, G. W. Hansson, Lyberg,* Stendahl, P. J. Gustafsson,* Nils Anton Nilsson, A. W. Johansson,* Magnusson i Tumhult, Jansson i Edsbäcken, Starbäck,* Andersson i Igelboda, Persson i Fritorp, Karlsson i Vadstena, Sjöström, Fast, Svensson i Grönvik* och Sehlin.

* Ej närvarande vid justeringen.

5:o.

a)

(Protokoll över socialärenden den 7 juli 1921.)

Enligt kontrakt den 20 juli 1917 åtog sig byggnadsingenjören V. Herrström att åt Medicinalstyrelsen utföra vissa angivna byggnadsarbeten för en anstalt för sinnessjukas vård å egendomen Sundby invid Strängnäs med bestämmelser, bland andra,

att arbetena finge påbörjas genast efter kontraktets underskrivande och skulle med all omsorg och med för ändamålet tillräcklig arbetsstyrka så bedrivas, att alla kontrakterade arbeten skulle vara färdiga senast den 1 juli 1919;

att, därest under arbetstiden strejk, allmän lockout eller blockad utbröte inom något av de yrken, varuti arbeten för tillfället påginge, och dessa förhållanden ej vore föranledda av något uppenbart fel å entreprenörens sida såsom dålig behandling, oskäligt låg avlöning eller dylikt, entreprenören vore berättigad att åtnjuta en förlängning i arbetstiden, som motsvarade den tidsförlust, han genom dessa förhållanden bevisligen lidit;

att för det arbete Herrström genom kontraktet åtagit sig styrelsen till honom i ett för allt betalade en betingad summa av 2,700,000 kronor, från vilken summa dock vissá avdrag skulle göras; samt

att, därest mellan styrelsen och entreprenören tvist uppstode vare sig angående tolkningen och tillämpningen av kontraktet eller angående själva arbetets utförande och vad därmed ägde sammanhang eller angående på kontraktet grundade anspråk på ersättning eller skadestånd, skulle tvistefrågan utan att kunna dragas inför domstols prövning avgöras av skiljemän på sätt lagen den 28 oktober 1887 närmare angäve, och skulle skiljemännen betalas av den förlorande parten, därest ej skiljemännen annorlunda bestämde.

Efter det giltighetstiden för de vid arbetenas påbörjande gällande arbetsavtal den 1 april 1918 utgått, nedlades arbetena på byggnadsplatsen på grund av strejk den 2 maj 1918 och återupptogs först i slutet av augusti samma år, sedan nya arbetsavtal ingåtts mellan vederbörande organisationer. Därefter pågingo arbetena utan avbrott till avsyningen i december 1919, därvid dock en del arbeten återstodo. Dessa fortgingo till den 2 februari 1920, då allt murningsarbete på byggnadsplatsen blockerades. Efter nämnda dag hade intet arbete av Herrström utförts dels på grund av blockaden och dels i anledning av byggnadslockout, som började den 1 april 1920.

Emellertid hade Herrström i en den 31 december 1918 dagtecknad till medicinalstyrelsen ställd ansökan — med förmälan att omkostnaderna för arbetet i följd av höjningen i arbetslöner efter den 1 april 1918 komme att förorsaka Herrström en förlust, uppgående till 451,418 kronor 56 öre — anhållit, att styrelsen måtte bereda honom gottgörelse för nämnda belopp efter visst avdrag. Såsom skäl för ansökningen framhölls, att de i följd av världskriget uppkomna merkostnader av väsentlig omfattning borde falla å byggherren.

I skrivelse den 29 januari 1919 meddelade medicinalstyrelsen, att den ej funnit skäl för närvarande upptaga Herrströms nämnda framställning till avgörande, men anmodade därjämte Herrström, att sedan samtliga med honom kontrakterade arbeten blivit slutförda, till styrelsen inkomma med förnyad framställning i ärendet, åtföljd av fullständig utredning beträffande de verkliga kostnaderna för ifrågavarande arbeten och entreprenadens ekonomiska resultat i dess helhet.

Därefter ingav Herrström en den 27 februari 1920 dagtecknad skrivelse till Kungl. Maj:t, vari i huvudsak anfördes följande:

Under åren efter det ifrågavarande kontrakt avslöts hade de av världskriget framkallade förhållandena medfört en stegring i materialpris och arbetslöner, vilken verkat fullständigt ruinerande för de entreprenörer, som haft att utföra dessförinnan åtagna byggnadsarbeten. Den strejk, som, påbörjad av byggnadsarbetarna i Stockholm, den 2 maj hunnit till Strängnäs, omfattade snart hela landet, och för dess biläggande fordrades en orimlig förhöjning av lönerna. Sedan förhandlingar hela sommaren pågått inför statens förlikningsman, träffades den 15 augusti uppgörelse mellan parterna, vilken innebar en ökning av löner och ackordspris med omkring 100 %. En vägran av Herrström att ställa sig denna uppgörelse till efterrättelse skulle hava medfört strejk. I stället för att välja denna utväg återupptog emellertid Herrström arbetena. Anledningarna härtill vore, att en fortgående strejk skulle till skada för staten undanskjuta byggnadsarbetenas fullbordande till en oviss framtid, att under lönerörelsen förlikningsmannen såsom sin mening framhållit, att löneökningarna i fråga om förut ingångna byggnadskontrakt borde bäras av beställaren, samt att i regel beställarne såväl enskilda som kommuner beaktade billigheten i detta hänseende och medgävo motsvarande förhöjning av entreprenadbeloppen. Sedan Herrström approximativt beräknat den vid tillämpning av uppgörelsen uppkommande ökning i arbetslönerna, ingav han sin ovan omnämnda framställning till medicinalstyrelsen. Dess svar syntes Herrström innebära grundad anledning till den förhoppningen, att han i sinom tid skulle utfå gottgörelse för sina förluster, och Herrström lät, oavsett om

rättslig grund eller endast billighetsskäl kunde åberopas till stöd för framställningen, sig angeläget vara att bringa entreprenaden till fullbordan snarast möjligt.

I samma skrivelse redogjordes därefter närmare för storleken av de kostnader utöver de beräknade, som åsamkats Herrström i följd av arbetslörnernas stegring och i övrigt på grund av arbetarnes lönerörelse. På grund av det anförda hemställdes slutligen, att då den förlust, utgörande enligt avslutade räkenskaper 556,488 kronor 22 öre, som tillfogats Herrström, uppkommit utan dennes förskyllan, och då genom arbetenas fullbordande fördel tillskyndats staten, Kungl. Maj:t måtte bereda Herrström ersättning för förlusten med angivna beloppet jämte viss ränta därå.

Över Herrströms nu refererade framställning infortrade Kungl. Maj:t byggnadsstyrelsens och statskontorets utlåtanden, varvid byggnadsstyrelsen av billighetsskäl förordade bifall till densamma men statskontoret under hänvisning till Kungl. Maj:ts beslut i liknande ersättningsmål och till den prejudicerande verkan ett bifall till framställningen skulle kunna hava, icke ansåg sig kunna tillstyrka, att anslag för ändamålet måtte hos riksdagen äskas. Därefter anbefalldes Kungl. Maj:t medicinalstyrelsen att verkställa och till Kungl. Maj:t inkomma med utredning i ämnet. Av denna utredning framgår bland annat, att Herrström under de förberedande förhandlingarna beträffande av honom ingivet anbud i två särskilda skrivelser förklarar sig villig att mot en från 2,678,500 kronor till 2,700,000 kronor förhöjd entreprenadsumma avstå från, bland annat, ett av honom förut uppställt villkor om ökad ersättning för förhöjning i arbetslöner, vilket erbjudande även av medicinalstyrelsen godtagits. Den 14 januari 1921 beslöt därefter Kungl. Maj:t på föredragande departementschefens hemställan, att Herrströms ifrågavarande framställning icke skulle till någon vidare Kungl. Maj:ts åtgärd föranleda.

Emellertid påkallade Herrström hos medicinalstyrelsen i en den 12 januari 1921 dagtecknad, till styrelsen den 18 i samma månad inkommen skrivelse med åberopande av § 22 i entreprenadkontraktet tillsättandet av skiljenämnd, till vars prövning Herrström hänsköte yrkande om skyldighet för styrelsen dels att till Herrström utgiva ersättning utöver entreprenadsumman för de av honom jämlikt kontraktet utförda arbeten med belopp, som skulle närmare angivas inför skiljenämnden, dels att såväl gälda skiljemännens kostnader och arvode för skiljemannaförfarandet med belopp, skiljemännen bestämde, som ock ersätta Herrströms kostnader för hans talans utförande inför skiljenämnden.

Emellertid meddelade medicinalstyrelsen i skrivelse den 22 januari 1921 Herrström, under framhållande av att frågan om höjning av den kontraktsevenligt fastställda entreprenadsumman enligt styrelsens åsikt icke fölle under skiljeavtalet, samt med hänvisning till ett av Herrström den 31 januari 1920 utfärdat erkännande angående för arbetet erhållen likvid m. m., att styrelsen icke kunde medgiva, att Herrströms nu framställda yrkande hänskötes till skiljedom, och att styrelsen förty icke hade anledning att för sin del utse skiljeman. Nyssberörda erkännande var av följande lydelse:

»Sedan besiktning ägt rum å de arbeten, som av mig utförts vid Strängnäs hospital på grund av entreprenadkontrakt den 20 juli 1917 angående uppförande av byggnadsstommarna därstädes och den 16 maj 1919 angående inredningsarbeten i vissa bostäder vid hospitalet samt sedermera träffade överenskommelser om tillägg till och ändringar av nämnda entreprenader, har jag denna dag mottagit ett belopp av kronor 28,387:31, och har jag därmed erhållit full likvid för vad enligt nämnda kontrakt och överenskommelser tillkommit mig utöver dels ett belopp av 28,300 kronor, som skall inestå till ansvarstidens utgång, och dels ett belopp av 1,000 kronor, som skall innehållas till dess av mig till styrelsen överlämnats cirka 5,460 byggnadsplattor samt byggnadsplatsen och åt mig upplåtna bostadshus blivit genom min försorg behörigen iordningställda.

I följd härav förklarar jag att från min sida icke kan påkallas skiljedom rörande annan fråga i avseende å ovannämnda kontrakt och överenskommelser än sådan som kan komma att väckas vid blivande efterbesiktning och som grundar sig på efter innevarande dag uppkomna förhållanden.

Stockholm den 31 januari 1920.

Viktor Herrström.»

I anledning av medicinalstyrelsens avvisande hållning anhöll Herrström hos överståthållarämbetet, att ämbetet ville i medicinalstyrelsens ställe utse skiljeman, därvid Herrström bland annat anförde: Herrström grundade sina anspråk på kontraktets bestämmelser. För deras prövning förutsattes att tolka och tillämpa kontraktet. Herrström hade ej endast rätt att få prövningen verkställd enligt kontraktets föreskrifter, han hade i själva verket ingen annan laglig väg att gå. Handlingen den 31 januari 1920 avsåge närmast endast extra arbeten, men då ett obetydligt belopp återstode å entreprenadsumman och detta belopp inginge i vad enligt handlingen kvitterats, eller 28,387 kronor 31 öre, omförmältes även kontraktet. Innehållet i handlingen vore allenast, att den fixa entreprenadsumman vore slutbetald och extra arbetena ersatta samt att därom ej finge tvistas inför skiljenämnd. Att handlingen, som uppsatts inom medicinalstyrelsen, icke hade annan innebörd och att Herrströms stora, långt tidigare väckta ersättningsanspråk vore hållet alldeles utanför den genom handlingen åstadkomna uppgörelsen, ansågs böra vara klart för en var.

Efter det medicinalstyrelsen avgivit yttrande över Herrströms nämnda framställning och därvid närmare utvecklat de synpunkter, som låge till grund för styrelsens uppfattning, att Herrström icke ägde rätt påkalla skiljedom för prövning av sina ifrågavarande anspråk, förordnade överståthållarämbetet skiljeman att deltaga i avgörandet av den tvist, varom skiljedom av Herrström äskats. I sin slutliga sammansättning utgjordes skiljenämnden av justitierådet Anshelm Berglöf, utsedd av Herrström, direktören Allan Cederborg, förordnad av överståthållarämbetet, och justitierådet A. Borgström, utsedd av de båda förstnämnda skiljemännen.

Inför skiljenämnden framställde Herrström närmare angivna ersättningspåståenden, slutande i ett sammanlagt belopp av 705,273 kronor 51 öre jämte viss ränta därå. Från medicinalstyrelsens sida anfördes inför skiljenämnden bland annat följande:

»Styrelsen vidhölle sin invändning, att de av Herrström framställda anspråken icke fölle under skiljeavtalet, liksom styrelsen inför skiljenämnden åberopade den av Herrström den 31 januari 1920 undertecknade handlingen. Styrelsen ansåge billighetsskäl tala för en viss ersättning åt Herrström. Då emellertid Herrströms ansökan om ersättning blivit av Kungl. Maj:t avslagen, ansåge styrelsen staten icke rättsligen kunna åläggas att utgiva dylik ersättning. Sant vore att den ökning i arbetslöner, som inträdde i augusti 1918, var större än som låge inom dittills varande erfarenhet på området, men sedan världskrigets början hade affärsmän inom alla branscher gjort rika erfarenheter om enorma omkastningar. För den händelse skiljenämnden mot styrelsens bestridande skulle tilldöma Herrström ersättning, yrkade styrelsen vidare kraftig nedsättning i vad Herrström fordrat, under framhållande av att vissa poster i Herrströms krav i allt fall icke borde av styrelsen gäldas.

Den 31 maj 1921 avkunnade skiljenämnden dom i målet, vilken till en början innehöll följande:

»Skiljenämnden finner medicinalstyrelsens påstående, att den av Herrström anhängiggjorda talan icke fölle under skiljeavtalet, sakna fog, liksom skiljenämnden finner uppenbart, att handlingen den 31 januari 1920 icke har avseende å Herrströms nu ifrågavarande ersättningsanspråk. Skiljenämnden finner förty hinder icke möta för prövning av samma anspråk.

Vidkommande själva målet och därvid först Herrströms anspråk på ersättning för merkostnad i följd av ökning i arbetslöner, däri inbegripet ersättning för avlöning åt hantlangare och för förlust å marketenterirörelsen, finner sig skiljemännen på grund av vad i målet förekommit hava att utgå från *dels* att en utgiftsökning av dylik omfattning berott av omständigheter, vilka Herrström vid det slutliga anbudets avgivande icke kunnat taga i

beräkning, *dels* att denna kostnadsökning skulle för Herrström medföra en motsvarande förlust av ifrågavarande entreprenad, vilken förlust skulle ökas genom övrig inträdd, jämväl på förhand oberäknelig prisstegring, *dels* att med hänsyn härtill Herrström ägt rätt att på obestämd tid uppskjuta arbetets färdigställande, *dels* ock att Herrström vid arbetets återupptagande icke saknat anledning antaga, att ersättning för de av de nya avtalen orsakade ökade utgifter skulle beredas honom av kronan, för vilken berörda återupptagande uppenbarligen varit till stor fördel.»

Med hänsyn till vad sålunda och i övrigt i målet förekommit fann skiljenämnden Herrström berättigad till ersättning av medicinalstyrelsen å kronans vägnar uti ifrågakomna hänseenden. Av skäl, som här torde kunna förbigås, fastställde nämnden vidare denna ersättnings storlek till ett sammanlagt belopp av 415,464 kronor 86 öre (jämte viss ränta), varav större delen avsåg gottgörelse för merkostnad i följd av stegring av arbetslöner och det övriga ersättning för vissa Herrström på grund av lönerörelsen åsamkade utgifter. Genom skiljedomen ålades slutligen Herrström och medicinalstyrelsen att med hälften vardera gälda kostnaden för skiljemannaförfarandet, 9,000 kronor.

I anledning av denna skiljedom avlät medicinalstyrelsen den 4 juni 1921 en skrivelse till Konungen, vari styrelsen, med anmälan av ärendet, till Kungl. Maj:ts prövning överlämnade, huruvida frågan om skiljedomens giltighet borde hänskjutas till allmän domstol, och hemställde, i händelse Kungl. Maj:t funne detta icke böra ske, att Kungl. Maj:t ville ställa till styrelsens förfogande erforderliga medel för gäldande av de genom skiljedomen utdömda beloppen. Häröver anbefalldes justitiekanslersämbetet och statskontoret skyndsamt avgiva utlåtanden.

Av justitiekanslersämbetet fästes till en början uppmärksamheten därpå, att för prövning av den uppkomna frågan, huruvida tvisten i förevarande fall skjutits under skiljemännen, klandertalan icke behövde anställas, utan att medicinalstyrelsen efter avböjande av begäran från Herrström om betalning av utdömda belopp kunde framställa invändning i berörda hänseende hos överexekutor, när verkställighet av skiljedomen bleve sökt, samt att sådan invändning eventuellt kunde fullföljas hos hovrätt och högsta domstolen. Därefter anförde justitiekanslersämbetet, att, om än skäl icke saknades till försvar för den ståndpunkt, medicinalstyrelsen intagit i fråga om skiljemannaförfarandet, ville justitiekanslersämbetet dock erinra, *dels* att medicinalstyrelsens förberörda formella invändningar vid Herrströms begäran om skiljemans förordnande genom överexekutor lämnats obeaktade av denne samt att medicinalstyrelsen låtit beslutet härom vinna laga kraft, *dels* ock att samma invändningar uttryckligen underkänts av

skiljemännen, bland vilka befunne sig två medlemmar av högsta domstolen. Under sådana omständigheter syntes det justitiekanslersämbetet svårigen kunna förväntas, att samma invändningar skulle i fortsättningen godtagas vare sig av exekutiv myndighet eller av domstol. Justitiekanslersämbetet fann sig på anförda skäl icke böra avstyrka, att erforderliga medel i vederbörlig ordning ställdes till medicinalstyrelsens förfogande för gäldande av utdömda beloppen.

Statskontorets utlåtande i ämnet avhandlade endast frågan om med vilka medel ifrågavarande ersättning skulle kunna utbetalas.

Vid föredragning i statsrådet den 7 juli 1921 av berörda ärende framhöll föredragande departementschefen att Kungl. Maj:t med hänsyn till vad justitiekanslersämbetet anført torde anse klander mot ifrågavarande i tvist mellan Herrström och medicinalstyrelsen meddelade skiljedom icke böra äga rum, och hemställde för den skull om bemyndigande för medicinalstyrelsen att utanordna erforderliga medel. Kungl. Maj:ts beslut fattades i enlighet med denna hemställan.

Konstitutionsutskottet har funnit sistnämnda uttalande och hemställan av föredragande departementschefen anmärkningsvärda. Utskottet anser nämligen, att överbärande skäl förelegat för att i ifrågavarande fall icke åtnöjas med den avkunnade skiljedomen.

Därvidlag bör först och främst erinras om beskaffenheten av den till innehållet här ovan angivna kompromissbestämmelsen i det mellan medicinalstyrelsen och Herrström den 20 juli 1917 ingångna kontrakt. Enligt utskottets mening borde det knappast hava kunnat förefinnas något tvivel om att denna bestämmelse, såsom ock medicinalstyrelsen förfäktat, ej kunnat berättiga Herrström till erhållande av skiljedom i den ifrågavarande tvisten. Bortsett härifrån synes det utskottet bort hava varit klart, att Herrström genom sitt här ovan intagna kvitto av den 31 januari 1920 avstått från rätten att påkalla skiljedom i förevarande hänseende, om sådan blivit honom genom kontraktsbestämmelserna medgiven. Då likväl skiljemännen funnit skiljedom berättigad, borde under dylika förhållanden hänsyn till statens intresse hava krävt, att till buds stående möjligheter att få frågan ytterligare prövad blivit utnyttjade. Frågans hänskjutande till domstol lär hava varit så mycket mera befogad, som medicinalstyrelsen icke blott förut framställt invändning mot skiljedoms berättigande utan även vägrat utse skiljeman, och som med hänsyn till andra liknande mål särskilt behov varit för handen att efterse, huruvida möjlighet till rättelse i dylikt fall förefunnits.

Vad speciellt angår den hänvisning, som föredragande departementschefen vid sin hemställan gjort till vad justitiekanslersämbetet anfört i ärendet, vill utskottet först påpeka, att såsom i det föregående nämnts justitiekanslersämbetet medgivit, att skäl icke saknades till försvar för den ståndpunkt medicinalstyrelsen intagit i fråga om skiljemannaförfarandet. Beträffande åter de likaledes här ovan omnämnda erinringar, som justitiekanslersämbetet gjort med avseende å utsikterna att vinna godkännande av den ifrågasatta invändningen mot skiljedomen, synas dessa i betraktande av frågans vikt icke hava bort tillmätas den avgörande betydelse, att de ensamma fått fälla utslaget.

På grund av det nu anförda har utskottet funnit detta ärende vara av beskaffenhet, att anmälan bör, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Elmquist.

Närvarande: Herrar Clason, Thulin, Ljunggren, Reuterskiöld,* G. W. Hansson, Lyberg,* Stendahl, Modig,* Larsén, Nils Anton Nilsson, Sävström, Magnusson i Tumbult, Nilsson i Antnäs, K. A. Westman, Andersson i Igelboda, Karlsson i Vadstena, Carlström i Helgagård,* Gustafson i Kasenberg, Fast och Sehlin.

* Ej närvarande vid justeringen.

b)

(Protokoll över socialärenden den 7 juli 1921.)

Såsom likartat med det nyss refererade ärendet angående skiljedom mellan medicinalstyrelsen och byggnadsingenjören Herrström har även ett annat under granskningsåret i statsrådet på socialdepartementets föredragning förekommande skiljedomsärende tilldragit sig utskottets uppmärksamhet.

Detta fall gäller ett mellan medicinalstyrelsen och fabrikören J. Mosesson den 10 april 1918 upprättat kontrakt angående leverans av snickerier till förutnämnda hospitalsbyggnad vid Strängnäs. Efter det Mosesson utfört större delen av de i kontraktet stipulerade arbeten gjorde Mosesson hos styrelsen framställningar om ersättning för de av honom utförda arbetena utöver de överenskomna beloppen på grund av bland annat att arbetena blivit utan Mosessons förvällande fördröjda och därigenom avsevärt fördyrade. Då dessa framställningar icke föranledde någon styrelsens åtgärd, påkallade Mosesson, med åberopande av i kontraktet intaget skiljeavtal, skiljedom för prövning av sina anspråk. Styrelsen hänsköt å sin sida till

skiljenämnds prövning de anspråk i anledning av arbetenas försening och underhaltiga beskaffenhet, vartill besiktning av desamma kunde giva anledning.

Inför den sålunda tillkallade skiljenämnden, bestående av överstelöjtnanten P. Ax. Lindahl, utsedd av Mosesson, arkitekten G. Hermansson, utsedd av medicinalstyrelsen, och justitierådet Åke Thomasson, tillkallade av de bägge förstnämnda skiljemännen, invände medicinalstyrelsen, att Mosessons anspråk i vad de gällde ersättning för försenad leverans och räntegottgörelse icke grundade sig på kontraktet, och att medicinalstyrelsen förty icke kunde medgiva, att anspråket i denna del av skiljemännen upptoges till prövning. Skiljenämnden fann emellertid vid meddelande av dom i målet den 1 juni 1921, att Mosesson grundat sina anspråk härutinnan å särskilda bestämmelser i entreprenadkontraktet, och att det alltså jämlikt kontraktets skiljeavtal tillkomme skiljenämnd att pröva desamma. I överensstämmelse härmed tillerkände skiljenämnden Mosesson bland annat i viss utsträckning ersättning för förluster, som tillfogats honom genom av honom icke förvällad försening av arbetet.

Sedan medicinalstyrelsen i anledning av skiljedomen anhållit, att Kungl. Maj:t ville till styrelsens förfogande ställa de för den utdömda ersättningen erforderliga medel, föredrogs ärendet i statsrådet den 7 juli 1921 av chefen för socialdepartementet, statsrådet Elmquist, i samband med den nyss behandlade frågan om gottgörelse åt ingenjören Herrström. Föredraganden hemställde, att också i detta fall medicinalstyrelsen måtte bemyndigas utanordna de behövliga medlen, och Kungl. Maj:ts beslut fattades i enlighet med denna hemställan.

Enligt utskottets mening borde även i förevarande ärende de förekomna omständigheterna hava föranlett föredraganden att tillstyrka Kungl. Maj:t vidtagande av åtgärder för ytterligare prövning av den meddelade skiljedomens berättigande i de hänsenden, beträffande vilka medicinalstyrelsen gjort invändning.

Utskottet har för den skull jämväl i detta ärende ansett sig böra hos riksdagen göra anmälan, jämlikt § 107 regeringsformen, mot föredragande departementschefen, statsrådet Elmquist.

Närvarande: Herrar Clason, Engberg, * Thulin, Reuterskiöld, * G. W. Hansson, Lyberg, * Norling, Stendahl, Modig, * N. J. M. Svensson, E. B. Andersson, * Sävström, Magnusson i Tumhult, Jansson i Edsbäcken, Borg, K. A. Westman, Bäckström, Persson i Fritorp och Fast.

* Ej närvarande vid justeringen.

c)

(Protokoll över kommunikationsärenden den 7 juli 1921.)

Till riksdagens kännedom har redan genom statsutskottets utlåtande nr 14 innevarande år bragts ett tredje principiellt likartat skiljedomsärende, vilket konstitutionsutskottet jämväl funnit anmärkningsvärt. Med huvudsakligt återgivande av vad statsutskottet därvid anfört jämte några kompletteringar får utskottet för detta ärende lämna följande redogörelse.

Enligt ett den 31 december 1917 mellan dåvarande överintendentsämbetet, å ena, samt byggnadsfirman Zetterberg aktiebolag, å andra sidan, upprättat kontrakt åtog sig firman att i enlighet med bestämmelserna i samma kontrakt på entreprenad mot erhållande av en summa av 1,490,000 kronor utföra nybyggnadsarbeten för patent- och registreringsverket i kvarteret Doktorn i Stockholm. I § 9 av kontraktet stadgades, att om hindrande strejk, lockout eller blockad uppstode utan entreprenörens förvållande, entreprenören skulle vara berättigad till förlängning av arbetstiden, motsvarande den tidsförlust han bevisligen lidit, *men skulle icke äga rätt till annan ersättning*. Detsamma skulle även gälla om entreprenören hindrades i sitt arbete av force majeure. Enligt § 24 finge tvist rörande tolkningen och tillämpningen av kontraktet med tillhörande ritningar och beskrivningar och därmed sammanhängande åtaganden ej dragas under domstols prövning utan skulle hänskjutas till Sveriges tekniskt-industriella skiljedomsinstitut.

I skrivelse till byggnadsstyrelsen den 28 november 1918 anhöll entreprenören dels på grund av utbruten långvarig strejk om förlängning av entreprenadtiden dels ock på grund av framtvingade högre arbetspriser och minskad arbetstid om tillägg till entreprenadsumman. Genom beslut den 12 december 1918 fann styrelsen framställningen ej kunna bifallas.

Efter förnyade liknande yrkanden påkallade entreprenören den 1 oktober 1920 hos ovannämnda skiljedomsinstitut tillämpning av det i § 24 av kontraktet omhandlade skiljedomsavtalet, under framhållande av att sedermera flera omständigheter tillkommit, över vilka någon entreprenör ej kunnat råda och på grund av vilka firman enligt kontraktet måste vara berättigad såväl till förlängning av entreprenadtiden som ock till ersättning för uppkommen merkostnad, vilken närmast hänförde sig till arbetarnas ökade avlöning och minskade arbetstid i förhållande till de vid kontraktets avslutande rådande arbetsavtalen. Sedan skiljedomsinstitutet med anledning härav anhållit om byggnadsstyrelsens yttrande beträffande

entreprenörens begäran, avlät styrelsen den 7 oktober 1920 till justitiekanslersämbetet en skrivelse, vari styrelsen med förklaring, att den för sin del ifrågasatte huruvida entreprenörens krav vore av den art, att de jämlikt kontraktet skulle avgöras genom skiljedom, utbad sig justitiekanslersämbetets benägna uttalande i detta spörsmål. Till svar härå meddelade emellertid justitiekanslersämbetet, att författningsenligt det låge utanför justitiekanslersämbetets uppgifter att lämna det av styrelsen begärda utlåtande. Härefter bestred byggnadsstyrelsen i skrivelse till skiljedomsinstitutet den 18 oktober 1920, att de av firman väckta anspråken enligt parternas avtal utgjorde föremål för avgörande genom skiljemän. Institutet utsåg likväl skiljemän för tvistens avdömande, nämligen justitierådet Anshelm Berglöf, byggnadschefen överstelöjtnanten Henning Kinberg, överstelöjtnanten Fr. Enblom, direktören J. Thor Blomqvist och kaptenen Gunnar Laurell. Inför denna skiljedomstol yrkade firman, att byggnadsstyrelsen måtte åläggas att till firman utgiva ett belopp av 324,855 kronor 2 öre.

Enligt skiljemännens mening skulle byggnadsstyrelsen genom sitt ombud inför skiljedomstolen hava frånträtt sin invändning i fråga om dennas behörighet att pröva ifrågavarande tvist, vilket dock av styrelsen och ombudet förnekats. I anledning av detta förnekande ansåg sig skiljedomstolen i sin den 19 april 1921 meddelade dom böra uttryckligen förklara, att den i allt fall funnit invändningen icke förtjäna avseende. Vidkommande själva saken prövade skiljedomstolen rättvist och billigt på det sätt bifalla firmans talan, att styrelsen förpliktades såsom gottgörelse i ifrågavarande hänseende till firman utgiva ett skäligen jämkat belopp av 77,000 kronor. Vidare förklarades firman berättigad till förlängning i entreprenadtiden med 40 söckendagar. Kostnaderna för skiljedomen, 10,525 kronor, skulle gäldas till hälften av vardera parten.

Efter det byggnadsstyrelsen hos Kungl. Maj:t anmält vad sålunda förekommit, inhämtade Kungl. Maj:t yttrande i saken från justitiekanslersämbetet, som i utlåtande den 8 juni 1921 framhöll, bland annat, att det enligt ämbetets uppfattning måste ur rättslig synpunkt anses ganska märkligt, att skiljemännen, med den lydelse entreprenadkontraktet hade, kunnat förplikta kronan att utgiva gottgörelse till entreprenören för ifrågavarande merkostnader. Att på materiella skäl överklaga skiljedomen vore emellertid lagligen uteslutet. Däremot förelåg möjlighet att få prövade vissa frågor av formell innebörd, nämligen huruvida tvisten skjutits under skiljemännen samt huruvida skiljedomen meddelats inom stadgad tid. I båda frågorna förelågo emellertid av kronans ombud inför skiljemännen gjorda medgivanden. Ehuru ämbetet för sin del ansåge det tvivelaktigt, huruvida ombudet varit behörigt att göra berörda medgivande, torde dock

utsikten att på antydda grunder undgå verkställigheten av domen icke vara stor. Ämbetet ansåg sig därför icke böra avstyrka att besparingarna å anslaget till upprätthållande av patent- och registreringsverkets verksamhet toges i anspråk för fullgörande av kronans betalningsskyldighet på grund av skiljemannaförfarandet.

Den 7 juli 1921 beslöt Kungl. Maj:t på tillstyrkan av föredragande departementschefen bemyndiga byggnadsstyrelsen verkställa de ifrågavarande utbetalningarna.

Om ifrågavarande ärende har statsutskottet i sitt förenämnda utlåtande nr 14 bland annat yttrat följande:

»Vad sålunda förekommit har utskottet funnit så anmärkningsvärt, att utskottet ansett sig icke kunna underlåta att bringa detsamma till riksdagens kännedom. Redan den omständigheten att sådan anordning vidtagits, att en eventuell tvist, däri statsverket är part, skall avgöras av skiljemän, som tillsätts av en enskild institution, utan rätt för vederbörande statsmyndighet att taga någon del i personvalet, måste anses synnerligen betänkelig. Vidare har ej heller, såvitt av handlingarna framgår, något försök gjorts att få skiljedomen upphävd, vilket, med hänsyn till vad justitiekanslern anført i ärendet, synes kunnat vara väl motiverat. Överhuvudtaget kan man icke värja sig för den uppfattningen, att vid behandlingen av detta ärende statsverkets intressen icke blivit av dem det vederbort på önskvärt sätt tillvaratagna.»

Konstitutionsutskottet delar fullständigt statsutskottets sålunda uttryckta uppfattning av ärendet och finner för den skull föredragande departementschefens tillstyrkan av de ifrågavarande medlens utbetalande utan vidare prövning av skiljedomens berättigande olämplig.

På grund av det nu anförda har utskottet funnit sig böra hos riksdagen göra anmälan, jämlikt § 107 regeringsformen, mot föredragande departementschefen, statsrådet Murray.

Närvarande: Herrar Clason, Engberg,* Thulin, Reuterskiöld, G. W. Hansson, Lyberg,* Norling,* Stendahl, Modig,* N. J. M. Svensson, E. B. Andersson,* Sävström, Magnusson i Tumbult,* Jansson i Edsbäcken, Borg, K. A. Westman, Bäckström, Persson i Fritorp och Fast.

* Ej närvarande vid justeringen.

6:o.

a)

(Protokoll över socialärenden 14 januari 1921.)

I december 1918 tillkallade Kungl. Maj:t dåvarande stadsarkitekten i Uppsala Theodor Kellgren att från och med den 1 januari 1919 tills vidare i egenskap av sakkunnig biträda statens fattigvårdsinspektör i byggnadstekniska frågor med rätt för honom att för ifrågavarande uppdrag åtnjuta ett arvode av 3,000 kr. för år räknat. Sedan riksdagen år 1919 anslagit ett belopp av 6,000 kronor för tekniskt sakkunniga hos byrån för fattigvårdsärenden och Kellgren i maj s. å. till statens fattigvårdsinspektör ingivit en skrivelse, vari han under hänvisning till uppdragets krävande natur påyrkade bl. a. vissa förbättringar med avseende på sina löneförmåner, föreskrev Kungl. Maj:t i brev den 8 oktober 1920 att Kellgrens arvode skulle för år 1920 höjas till 5,000 kr. I en den 13 oktober s. å. daterad P. M. angående granskning av ritningar till ålderdomshem m. m. förordade fattigvårdsinspektören, att med hänsyn till Kellgrens ökade arbetsbörda ett belopp av åtminstone 10,000 kr. per år borde anslås som ersättning för hans sakkunniguppdrag. Utöver ovannämnda anslag till sakkunniga å 6,000 kr. skulle ett belopp av 5,000 kr. äskas å tilläggsstat för år 1921.

Den 14 januari 1921 föredrogs ärendet i statsrådet, och beslöt härvid Kungl. Maj:t på hemställan av chefen för socialdepartementet beträffande Kellgrens avlöningsförmåner, att arvodet skulle, räknat från och med den 1 januari 1921, utgå med 5,000 kronor för år och bestridas av den i avlöningsstaten för socialdepartementet upptagna posten till amanuenser, extra biträden och vikariatsersättningar samt att Kellgren därutöver skulle för sagda år åtnjuta ersättning med femtusen kronor, att utgå av femte huvudtitelns allmänna besparingar.

Departementschefens tillstyrkan beträffande sistnämnda belopp finner utskottet annärkningsvärd. I fråga om dispositionen av besparingar å huvudtitlarna gäller alltjämt riksdagsbeslutet 1840—41, som i detta avseende innehåller följande uttalande:

»Att de besparingar, vilka intill nästa riksdag kunna å någon eller några av huvudtitlarna uppkomma, må fortfarande av Kungl. Maj:t användas till sådana av oss ej förut prövade utgifter, vilka hädanefter kunna finnas för rikets styrelse av oundgängligt behov påkallade för samma ändamål som med varje huvudtitels anslag avses, och vilka utgifter alltid måste vara tillfälliga och icke av permanent egenskap, vadan besparingarna i intet fall må komma i fråga att begagnas

till bestridande av årliga löner och arvoden, vilka böra rätta sig efter den statsreglering, som av oss blivit godkänd att gälla intill dess densamma i vederbörlig ordning förändras, börande vid dispositionen av besparingarne i övrigt iakttagas, att de besparingar, som ett år reserveras, kunna ett följande år användas.»

I föreliggande fall har departementschefen tillstyrkt en sådan disposition av besparingar, som riksdagen genom detta uttalande förklarar icke få äga rum, nämligen användning av dylika medel till bestridande av ett årligt arvode. Det må i detta sammanhang nämnas, att genom beslut i statsråd den 25 november 1921 på tillstyrkan av dåvarande chefen för socialdepartementet motsvarande tilläggsarvode åt Kellgren för år 1922 av Kungl. Maj:t anvisades att utgå av femte huvudtitelns reservationsanslag till extra utgifter, varom för övrigt meddelande lämnats riksdagen i årets statsverksproposition (femte huvudtiteln, sid. 2).

På dessa grunder får utskottet alltså hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot den i ärendet föredragande departementschefen, statsrådet Elmquist.

Närvarande: Herrar Clason, Hellberg, Thulin, Reuterskiöld,* G. W. Hansson, Norling, Modig,* N. J. M. Svensson, A. W. Johansson,* Vrang,* Sävström, Nilsson i Antnäs, Bäckström, Starbäck,* Karlsson i Vadstena, Fast, Svensson i Grönvik*, Sehlin och Hedvall.*

* Ej närvarande vid justeringen.

b)

(Protokoll över socialärenden den 29 april 1921.)

Efter av socialstyrelsen i ämnet verkställd utredning beslöt Kungl. Maj:t i statsråd den 29 april 1921 på föredragning av statsrådet och chefen för socialdepartementet att uppdraga åt socialstyrelsen att från och med den 1 juli 1921 tills vidare, ej mindre anordna kontroll över bränsleförbrukningen inom av statsverket disponerade byggnader och lokaler, med undantag för dem som disponerades av arméförvaltningen, marinförvaltningen samt järnvägsstyrelsen, än även i den mån förhållandena sådant medgäve, på särskild framställning av landsting och andra kommuner, tillhandagå dem vid utövande av kontroll å bränsleförbrukningen inom dem tillhöriga inrättningar. För fyllande av med anledning härav uppkomna arbetsuppgifter bemyndigades socialstyrelsen att å sin andra byrå från och med den 1 juli 1921 tillsvidare intill utgången av samma år anställa en byråassistent, en byråingenjör och ett kvinnligt biträde. Till arvoden

åt dessa befattningshavare och anskaffande av vissa instrument ställde Kungl. Maj:t till socialstyrelsens förfogande ett belopp av högst åttatusenfemhundra-tjugofem kronor. Vidare medgav Kungl. Maj:t att kostnaderna för förhyrande av tjänstelokal åt ifrågavarande befattningshavare samt kostnaderna för sådan lokals belysning och uppvärmning ävensom övriga för kontrollens utövande erforderliga expenser finge bestridas av femte huvudtitelns förslagsanslag till skrivmaterialier och expenser, ved m. m. och anbefalldes statskontoret att till socialstyrelsen på rekvisition i mån av behov utbetala ovan omförmälda belopp av högst åttatusenfemhundra-tjugofem kronor från femte huvudtitelns allmänna besparingar.

Med anledning av en av socialstyrelsen i skrivelse den 31 augusti 1921 gjord framställning om anvisande av ytterligare medel för bestridande av kostnaderna för omförmälda bränslekontroll ställde Kungl. Maj:t vidare på tillstyrkan av fördragande departementschefen genom beslut i statsrådet den 31 december 1921 för bestridande av berörda kostnader tills vidare under första halvåret 1922 till styrelsens förfogande ett belopp av högst 7,500 kronor, vilket belopp i mån av behov av statskontoret skulle utanordnas till Socialstyrelsen från femte huvudtitelns allmänna besparingar. Härom lämnades riksdagen underrättelse i årets statsverksproposition (femte huvudtiteln, sid. 15).

Då, vad beslutet den 29 april beträffar, fördragande departementschefen tillstyrkt disponerande av huvudtitelns allmänna besparingar för bestridande av arvoden åt ovannämnda befattningshavare i socialstyrelsen, får utskottet på samma grunder som utskottet ovan under punkt a) anfört hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot fördragande departementschefen, statsrådet Elmquist.

Närvarande: Herrar Clason, Hellberg, Thulin, Reuterskiöld,* G. W. Hansson, Norling, Modig,* N. J. M. Svensson, A. W. Johansson,* Vrang,* Sävström, Nilsson i Antnäs, Bäckström, Starbäck,* Karlsson i Vadstena, Fast, Svensson i Grönvik,* Sehlin och Hedvall.*

* Ej närvarande vid justeringen.

7:o.

(Protokoll över kommunikationsärenden den 28 januari 1921.)

På tillstyrkan av chefen för kommunikationsdepartementet, statsrådet Murray, beslöt Kungl. Maj:t den 28 januari 1921 att »bemyndiga järnvägsstyrelsen att av trafikmedel under år 1921 till turisttrafikförbundet utanordna dels ett belopp av högst trettiofemtusen kronor såsom bidrag till bestridande av kostnaderna för en resebyrå i New York, dels ock ett belopp av högst etthundratusen kronor såsom bidrag till bestridande av kostnaderna för en resebyrå i London, under villkor i vartdera fallet, att en dylik byrå snarast möjligt öppnades och under år 1921 hölles i verksamhet såsom kombinerad reseupplysnings- och reklambyrå med uppgift att främja persontrafiken från Nordamerika, respektive Storbritannien, till Sverige, samt att järnvägsstyrelsen skulle äga kontrollera statsbidragens användning och byråernas verksamhet i övrigt.»

Till grund för detta beslut låg en av järnvägsstyrelsen till Kungl. Maj:t ingiven, den 22 januari 1921 dagtecknad skrivelse, vari framställning gjordes om de bemyndiganden, som sedermera genom Kungl. Maj:ts beslut meddelades. Såsom motivering för denna framställning anfördes i huvudsak följande: Den 9 april 1920 hade Kungl. Maj:t bemyndigat järnvägsstyrelsen att av trafikmedel under år 1920 till turisttrafikförbundet utanordna ett belopp av 35,000 kr. såsom bidrag till bestridande av kostnaderna för en resebyrå i New York. Någon dylik resebyrå hade emellertid under 1920 icke upprättats, vadan det beviljade anslaget icke heller utanordnats. Emellertid skulle under år 1921 resebyrån komma till stånd. Genom densamma skulle behovet av reklam i Amerika för persontrafiken å de svenska järnvägarna tillgodoses och resandetrafiken från Amerika till Sverige främjas; järnvägsstyrelsen ansåg därför lämpligt, att det 1920 beviljade men ej utanordnade beloppet i stället beviljades och utanordnades för år 1921. — Av lika stor om icke ännu större betydelse vore emellertid inrättandet av en svensk resebyrå i London. Engelsmän (och möjligen holländare) vore nämligen de enda europeiska folk, som under förhandenvarande förhållanden kunde tänkas i nämnvärd utsträckning företaga turistresor i Sverige och beträffande vilka en reklam sålunda kunde tänkas vara betydelsefull. Turisttrafikförbundet, som under flera år planerat inrättande av en dylik byrå, hade nu erhållit erbjudande om en lämplig lokal för densamma och under hand hos järnvägsstyrelsen gjort framställning om behövt bidrag för att bringa den till stånd. För detta

ändamål vore ett anslag av 100,000 kr. behöfligt, och järnvägsstyrelsen hemställde för den skull om bemyndigande att av trafikmedel till turisttrafikförbundet utanordna nämnda belopp.

Av järnvägsstyrelsens skrivelse framgår tillika, att enligt styrelsens mening även i fortsättningen bidrag av trafikmedel borde lämnas turisttrafikförbundet. Det årliga bidrag, som härvid i framtiden kunde anses erforderligt, beräknades av styrelsen till 120,000 kr., varav 35,000 kr. till resebyrån i New York, högst 50,000 kr. till resebyrån i London samt 35,000 kr. för allmän reklam och till de redan upprättade resebyråerna i Berlin och Paris. Härvid är att märka, att det sist nämnda anslaget å 35,000 kr. sedan år 1910 årligen beviljats. Genom upprättandet av resebyråerna i New York och London bleve det alltså, enligt styrelsens mening, behöfligt att höja det årliga anslaget till turisttrafikförbundet med ungefär 85,000 kr. De anslag, som sålunda skulle utgå i syfte att genom reklam i utlandet främja trafiken å de svenska järnvägarna, kunde emellertid, ansåg styrelsen, ej anses höga i förhållande till inkomsten av statens järnvägars persontrafik.

Vid behandlingen av detta ärende har utskottet ansett sig böra införskaffa vissa uppgifter angående den organisation — turisttrafikförbundet — till vilken järnvägsstyrelsen bemyndigats att av trafikmedel utanordna bidrag. Härvid har framgått, att turisttrafikförbundet eller, som dess namn efter en år 1921 vidtagen ändring lyder, svenska trafikförbundet, enligt § 1 av sina nu gällande stadgar har till ändamål »att i landets och sina medlemmars ekonomiska intresse arbeta för utveckling av resandetrafiken inom Sverige, med arbetet huvudsakligen inriktat på utlandet.» Medlem av förbundet kan en var bliva, som önskar arbeta för förbundets syfte. Styrelsen består av lägst 12, högst 20 ledamöter, bland vilka såvitt möjligt böra finnas representanter för Statens järnvägar, enskilda järnvägar, ångbåtspassagerarefarten, resebyråväsendet, svenska turistföreningen, kungl. automobilklubben, kurorter, samt hotell- och restaurangrörelsen. Styrelsen utser dels ett verkställande utskott, som har att utföra dess beslut samt därjämte avgöra löpande ärenden, dels ett ekonomiutskott, som har att enligt styrelsens anvisning behandla och avgöra frågor rörande förbundets ekonomiska angelägenheter, uppgöra kostnadsstat, fastställa arvoden och dylikt. Enligt styrelseberättelserna av år 1920 och år 1921 utgjordes den huvudsakliga delen av förbundets inkomster av statsanslag; sålunda utgingo år 1920 av förbundets till kr. 52,523:75 uppgående inkomster kr. 35,000 genom dylikt anslag, år 1921 voro motsvarande belopp kr. 195,025:90 och kr. 145,000, varjämte bland inkomsterna förekommo kr. 40,000 från turisttrafikförbundets restaurantaktiebolag.

Enligt utskottets mening är föredragande departementschefens tillstyrkande av Kungl. Maj:ts beslut den 28 januari anmärkningsvärt. Främst vill utskottet betona, att genom detta beslut järnvägsstyrelsen bemyndigats att av järnvägarnas trafikmedel lämna bidrag till ett ändamål, för vilket dessa medel icke utan riksdagens medgivande böra få användas. Utgifter för upprättande av svenska resebyråer i utlandet synas nämligen icke stå i sådant omedelbart sammanhang med de svenska järnvägarnas drift, att vid denna verksamhet uppkommande överskott kunna härför av Kungl. Maj:t disponeras. Frågan huruvida och i vilken form statsanslag skulle för detta ändamål utanordnas borde därför hava ankommit på riksdagens avgörande, detta så mycket mera som i statsregleringen det överskott, som inkomsterna av järnvägstrafiken beräknas utvisa utöver driftskostnaderna, upptages som en tillgång. Härvid torde även böra påpekas, att vid tiden för förevarande besluts fattande riksdagen var samlad.

På anförda skäl har utskottet funnit sig böra, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göra anmälan mot föredragande departementschefen, statsrådet Murray.

Närvarande: Herrar Clason, Hellberg, Thulin, Reuterskiöld, G. W. Hansson, von Geijer, Lyberg, Norling, Stendahl, Almkvist,* Sävström, Magnusson i Tumhult,* Nilsson i Antnäs, Borg,* K. A. Westman, Bäckström, Carlström i Helgagård,* Gustafson i Kasenberg, Fast och Jensen.

* Ej närvarande vid justeringen.

8:0.

(Protokoll över kommunikationsärenden den 28 januari 1921.)

Genom särskilda beslut den 4 och den 18 juni 1920 förordnade Kungl. Maj:t byråchefen i kungl. generalpoststyrelsen Gustaf Kihlmark att för tiden intill utgången av år 1921 vara ordförande i tjänstgöringsnämnderna för handläggning av frågor angående tjänstgöringstiden för viss driftpersonal vid telegrafverket, statens järnvägar och statens vattenfallsverk samt beviljade Kihlmark, för fullgörande av berörda uppdrag, tjänstledighet från och med den 22 juni 1920 tillsvidare till och med den 30 september 1920, med rätt för Kihlmark att före sistnämnda dag åter inträda i ämbets-

utövning, därest förhållandena skulle därtill föranleda, men med skyldighet för honom, bland annat, att under ledigheten av sin byråchefsavlöning avstå vad som tillkomme eller beräknades tillkomma dem, som i anledning av ledigheten erhöle förordnande. För den tid, varunder Kihlmark deltog i nämndernas arbeten, skulle han åtnjuta dagarvode enligt de i brevet till statskontoret angående förhöjning av kommittéarvoden den 8 februari 1918 (Sv. F. S. nr 96) angivna grunder.

Samtidigt med sitt förordnande såsom ordförande i tjänstgöringsnämnderna innehade byråchefen Kihlmark jämväl av överståthållareämbetet meddelat uppdrag att vara chef för hyresnämndernas i Stockholm centralkansli samt ordförande i sjunde hyresnämnden darsammastädes.

Den 17 september 1921 ingav Kihlmark till statsrådet och chefen för kommunikationsdepartementet en skrivelse av följande lydelse:

»Sedan Kungl. Maj:t under sistlidne juni månad förordnat mig såsom ordförande i tjänstgöringsnämnderna vid Statens järnvägar, Telegrafverket och Statens vattenfallsverk, har jag för fullgörande av berörda uppdrag av Kungl. Maj:t tilldelats ledighet från mitt byråchefsämbete i generalpoststyrelsen tillsvidare till och med innevarande september månads utgång, varjämte jag varit förhindrad fullgöra, under vissa tider, det mig av överståthållareämbetet meddelade uppdrag att vara chef för hyresnämndernas i Stockholm centralkansli samt ordförande i sjunde hyresnämnden. Även frandeles lär jag bliva nödsakad att med anledning av ordförandeskapet i tjänstgöringsnämnderna erhålla ledighet tidvis från mina ovan nämnda andra befattningar. Under dylik ledighet får jag avstå såväl viss bestämd avlöning i generalpoststyrelsen som ersättning till vikarie för mig i centralkansliet ävensom arvoden för ordförandeskap i sjunde hyresnämnden.

Under åberopande härav tillåter jag mig vördsamt anhålla, att herr statsrådet behagade utverka, att till mig måtte få av allmänna medel på rekvisition utbetalas vad jag styrker mig för fullgörande av ordförandeskapet i tjänstgöringsnämnderna hava avstått i avlöning och arvoden under ledighet från min byråchefstjänst ävensom från mina befattningar i hyresnämndernas centralkansli och sjunde hyresnämnden.»

Denna skrivelse remitterades av Kungl. Maj:t *dels* till generalpoststyrelsen, som meddelade, att Kihlmark under tjänstledighet för fullgörande av uppdraget såsom ordförande i tjänstgöringsnämnderna av de med byråchefsämbetet förenade inkomsterna fått avstå under juni månad 133 kronor 37 öre samt under en var av därpå följande juli, augusti och september månader sammanlagt 416 kronor, *dels* till statskontoret. Statskon-

toret yttrade, att, när det sedan länge varit brukligt, att statstjänsteman, som för fullgörande av offentligt uppdrag nödgas utverka tjänstledighet från innehavande befattning och på grund härav måste avstå från hela eller någon del av sin avlöning vid denna befattning, tilldelats ersättning av statsmedel för vad han kunnat visa sig sålunda hava avstått, statskontoret intet hade att erinra mot bifall till Kihlmarks framställning i vad den avsåge ersättning till honom för de belopp av hans avlöning såsom byråchef i generalpoststyrelsen, som han nödgats avstå på grund av uppdraget att vara ordförande i tjänstgöringsnämnderna. Beträffande däremot Kihlmarks ansökan om ersättning för mistade inkomster i egenskap av chef för hyresnämndernas i Stockholm centralkansli och ordförande i sjunde hyresnämnden anförde statskontoret:

»Däremot kan Kungl. statskontoret — som erinrar därom, att sökandens uppdrag att vara chef för hyresnämndernas kansli och ordförande i sjunde hyresnämnden torde vara ett sådant uppdrag som han enligt gällande avlöningsbestämmelser äger att med sin byråchefsbefattning förena endast så länge detsamma ej anses inverka hinderligt för fullgörandet av tjänstgöringen vid postverket — icke tillstyrka den av sökanden gjorda framställningen om ersättning för den minskning i inkomster, som han lidit på den grund att han av arbetet i förberörda tjänstgöringsnämnder hindrats att fullgöra nyssnämnda uppdrag, som han åtagit sig vid sidan av statstjänsten.»

Den 28 januari 1921 föredrogs ärendet i statsrådet, och beslöt därvid Kungl. Maj:t på departementschefens tillstyrkan *dels* förklara, att Kihlmark finge av järnvägsstyrelsen, respektive telegrafstyrelsen eller vattenfallsstyrelsen erhålla ersättning för vad han för fullgörande av nämnda uppdrag, så vitt vederbörande verk anginge, kunde styrka sig hava avstått av sina avlöningsförmåner i postverket ävensom anbefalla en var av järnvägsstyrelsen, telegrafstyrelsen eller vattenfallsstyrelsen att, i den mån på verket ankomme, av därför å vederbörligt anslag tillgängliga medel till Kihlmark, på rekvisition, utbetala den honom sålunda tillerkända ersättning, *dels* att med hänsyn till de förutsättningar, under vilka Kihlmark erhållit uppdraget att vara ordförande i tjänstgöringsnämnderna, tilldela honom ett belopp av ettusen etthundratrettio kronor såsom tillägg till de arvoden han för tiden till den 1 januari 1921 i egenskap av ordförande i berörda nämnder uppburit, att utgå av statens järnvägars trafikmedel.

Med anledning härav vill utskottet till en början påpeka, att det nyssnämnda Kihlmark av Kungl. Maj:t tillerkända beloppet 1,130 kr. jämnt motsvarar vad Kihlmark under tjänstgöring såsom ordförande i tjänstgörings-

nämnderna fått avstå i egenskap av befattningshavare i hyresnämndernas centralkansli och sjunde hyresnämnden. Av ett den 7 januari 1921 daterat intyg, undertecknat av sekreteraren och redogöraren i Stockholms stads hyresnämnders centralkansli, framgår nämligen, att Kihlmark under tjänstledighet för fullgörande av uppdrag såsom ordförande i statens järnvägars tjänstgöringsnämnd under tiden 21 juni—30 november 1920 av sina avlöningsförmåner såsom chef för Stockholms stads hyresnämnders centralkansli samt såsom ordförande i Stockholms stads sjunde hyresnämnd till sin förste ordförandesuppleant avstått ett sammanlagt belopp av 1,130 kronor.

Utskottet finner tillstyrkandet av beslutet i den föreliggande frågan vara anmärkningsvärt, då det synes innebära ett godtagande av principen, att statsämbetsmän böra tillerkännas ersättning av allmänna medel för minskning i inkomster, som uppkommit på den grund, att de av statsuppdrag hindrats fullgöra uppdrag av annan vare sig kommunal eller enskild natur, vilka de åtagit sig vid sidan av statstjänsten, oaktat såsom statskontoret erinrat enligt gällande avlöningsbestämmelser dylikt uppdrag må förenas med tjänst endast så länge en dylik anordning ej inverkar hinderligt för fullgörandet av statstjänsten. Ett uppgivande av denna senare grund-sats synes kunna leda till synnerligen betänkliga konsekvenser.

På anförda grunder anser sig utskottet böra hos riksdagen göra anmälan jämlikt § 107 regeringsformen mot den i ärendet föredragande departementschefen, statsrådet Murray.

Närvarande: Herrar Engberg, Thulin, Reuterskiöld, G. W. Hansson, Lyberg, Norling, Stendahl, Modig,* N. J. M. Svensson, Almkvist,* Nils Anton Nilsson, Jansson i Edsbäcken,* Nilsson i Antnäs, Andersson i Igelboda, Persson i Fritorp,* Carlström i Helgagård,* Sjöström, Gustafson i Kasenberg, Fast och Svensson i Grönvik.

* Ej närvarande vid justeringen.

9:o.

(Protokoll över kommunikationsärenden den 22 juli 1921.)

I protokollet över kommunikationsärenden den 8 oktober 1920 återfinnes under rubriken »Angående bemyndigande för vattenfallsstyrelsen att träffa avtal rörande återköp av kraft» följande:

»Vattenfallsstyrelsens skrivelse den 5 oktober 1920 angående bemyndigande för styrelsen att träffa avtal rörande återköp av kraft.

Bihang till riksdagens protokoll 1922. 5 saml. 19 häft. (Nr 22.)

På föredragandens hemställan fann kungl. regeringen gott bemyndiga vattenfallsstyrelsen att på i skrivelsen närmare angivna grunder med Trollhättans Elektrotermiska aktiebolag träffa avtal rörande återköp av 13,242 kilowatt kraft, som av styrelsen genom två särskilda under åren 1910 och 1911 avslutade kontrakt till bolaget utarrenderats för tiden intill utgången av år 1939.»

Varken omförmälda skrivelse eller något avtalsförslag var bilagt protokollet.

I protokoll över kommunikationsärenden den 22 juli 1921 är under rubriken »Angående ändring av viss överenskommelse mellan Vattenfallsstyrelsen och Trollhättans elektrotermiska aktiebolag» följande infört:

»Vattenfallsstyrelsens skrivelse den 5 juli 1921, däri styrelsen anmält, att styrelsen träffat avtal om viss ändring i det med Trollhättans elektrotermiska aktiebolag den 7 oktober 1920 träffade avtal om återköp av bolagets rätt till elektrisk energi från Trollhätte kraftverk.

På föredragandens hemställan fann kungl. regeringen gott låta bero vid vattenfallsstyrelsens förevarande anmälan.»

Då genom det i sist nämnda protokoll omförmälda beslutet en ändring träffats i det i protokollet den 8 oktober 1920 nämnda avtalet, har utskottet ansett sig böra infordra i ärendet förefintliga handlingar.

Av dessa framgår, att den 7 oktober 1920 mellan Vattenfallsstyrelsen och Trollhättans elektrotermiska aktiebolag slöts ett avtal av följande innehåll:

»KONTRAKT.

Mellan Kungl. Vattenfallsstyrelsen, här nedan kallad styrelsen, och Trollhättans Elektrotermiska Aktiebolag, här nedan kallat Abonnenten, är följande avtal träffat:

§ 1.

Kontrahenterna annullera från och med den 1 januari 1921 de mellan Styrelsen och Abonnenten upprättade kontrakten av den 14/26 februari 1910 samt 9/13 november 1911 rörande leverans av elektrisk energi.

§ 2.

Styrelsen erlägger till Abonnenten eller dess rättsinnehavare under vart och ett av åren 1921 till och med 1939 en kontant summa av sexhundrafemtio tusen (650 000) kronor, sålunda, att en fjärdedel av beloppet betalas var och en av dagarna den 15 februari, den 15 maj, den 15 augusti och den 15 november.

§ 3.

Styrelsen förbinder sig att till ett under bildning varande bolag — här nedan benämnt Bolaget — som skall övertaga Abonnentens tomter och anlägg-

ningar i Trollhättan — under åren 1922 till och med år 1939, leverera ett kraftbelopp av minst fyratusenfemhundra (4,500) högst sextusen (6,000) kilowatt, därest Bolaget tecknar kontrakt därom före den 1 april 1921. Kraftbeloppets storlek skall av Bolaget likaledes meddelas före den 1 april 1921. Leveransen skall fullgöras och betalning utgå enligt de närmare bestämmelser, som äro intagna i vidhäftade förslagskontrakt.

§ 4.

Under år 1921 har Styrelsen skyldighet att leverera och Abonnenten att erlægga betalning för samma kraftbelopp, som Styrelsen efter 1921 års utgång blir skyldig att enligt § 3 leverera till Bolaget. Om sistnämnda leverans icke kommer till stånd, skall emellertid Styrelsen i varje fall leverera och Abonnenten erlægga betalning för tvåtusenfemhundra (2,500) kilowatt under år 1921. För leveransen till Abonnenten gälla de bestämmelser, som finnas intagna i vidhäftade förslagskontrakt med undantag för effektbeloppets storlek och leveransens varaktighet. Abonnenten äger rätt att under år 1921 leverera kraft till Bolaget.

Därest Bolaget visserligen tecknar kontrakt om kraftleverans enligt § 3, men icke föré utgången av innevarande år lämnar uppgift om storleken av det kraftbelopp, som Styrelsen skall leverera till Bolaget, skall Abonnenten, intill dess denna uppgift kommit Styrelsen tillhanda, erlægga avgift för endast tvåtusenfemhundra (2,500) kilowatt. Sedan uppgiften lämnats, skall emellertid Abonnenten vid första påföljande månadslikvid — se § 8 i bifogade förslagskontrakt — betala tilläggsavgift för den gångna delen av år 1921, motsvarande skillnaden mellan det av Bolaget abonnerade effektbeloppet samt tvåtusenfemhundra (2,500) kilowatt, även om Abonnenten under den gångna delen av året icke uttagit mer än tvåtusenfemhundra (2,500) kilowatt.

§ 5.

Styrelsen medgiver, att därest den i § 3 omnämnda energileveransen kommer till stånd, följande mellan Styrelsen och Abonnenten gällande avtal transporterats på Bolaget, som därigenom inträder i Abonnentens rättigheter och skyldigheter enligt samma avtal, nämligen:

- 1) Köpeavtal den 9—13 november 1911 rörande tomt nr 47 å Stallbacka industriområde m. m.,
- 2) Kontrakt den 29 juni—22 juli 1912 angående arrende av visst markområde vid Stallbacka,
- 3) Avtal den 29 oktober—20 november 1912 angående vissa transportspår vid Stallbacka,
- 4) Avtal den 28 januari—2 april 1913 angående lastbrygga och lastspår m. m. vid Stallbacka.

§ 6.

Styrelsen äger rätt att under åren 1921 och 1922 innehålla nedan angivna del av Styrelsens i § 2 omförmälda avgift. Den innehållna delen skall avbetalas till Abonnenten under åren 1923—1939 genom sinsemellan lika annuiteter (ränta + amortering), beräknade efter 6,5 % ränta och betalbara den 1 juli.

Under år 1921 får innehållas
dels etthundratrettiotusen (130,000) kronor,
dels därutöver tiotusen (10,000) kronor för varje helt 100-tal kilowatt,
varmed kraftleveransen till Abonnenten i enlighet med § 4 understiger sextusen
(6,000) kilowatt.

Under år 1922 får innehållas
tiotusen (10,000) kronor för varje helt 100-tal kilowatt, varmed kraftleve-
ransen till bolaget enligt § 3 understiger fyratusenfemhundra (4,500) kilowatt.

§ 7.

Detta kontrakt är giltigt endast under den förutsättning, att det av Kungl. Maj:t godkännts senast den 8 oktober 1920.»

Det godkännande från Kungl. Maj:ts sida, utan vilket kontraktet icke skulle vara giltigt, lämnades, såsom av det föregående framgått, den 8 oktober 1920.

Sedermera, den 5 juli 1921, gjorde Vattenfallsstyrelsen i en till Kungl. Maj:t ingiven skrivelse följande framställning:

»Jämlikt § 11 mom. 4 i den för vattenfallsstyrelsen gällande instruktionen får vattenfallsstyrelsen härmed anmäla följande.

Enligt kontrakt den 7 oktober 1920 mellan vattenfallsstyrelsen och Trollhättans elektrotermiska aktiebolag har vattenfallsstyrelsen i enlighet med Eders Kungl. Maj:ts den 8 i samma månad lämnade bemyndigande från bolaget återköpt dess rätt att erhålla elektrisk energi från Trollhätte kraftverk, därvid styrelsen förbundit sig att till bolaget under vart och ett av åren 1921 till och med 1939 erlagga en kontant summa av 650,000 kronor sålunda, att $\frac{1}{4}$ av beloppet betalas var och en av dagarna den 15 februari, den 15 maj, den 15 augusti och den 15 november. Aktiebolaget har sedermera överlåtit denna sin rätt till Skandinaviska kreditaktiebolaget, här nedan kallat banken. Hos vattenfallsstyrelsen har sedermera banken anhållit, att styrelsen ville till banken utfärda reverser, ställda att betala å respektive förfallodagar, lydande varje revers å 50,000, 25,000 eller 12,500 kronor. Vattenfallsstyrelsen har ansett sig böra tillmötesgå denna begäran, som för kronans del icke innebär någon ökad skyldighet till betalning, mot det att banken förbinder sig att mottaga vederbörande likvider och till styrelsen utfärda interimskvitto, intill dess reverserna kunna företes. Då emellertid detta förfarande i viss mån innebär en ändring av mellanvarande av Eders Kungl. Maj:t godkända kontrakt, har vattenfallsstyrelsen velat anmäla detta för Eders Kungl. Maj:t.»

Genom beslutet av den 22 juli 1921 lät t. f. regeringen vid denna anmälan bero.

Utskottet har icke kunnat undgå att finna tillförordnade regeringens beslut anmärkningsvärt med hänsyn till den otvivelaktiga förman, som genom kontraktsändringen bereddes statens vederpart utan att dessförinnan,

såvitt handlingarna utvisa, närmare utredning förebragts rörande de ekonomiska verkningarna och nackdelarna härav för staten. Den tillförordnade regeringen har tydligen i detta hänseende ansett vattenfallsstyrelsens förklaring tillfyllest, att ingen ökad skyldighet till betalning uppstode för staten.

Det kan i sådant hänseende emellertid erinras, att den åtgärd, varom sålunda vattenfallsstyrelsen gjort anmälan hos Kungl. Maj:t, innebar, att förenämnda bank godkändes av vattenfallsstyrelsen såsom fordringsägare i stället för elektrotermiska aktiebolaget, utan att banken åtagit sig att svara för de förpliktelser och den betalningsskyldighet, som enligt 1920 års kontrakt ålegat sagda bolag. Denna betalningsskyldighet avsåg enligt 4 § i kontraktet likvid för minst 2,500, högst 6,000 kilowatt elektrisk energi, som av vattenfallsstyrelsen skulle till ett under bildning varande bolag levereras under år 1921. Enligt inhämtade upplysningar hade vid tidpunkten för Kungl. Maj:ts beslut den kvantitet, för vars likviderande bolaget sålunda skulle svara, bestämts till 4,500 kilowatt, för vilken energimängd betalning skulle enligt det fastställda A-priset utgå med ungefär 450,000 kronor. Om bolaget brustit i denna sin betalningsskyldighet eller underlåtit att uttaga den avtalade energimängden och vattenfallsstyrelsen därigenom erhållit ett skadeståndsanspråk — vilket, emedan vid denna tidpunkt avsättningsmöjligheter på annat håll saknades, skulle hava uppgått till samma belopp som köpeskillingen — skulle, *därest utbytet av fordringsägare icke skett*, vattenfallsstyrelsen haft möjlighet att mot sin skuld enligt kontraktet kvitta sin fordran enligt detsamma, under det att, *sedan utbytet skett*, vattenfallsstyrelsen hade att till banken eller dess rättsinnehavare betala hela sin skuld oberoende därav, att bolaget häftade i skuld till styrelsen och saknade förmåga att gälda den.

Kungl. Maj:ts beslut, varigenom Kungl. Maj:t låtit bero vid vattenfallsstyrelsens åtgärd och sålunda måste anses hava godkänt densamma, medförde alltså att staten, på sätt ovan utvecklats, med hänsyn till bolagets eventuellt bristande betalningsskyldighet försatts i sämre ställning än enligt tidigare gällande kontraktsbestämmelser. Härtill kommer, att då den ställning, vari staten genom kontraktet av den 7 oktober 1920 faktiskt blivit försatt, redan före beslutet av den 22 juli 1921 visat sig vara oförmånlig, det bort vara den tillförordnade regeringen särskilt angeläget tillse, att ytterligare försämring i statens rättsliga ställning icke uppkomme, vilket med så mycket större skäl bort ankomma på Kungl. Maj:t, som den ändring vattenfallsstyrelsens anmälan avsåg, gällde ett kontrakt, vars giltighet enligt dess eget innehåll (§ 7) gjorts beroende av Kungl. Maj:ts — den 8 oktober 1920 givna — godkännande och förty ej heller kunde träda i

kraft, innan Kungl. Maj:t efter skedd anmälan förklarar sig vilja låta därvid bero.

Utskottet har, i anledning av nu anmärkta förhållanden, funnit sig böra, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göra anmälan mot medlemmarna av denna t. f. regering, nämligen ministern för utrikes ärendena greve Wrangel samt statsråden Ericsson, Bergqvist och Ekeberg.

Närvarande: Herrar Clason, Hellberg,* Thulin, Reuterskiöld, G. W. Hansson, von Geijer,* Lyberg, Stendahl, Larsén, A. W. Johansson,* Sävström, Jansson i Edsbäcken, Nilsson i Antnäs, Borg, K. A. Westman, Bäckström, Starbäck, Andersson i Igelboda, Karlsson i Vadstena och Gustafson i Kasenberg.

* Ej närvarande vid justeringen.

10:o.

(Protokoll över kommunikationsärenden den 29 juli 1921.)

I underdånig skrivelse den 28 juni 1921 anförde vattenfallsstyrelsen i huvudsak följande:

Under de tre sist förflutna åren eller noga räknat från slutet av 1917 hade vattenfallsstyrelsen till fullföljande av den plan för kronans vattenfallsköp, som styrelsen utvecklade i sin underdåniga skrivelse den 20 oktober 1917, med Kungl. Maj:ts samtycke till kronan förvärvat ett flertal vattenfall i mellersta Norrland. Dels för preliminära undersökningar rörande de vattenrätter, som kunde ifrågakomma, dels för underhandlingar med vederbörande säljare, dels ock slutligen även för köpens genomförande med lantmäteriförrättningar, köpeskillningarnas gäldande o. s. v. hade vattenfallsstyrelsen anlitat tvenne sakkunniga biträden, vilka såsom väl förtrogna med ortsförhållandena även fullgjort de dem lämnade uppdrag till vattenfallsstyrelsens belåtenhet.

Då i stort sett vattenfallsstyrelsens köp av vattenfall i dessa trakter vid tiden för skrivelsens ingivande vore avslutade och endast vissa kompletteringsköp återstode, hade vattenfallsstyrelsen anmodat de sakkunniga att ingiva arvodesräkning. Arvodesräkningen, som innehöller en redogörelse för de av dem utförda uppdrag, slutade å ett belopp av 162,500 kronor. Då vattenfallsstyrelsen funnit detta belopp väl högt, hade styrelsen för att erhålla ett auktoritativt uttalande om beloppets skälighet vänt sig till förre ordföranden i Sveriges advokatsamfund vice häradsöverdomaren

Erik Martin med begäran om hans utlåtande om det fordrade beloppets skälighet. Detta utlåtande, undertecknat förutom av Martin även av två hans meddelägare i O. Wallins advokatbyrå, utmynnade i det uttalandet, att det fordrade beloppet icke kunde anses oskäligt.

Av det fordrade beloppet utgjorde 55,000 kronor ersättning för utförda utredningar och arbete i samband med anläggningar, vilket belopp kunde bestridas av tillgängliga medel. Återstoden eller 107,500 kronor torde böra utgå av det reservationsanslag av 2,000,000 kronor, som riksdagen för år 1919 anvisat för inköp av vattenfall och fastigheter samt utförande av nyanläggningar.

Vattenfallsstyrelsen finge alltså i underdånighet under åberopande av förenämnda utlåtande hemställa, att Kungl. Maj:t täcktes bemyndiga styrelsen att av förbemälda anslag lyfta 107,500 kronor för galdande av från de sakkunniga ingiven arvodesräkning.

Med förenämnda underdåniga skrivelse överlämnade vattenfallsstyrelsen till Kungl. Maj:t dels det i styrelsens skrivelse berörda utlåtande angående det av de sakkunniga fordrade ersättningsbeloppets skälighet, dels även en av dem till styrelsen ingiven promemoria, innehållande en redogörelse för det av dem utförda arbetet och för de omständigheter, som enligt deras förmenande borde vara bestämmande för ersättningsbeloppets storlek, ävensom en beräkning av ifrågavarande ersättningsbelopp.

I förenämnda utlåtande uttalas den åsikten, att det arbete som av de båda sakkunniga utförts, kraft ganska mycken insikt och drift, att mycken noggrannhet, klokhet och beräkning därvid kommit till användning och att arbetet med ett ord varit svårartat, varför det fordrade arvodet för ifrågavarande arbete, som utförts under sjunkande penningvärde, icke kunde anses oskäligt, förutsatt att de sakkunnigas till grund för bedömandet lagda beskrivning över arbetet vore riktig. I fråga om de utgifter, för vilka de bägge sakkunniga anhållit om ersättning, nämnes i uttalandet följande:

»De särskilt debiterade utgiftsposterna för järnvägsresor, kostnad för vistelse utom stationsorten, kostnader för landsvägsresor = kostnader för drift, reparation och avskrivning å motorcykel, samt övriga utgifter såsom telefoner, post, lösen av handlingar och andra utlägg, böra väl ersättas, såvitt de motsvara verkliga utgifter, men posterna undandraga sig helt och hållet vårt bedömande.»

Av den i promemorian innehållna redogörelsen för arbetet framgår, att detta övervägande bestått i förarbeten för och avslutande av inköp av vattenfall i ett flertal vattendrag. Den begärda ersättningen angives även till sin huvudsakliga del avse detta arbete. Emellertid giver promemorian

vid handen, att dessutom åtskilligt arbete av annan art utförts, varför ersättning enligt de sakkunnigas mening borde utgå. Denna del av verksamheten angives ha avsett dels en provisorisk kraftstation och bygdenädet i trakten däromkring, dels lantmåteriförrättningar för utbrytning av kronans fastigheter ävensom andra administrativa ärenden, dels ock utredningar rörande vattenmål m. m. Vid det närmare redogörandet för de olika arbetenas art nämnes exempelvis inköp av skog för avverkning av byggnadsvirke, ombesörjande av avverkning, sågning och framforsling av virket, anskaffande av stolpar för kraftledningslinjer, inköp av ved och ombesörjande av vedhuggning, bildande av en elektrisk distributionsförening, anställande av kraftstationsvakt och uppehållande under viss tid av en kraftstations drift m. m.

Rörande den tidsutdräkt, som med de olika arbetsprestanda varit förenad, lämnas i promemorian inga exakta uppgifter. Den tid, som för arbetet i dess helhet använts, uppskattas emellertid till tre och ett fjärdedels år. Så till vida hade denna tid, enligt promemorian, icke varit oavbrutet upptagen, att varje dag medfört regelbunden normalarbetstid, men den årliga arbetstiden hade fördenskull icke varit mindre, och tiden hade måst reserveras uteslutande för ändamålet och sålunda icke kunnat disponeras för annat förvärvsarbete.

Ersättningen för det utförda arbetet borde enligt de bägge sakkunnigas mening så anpassas, att det innebure en skäligen årlig förtjänst för dem, och borde denna förtjänst på av dem anförda grunder beräknas till 20,000 kronor om året för vardera av dem. Ersättningsbeloppet borde därjämte lämna ersättning för de med arbetet förenade utgifterna. Beträffande dessa senare lämnas i promemorian en sammanställning av de antagna årliga utgifterna för den ena av de sakkunniga slutande å en summa av 6,300 kronor.

Enligt sammanställningen skulle utgifterna fördela sig sålunda: järnvägsresor, 1,800 kronor, kostnad för vistelse utom stationsorten under 100 dagar à 20 kr. per dag, 2,000 kronor, kostnad för landsvägsresor = kostnaden för drift, reparationer och avskrivning å motorcykel, 1,500 kronor, övriga utgifter, såsom telefoner, post, lösen av handlingar och andra utlägg, 1,000 kronor.

I fråga om motsvarande utgifter för den andre sakkunnige upplyses, att vissa av posterna för honom varit lägre. De sammanlagda årliga arbetsutgifterna för bägge de sakkunniga angivas emellertid med säkerhet hava uppgått till 10,000 kronor. Såsom resultat av beräkningen anföres därpå följande:

»Arvode, $2 \times 3\frac{1}{4} \times 20,000$ kr.	130,000 kr.
Kostnader, $3\frac{1}{4} \times 10,000$ kr.	32,500 »
	Summa 162,500 kr.»

Kostnaderna hava sålunda icke specificerats, utan blott beräknats.

Endast i ett par obetydliga fall ha specifikationer lämnats å utgifter, för vilka ersättning påyrkats. Så t. ex. har i redogörelsen för arbetet med den provisoriska kraftstationen upptagits ett belopp å 710 kronor, utgörande förlust å inackorderingsverksamhet, som av den ene av de sakkunniga anordnats för vid kraftstationsbygget sysselsatt personal, ävensom en post å 373 kronor, varmed några av personalens småskulder likviderats.

I fråga slutligen om det fordrade ersättningsbeloppets fördelning å de olika, i redogörelsen omhandlade arbetena skulle enligt promemorian erhållas »förslagsvis» följande belopp:

I.	Provisoriska kraftstationen och ledningsnätet	10,000 kr.
II.	Lantmåteriförrättningar och diverse andra administrativa göromål	10,000 »
III.	Kompletteringar av vissa vattenfallsköp	15,000 »
IV.	— — —	10,000 »
V.	— — —	30,000 »
	— — —	5,000 »
	— — —	50,000 »
VI.	— — —	5,000 »
VII.	— — —	27,500 »
		Summa 162,500 kr.»

De till ärendet hörande handlingar, som överlämnats till utskottets granskning, innehålla inga uppgifter angående vare sig formen för det de bägge sakkunniga meddelade uppdraget eller de grunder, som kunde hava överenskommit i fråga om ersättningsbestämmande. Av utskottet härom infordrade uppgifter hava givit vid handen, att de sakkunniga i regel erhållit muntliga uppdrag, att beslut om meddelande av sådana uppdrag icke hos styrelsen protokollförts samt att överenskommelse angående ersättningsstorlek icke med de sakkunniga träffats av styrelsen.

Ärendet föredrogs den 29 juli 1921 inför den under Hans Maj:ts Konungens frånvaro tillförordnade regering, som därvid fann gott bemyndiga styrelsen att i riksgäldskontoret av det utav riksdagen för år 1919 anvisade reservationsanslaget å 2,000,000 kronor till inköp av vattenfall

och fastigheter samt utförande av nyanläggningar lyfta etthundrasjutusen-femhundra kronor för utbetalande av ersättning till de bägge sakkunniga för av dem på uppdrag av styrelsen lämnat biträde vid inköp för kronans räkning av vissa vattenfall ävensom vid vissa i samband med köpen företagna åtgärder.

Behandlingen av detta ärende måste betecknas såsom mindre tillfredsställande.

Då styrelsen enligt anmälan i sin framställning till Kungl Maj:t avsåg att av tillgängliga medel med 55,000 kronor ersätta de sakkunniga för en del av de utförda arbetena, innebar Kungl. Maj:ts beslut, att till dem skulle utbetalas tillhoppa ett belopp, motsvarande hela deras fordringsanspråk, 162,500 kronor, vilket styrelsen ursprungligen funnit väl högt. Visserligen hade i det avgivna advokatutlåtandet uttalats, att sagda anspråk med hänsyn till vissa uppgivna omständigheter kunde anses skäligt. Men frågan härom torde på det sätt utgångspunkterna för fordringsanspråket blivit framställda och med den utredning därom, som förelegat, i själva verket hava undandragit sig sakligt bedömande. Några grunder, efter vilka ersättningen skulle utgå, hava nämligen icke varit avtalade. Över huvud taget synes icke ens något närmare preciserande av uppdragens äva skett, då de lämnades åt de sakkunniga. Den från dem inkomna promemorian giver visserligen en föreställning om arbetets natur och de år, under vilka det utförts. Men hur lång tid de olika uppdragens fullgörande krävt och med vilket belopp vart och ett av dem var avsett att ersättas omnämnes icke. Hela summan har endast med avrundade klumpsiffror »förslagsvis» fördelats på olika kategorier av uppdrag, därvid uppdragets högst betydande belopp — synbarligen förmedlareprovision —, när köpeavtal genom de sakkunnigas medverkan träffats, under det att, även när avtal icke kommit till stånd, visserligen mindre betydande, men dock avsevärda belopp debiterats styrelsen. Ibland slutligen synes tidsutdräkten hava varit bestämmande för debiteringen. Varjehanda direkta utgifter finnas omförmälda, men äro nästan undantagslöst icke till siffran angivna. Icke ens om resor och med dem förbunda kostnader eller lösen av handlingar och utlägg hava lämnats några detaljerade upplysningar. Dessa och liknande utgifter hava beräknats till ett belopp av 10,000 kr. för år. Undantag från regeln att kostnadsbeloppen icke till siffran fixerats äro de två ovan omförmälda posterna, avseende den ena förlust å inackorderingsverksamhet och den andra likvid för personalens småskulder. Men beträffande dessa två fall lärer någon betalningsskyldighet över huvud taget icke hava ålegat staten, likasom en del av de utförda arbetena rätteligen borde hava

ålegat verkets ordinarie personal, åtminstone i den mån Kungl. Maj:t icke genom särskilt beslut medgivit tillkallande av sakkunniga för utförandet.

Genom styrelsens framställning har sålunda bragts till t. f. regeringens kännedom och påkallats dess beslut i anledning av de ersättningsanspråk, som väckts mot styrelsen av tvenne av densamma för en följd av år anställda sakkunniga biträden, vilka haft att utföra varjehanda arbeten, därav en del varit av beskaffenhet att ankomma på verkets ordinarie arbetskrafter, varjämte av framställningen framgått, att styrelsen vidtagit denna åtgärd, utan att med vederbörande överenskommit ens om de allmänna grunder, efter vilka ersättning skulle utgå. Kungl. Maj:ts beslut innebär ett godkännande av en betydande fordringssumma, avseende sådan ersättning, ävensom gottgörelse för kostnader, utan att, annat än i undantagsfall, specificerats vare sig de belopp, som för olika arbetsprestanda fordrats, den tidsutdräkt, som med de olika göromålen varit förknippad, eller de direkta utgifter, som av dem föranletts.

Det står visserligen för utskottet klart, att en betydande rörelsefrihet för styrelsen måste förutsättas såsom nyttig och nödvändig såväl vid vattenfallsköp som vid styrelsens affärsverksamhet i övrigt. Utskottet finner det emellertid lika uppenbart, att en sådan rörelsefrihet i föreliggande fall icke behövt röna menlig inverkan av en med vederbörande träffad överenskommelse om de allmänna grunderna för ersättningsbeloppets bestämmande.

Det måste sålunda enligt utskottets mening anses anmärkningsvärt, att t. f. regeringen underlåtit såväl att i sammanhang med ärendets föredragning erinra styrelsen om det tillämpade förfaringssättets oriktighet och olämplighet, som ock att, innan medel för räkningens gäldande anvisades, till utredning om den fordrade summans skälighet från de bägge sakkunniga genom styrelsens försorg infordra till riktigheten så vitt möjligt bestyrkta specifikationer i ovan angivna hänseenden.

Med stöd av vad sålunda anförts, har utskottet funnit sig böra hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot ministern för utrikes ärendena greve Wrangel samt mot statsråden Eriksson, Murray och Ekeberg.

Närvarande: Herrar Engberg, Hellberg, Thulin, K. J. Ekman,* Lyberg, Norling, Stendahl,* Modig, P. J. Gustafsson,* Nils Anton Nilsson, C. E. Eriksson,* Sävström, Nilsson i Antnäs, K. A. Westman, Starbäck,* Andersson i Igelboda, Persson i Fritorp, Karlsson Vadstena och Sehlin.*

* Ej närvarande vid justeringen.

11:o.

(Protokoll över kommunikationsärenden den 5 augusti 1921.)

I en den 1 juni 1921 till Kungl. Maj:t ingiven skrivelse gjorde byggnadsstyrelsen följande framställning:

»Jämlikt § 20 i Eders Kungl. Maj:ts kungörelse den 26 november 1920 med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet bestämmer Eders Kungl. Maj:t, på förslag av byggnadsstyrelsen och efter övriga vederbörandes hörande, vilka staten tillhöriga eller under statsmyndighets eller statsinstitutions omedelbara inseende stående byggnadsverk skola, med hänsyn till egenskap av byggnadsminnesmärke, åtnjuta särskild därefter lämpad omvårdnad. Över dessa byggnadsminnesmärken skall byggnadsstyrelsen föra fullständig förteckning.

Den uppgift, som sålunda blivit byggnadsstyrelsen ålagd, är av ganska omfattande och krävande natur. Det gäller att bland samtliga staten tillhöriga eller under statsmyndighets eller statsinstitutions omedelbara inseende stående byggnader utvälja alla de byggnader, som på grund av kulturhistoriskt eller konstnärligt värde äro att betrakta såsom minnesmärken av den art, att de böra tillförsäkras en särskilt efter deras berörda egenskaper avpassad omvårdnad.

Även om ett fullständigt inventarium över samtliga staten tillhöriga byggnader redan föreläge, skulle upprättandet av förslaget till ovannämnda förteckning över byggnadsminnesmärken kräva ett mycket betydande arbete, som förutsätter en omfattande kännedom om landets historiska byggnader hos dem, som skola utföra arbetet ifråga. Arbetet försvåras emellertid ytterligare därigenom, att någon dylik uppgift över statens byggnader icke ännu föreligger i fullständigt skick. Visserligen skall enligt § 41 i ovannämnda nådiga kungörelse varje statsmyndighet, som förvaltar staten tillhörig eller av staten disponerad fast egendom, till byggnadsstyrelsen före den 1 april 1921 insända förteckning över samtliga under myndighetens förvaltning eller inseende stående fastigheter, men dels hava ett flertal myndigheter ännu icke kunnat insända dylika förteckningar, och dels äro från anmälning undantagna alla fastigheter, som äro uteslutande avsedda för jordbruk och skogsbruk. Även å dessa sistnämnda fastigheter finnas med säkerhet ett icke obetydligt antal kulturhistoriskt värdefulla byggnader, vilka böra upptagas på den omförmälda förteckningen.

Det står därför klart för byggnadsstyrelsen, att upprättandet av det första förslaget till här åsyftade förteckning måste bliva ett så pass omfattande och krävande arbete, att detsamma icke under några förhållanden kan utföras enbart av styrelsens ordinarie arbetskrafter, allra helst som den ordinarie personalen på styrelsens kulturhistoriska byrå, inom vars arbetsområde detta arbete faller, är mycket knappt tillmätt även för utförandet av det denna byrå åvilande, till sitt omfång alltmera växande ordinarie arbetet. Styrelsen anser det sålunda oundgängligen nödvändigt, att en särskild, för ifrågavarande uppdrag kvalificerad person ställes till styrelsens förfogande till biträde vid upprättandet av det ifrågavarande förslaget till förteckning över staten tillhöriga byggnadsminnesmärken. Denne skulle i samarbete med styrelsens kulturhistoriska byrå ägna en sammanhängande tid åt det ifrågavarande arbetet, på det att snarast möjligt åtminstone en preliminär förteckning må kunna till Eders Kungl. Maj:t avlämnas för att utgöra en stomme, som sedermera efter hand kan kompletteras. Då denna förteckning kommer att så att säga utgöra grunden för den kulturhistoriska vården om statens egna byggnader, anser styrelsen det vara av vikt att densamma utan tidsutdräkt kommer till stånd.

Såsom synnerligen lämplig att biträda styrelsen i detta arbete får styrelsen nämna professorn i svensk arkitekturhistoria vid konsthögskolan Martin Olsson, vilken även förklarar sig villig åtaga sig arbetet ifråga. För arbetets utförande torde få beräknas en tid av 10—12 månader. Såsom ersättning till professorn Olsson för hans arbete samt till anskaffande av erforderliga fotografier och ritningar, renskrivning och dylikt torde en summa av 10,000 vara erforderlig.

Styrelsen får sålunda med stöd av vad här ovan anförts i underdå-nighet anhålla, att Eders Kungl. Maj:t ville uppdraga åt professorn Martin Olsson att i egenskap av sakkunnig biträda styrelsen vid upprättande av förslag till den förteckning över staten tillhöriga byggnadsminnesmärken, som förutsattes i § 20 i berörda nådiga kungörelse den 26 november 1920, ävensom för detta ändamål anvisa ett belopp av intill 10,000 kronor att användas till ersättning åt Olsson samt till gäldande av sådana kostnader för fotografier, ritningar, renskrivning och dylikt, som äro för uppdragets fullgörande nödvändiga.»

Över denna byggnadsstyrelsens framställning infordrades utlåtande från statskontoret. Dess utlåtande, dagtecknat den 9 juli 1921, är av följande lydelse:

»Därest upprättandet av ifrågavarande förteckning över staten tillhöriga eller under statsmyndighet eller statsinstitutions omedelbara in-seende stående byggnadsverk befinnes icke kunna ske genom byggnads-

styrelsens egna arbetskrafter, synes erforderliga medel för arbetets utförande, enligt styrelsens uppgift kr. 10,000, kunna anvisas av sjuätte huvudtitelns allmänna besparingar.

Statskontoret anser sig emellertid böra fästa uppmärksamheten därå, att i förevarande framställning icke lämnats upplysning rörande beloppet av det arvode, som ansetts böra utgå till den person, som skall biträda styrelsen, eller huruvida rese- och dagtraktamentskostnader för uppdragets fullgörande beräknats skola bestridas av de äskade medlen, samt att även i andra avseenden torde erfordras upplysningar för bedömande av frågan om det begärda beloppet må anses vara erforderligt för ändamålet.»

Den 5 augusti 1921 föredrogs ärendet inför t. f. regering, bestående av ministern för utrikes ärendena greve Wrangel samt statsråden Dahlberg, Murray och Malm. T. f. regeringen beslöt därvid *dels* att uppdraga åt professorn vid konsthögskolan Axel Wilhelm Martin Olsson att i egenkap av sakkunnig biträda byggnadsstyrelsen vid upprättande av förslag till sådan förteckning över byggnadsminnesmärken, som avsåges i § 20 av kungörelsen den 26 november 1920 med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet, ävensom medgiva att professor Olsson finge, under den tid han kunde bliva av ifrågavarande uppdrag sysselsatt, såsom ersättning härför uppbära ett belopp av sjuhundrafemtio kronor i månaden, *dels* att bemyndiga byggnadsstyrelsen att för bestridande av nämnda ersättning samt övriga av ifrågavarande utredning föranledda kostnader mot redovisningsskyldighet taga i anspråk ett belopp av högst tiotusen kronor av det under sjuätte huvudtiteln uppförda förslagsanslaget till kommittéer och utredningar genom sakkunniga.

Vid bedömandet av förevarande ärende bör till en början erinras om tillkomsten och innebörden av nu gällande bestämmelser angående vården av byggnader med särskilt kulturhistoriskt värde, s. k. byggnadsminnesmärken. Härvid är först att märka, att i det av särskilda sakkunniga avgivna betänkande, som låg till grund för beslutet om byggnadsstyrelsens upprättande, framhölls, att statens praktiskt-kulturhistoriska byggnadsvård borde avsevärt utsträckas, att för detta ändamål en förteckning över byggnader av kulturhistoriskt, konstnärligt eller arkitektoniskt värde borde upprättas och att för fyllande av bl. a. dessa uppgifter en särskild kulturhistorisk byrå inom byggnadsstyrelsen vore behövlig. I sitt yttrande vid föredragning av kungl. propositionen nr 258 till 1917 års riksdag, vari överintendentensämbetets omorganisation till en byggnadsstyrelse föreslogs, anslöt sig vederbörande departementschef till de sakkunniges framställning i denna del och framhöll, att den kulturhistoriska byrån

inom byggnadsstyrelsen bl. a. skulle hava att upprätta »förteckning över sådana staten tillhöriga byggnader, som hava ett avsevärt konstnärligt eller kulturhistoriskt värde». Sedan förslaget om upprättande av en byggnadsstyrelse sedermera av riksdagen bifallits, utfärdades den 31 december 1917 av Kungl. Maj:t en instruktion för byggnadsstyrelsen, i vars sjunde paragraf beträffande den kultur- och konsthistoriska byggnadsvården stadgas, att byggnadsstyrelsen skall »taga den befattning med kyrkliga byggnader och profana byggnadsminnen samt dem rörande angelägenheter, varom särskilt stadgas». I anslutning härtill gävos i kungl. kungörelsen den 26 november 1920 närmare bestämmelser i frågan. I § 20 av denna kungörelse stadgas nämligen dels att på Kungl. Maj:t skulle ankomma, att, på förslag av byggnadsstyrelsen och efter vederbörande myndighets hörande, bestämma, vilka staten tillhöriga eller under statsmyndighets eller statsinstitutions omedelbara överinseende stående byggnadsverk skola, med hänsyn till egenskap av byggnadsminnesmärke, åtnjuta särskild därefter lämpad omvårdnad, dels att byggnadsstyrelsen skall föra fullständig förteckning över dessa byggnadsminnesmärken. Härjämte föreskrevs i § 71 av samma kungörelse, att varje statsmyndighet, som förvaltar staten tillhörig eller av staten disponerad fast egendom, skulle före den 1 april 1921 insända förteckning över samtliga under myndighetens inseende eller förvaltning stående fastigheter i den mån desamma ej uteslutande vore avsedda för jordbruk eller skogsbruk.

Det torde av den givna redogörelsen framgå, att vid byggnadsstyrelsens inrättande och vid fastställandet i sammanhang därmed av de ordinarie arbetskrafter, som skulle stå till styrelsens förfogande, ävensom vid utfärdandet av gällande bestämmelser rörande dess uppgifter det uttryckligen förutsattes att på styrelsen, närmast dess kulturhistoriska byrå, skulle ankomma att uppgöra förslag till förteckning över s. k. byggnadsminnesmärken. Såsom av vederbörande sakkunnigbetänkande och den kungl propositionen nr 258 vid 1917 års riksdag framgår, utgjorde behovet av denna förteckning ett väsentligt motiv till ifrågavarande kulturhistoriska byrås inrättande. Avsikten har alltså varit, att detta arbete skulle utgöra en av de på byrån ankommande arbetsuppgifterna och följaktligen fullgöras av byggnadsstyrelsens ordinarie arbetskrafter. Såsom av byggnadsstyrelsens ovan återgivna skrivelse framgår, har emellertid styrelsen funnit sina ordinarie arbetskrafter vara för detta ändamål otillräckliga och därför hos Kungl. Maj:t hemställt om att åt viss person måtte uppdragas att såsom sakkunnig biträda styrelsen vid upprättandet av förslag till förteckning över byggnadsminnesmärken. Genom sitt beslut den 5 augusti 1921 har t. f. regeringen utsett dylik sakkunnig samt bemyndigat byggnadsstyrelsen att

för bestridande av kostnaderna för dennes arbete taga i anspråk ett belopp av högst tiotusen kronor av det under sjätte huvudtiteln uppförda förslagsanslaget till kommittéer och utredningar genom sakkunniga.

Enligt utskottets mening är t. f. regeringens förevarande beslut anmärkningsvärt. Det torde icke kunna anses riktigt att, såsom här skett, särskild sakkunnig tillkallas och avlönas för fullgörande av de speciella uppgifter, som ej mindre åberopats såsom motiv för ämbetsverkets tillkomst och behov av arbetskrafter samt riksdagens beslut om anslag för ändamålet än även i särskild av Kungl. Maj:t på grundvalen härav utfärdad instruktion uttryckligen upptagits bland verkets åligganden. Att anslagen till kommittéer och utredningar genom sakkunniga icke må användas till bestridande av kostnaderna för ett dylikt inom ett ämbetsverks ordinarie verksamhetsområde fallande arbete ligger i sakens natur. Om i detta fall en ökning av vederbörande verks arbetskrafter varit behöflig — varom utskottet icke vill uttala sig — borde framställning om anslag härtill i vanlig ordning hava riktats till riksdagen. Beslut av denna art innebära i verkligheten ett kringgående av de av riksdagen fattade besluten rörande vederbörande ämbetsverks uppgifter och utgiftsstaterna för desamma.

Därjämte må mot beslutet anmärkas, att en i förhållande till de regelmässiga arvodena åt sakkunniga så hög ersättning som 750 kronor i månaden anvisats åt den för ändamålet tillkallade sakkunnige, vilken är anställd i statens tjänst och för den skull, då annat icke föreskrivits, i likhet med andra statens tjänstemän enligt gällande praxis torde berättigas till ersättning även för den förlust av avlöningsförmåner, som genom sakkunniguppdragets utförande kan åsamkas honom.

På anförda skäl har utskottet ansett sig böra hos riksdagen, jämlikt § 107 regeringsformen, göra anmälan mot medlemmarna av den t. f. regering, som handlagt detta ärende, nämligen ministern för utrikes ärenden greve Wrangel samt statsrådet Dahlberg, Murray och Malm.

Närvarande: Herrar Engberg, Hellberg, Reuterskiöld, G. W. Hansson, von Geijer, Lyberg, Norling, Stendahl, Larsén, A. W. Johansson, Jansson i Edsbäcken,* Nilsson i Antnäs, K. A. Westman, Bäckström, Starbäck, Andersson i Igelboda, Persson i Fritorp,* Sjöström och Jensen.

* Ej närvarande vid justeringen.

12:o.

(Protokoll över kommunikationsärenden den 22 december 1921.)

Den 28 november 1921 beslöt järnvägsstyrelsen, att stationsnamnet Sandsjö från och med 1 januari 1922 skulle ändras till Bodafors. Beträffande ärendets tidigare handläggning framgår av tillgängliga handlingar följande:

Hemställan om ifrågavarande namnförändring gjordes ursprungligen hos generalpoststyrelsen genom representanter för Bodafors möbelfabrik i Norra Sandsjö socken. Sedermera anhöll generalpoststyrelsen under hand hos järnvägsstyrelsen om förändringens vidtagande. I anledning härav infordrade sistnämnda styrelse den 4 juni 1921 yttrande från distriktsförvaltningen i III distriktet, varest stationen i fråga är belägen. I sitt den 12 juli 1921 avgivna yttrande avstyrkte distriktsförvaltningen den föreslagna namnförändringen och anförde därvid i huvudsak följande. Dels kunde förändringen ej innebära någon fördel för statens vidkommande, allra helst som namnet Bodafors kunde befaras medföra förväxling med Bofors, respektive Bodaberg. Dels vore ortsbefolkningen inom Norra Sandsjö kommun, där stationen Sandsjö var belägen, emot en dylik namnändring. Detta hade framgått vid en den 9 juli 1921 hållen kommunalstämma, varvid frågan upptagits till behandling. Ur bilagt protokoll över denna stämmas förhandlingar framgår, att vid densamma disponenten för A.-B. Svenska möbelfabrikerna, i vilket bolag Bodafors möbelfabriksaktiebolag ingått, hade hemställt, att stämman skulle uttala sig för en namnförändring i angiven riktning. Såsom motivering för detta förslag anfördes i huvudsak, att en dylik namnförändring skulle innebära avsevärda fördelar för nämnda bolag, vars produkter inarbetats i marknaden under beteckningen Bodaforsmöbler. Visserligen kunde samma syfte vinnas medelst en förändring av bolagets firmanamn, men en dylik skulle medföra en kostnad av över 70,000 kronor, varför styrelsen i stället hos vederbörande myndigheter hemställt om en förändring av stationens namn. Därjämte innebure förändringen även en fördel på den grund, att Sandsjö stationssamhälle sannolikt snart skulle bliva municipalsamhälle, och att det då vore förmånligt, att samhällets namn skilde sig från socknens. Gentemot detta förslag framhölls, att något bärande skäl för en förändring ej föreläge och att en sådan kunde befaras ha till följd felexpedieringar av gods och post. Vid anställd votering beslöt stämman med 90 röster mot 82 att ej biträda förslaget om namnförändring.

Sedermera, den 18 juli 1921, anhöll järnvägsstyrelsen hos generalpoststyrelsen om meddelande rörande de förhållanden, som legat till grund för framställningen om namnförändring. I sitt svar av den 12 oktober framhöll generalpoststyrelsen, att anhållan om namnändringen framställdes av ombud för Bodafors möbelfabrik, som ansett densamma vara av särskild vikt för sagda företag. Det påpekades även, att inom Norra Sandsjö socken ännu en post- och järnvägsstation vore belägen, vadan frågan ej kunde anses beröra socknen i dess helhet. Ur postal synpunkt vore mot namnförändringen intet att erinra, då densamma ej kunde antagas leda till förväxlingar. I detta sammanhang kan omnämnas, att från järnvägsstyrelsens godsregleringsbyrå i ett yttrande av den 21 oktober framhölls, att ej heller ur godstrafiksynpunkt några hinder föreläge för den föreslagna namnändringen.

Slutligen anhöll järnvägsstyrelsen före sitt beslut i en skrivelse den 31 oktober till länsstyrelsen i Jönköpings län om ett uttalande i frågan. I skrivelsen framhölls, att ur trafiksynpunkt järnvägsstyrelsen icke hade något intresse av att en namnändring kom till stånd men att den, då anhållan härom gjorts, icke velat ställa sig avvisande. I anledning av denna skrivelse avgav länsstyrelsen ett yttrande, vari framhölls att, då styrelsen för A.-B. Svenska möbelfabrikerna anfört starka skäl för den föreslagna förändringen, samt då vid järnvägsstationen säkerligen inom närmaste framtiden ett municipalsamhälle, vars namn borde bli Bodafors, komme att inrättas, den föreslagna namnförändringen enligt länsstyrelsens mening borde komma till stånd.

Samma dag som järnvägsstyrelsen fattade sitt oförmälda beslut angående förändring av stationsnamnet Sandsjö till Bodafors inkom till chefen för kommunikationsdepartementet en skrivelse från A.-B. Sandsjö möbelfabrik, i vilken vissa skäl androgos mot namnförändringen. I skrivelsen omnämndes, att A.-B. Sandsjö möbelfabrik bildats på så sätt, att ett antal vid A.-B. Svenska möbelfabrikerna anställda arbetare, som på grund av arbetslöshet förlorat sin anställning därstädes, upprättat en egen snickerifabrik inom Sandsjö stationssamhälle. För denna fabrik vore en ändring av namnet Sandsjö till Bodafors ägnad att medföra väsentliga olägenheter, då förväxlingar av brev, beställningar och gods kunde befaras härav bli en följd. Härjämte framhölls, att några skäl för förändringen icke ansågos vara för handen, och att ortsbefolkningen bestämt vore emot densamma. På grund av dessa skäl avstyrkte styrelsen för A.-B. Sandsjö möbelfabrik förslaget om namnändring. — Något senare, den 1 december 1921, inkom i samma syfte till Kungl. Maj:t en skrivelse

från ordföranden i Norra Sandsjö kommuns kommunalfullmäktige samt ordföranden i Norra Sandsjö kommuns kommunalnämnd. I denna gjordes mot namnförändringen gällande bl. a. att namnet Sandsjö redan av hänsyn till historiska traditioner borde bibehållas. Norra Sandsjö kommun vore sedan länge en aktad och välmående församling, vars huvudstation sedan södra stambanans tillkomst burit namnet Sandsjö och för under-tecknarna syntes det därför »underligt, att någon kan komma med anspråk på att frånrycka stationen den hedervärda församlingens namn». Härjämte gjordes gällande, att en namnförändring skulle orsaka väsentliga praktiska olägenheter, då man kunde vänta att försändelser till Sandsjö kommun i många fall fortfarande skulle skickas under den gamla postadressen. Förslaget om namnförändring vore enligt under-tecknarnas mening endast av intresse ur A.-B. Svenska möbelfabrikernas synpunkt, då ju detta bolag övertagit de kända Bodaforsfabrikerna inom Sandsjö socken. Härvid framhölls emellertid, att namnet Bodafors endast användes just för dessa fabriker och icke på någon inom socknen belägen egendom. Det påpekades även att andra Sandsjöindustrier såsom Sandsjö nya möbelfabrik och Sandsjöaffärer såsom Sandsjö kooperativa förening skulle bli lidande på förändringen. Vad beträffar det för ändringen anförda skälet, att samhället snart skulle bli municipalsamhälle och då borde kallas Bodafors för att därigenom klart skiljas från kommunen, framhölls, att något hinder icke förefunnes för att en kommun och ett inom denna beläget municipalsamhälle bure samma namn och att detta i andra fall ägt rum. Slutligen hemställde under-tecknarna, att ortsbefolkningen inom Norra Sandsjö kommun ytterligare borde höras i frågan, då vid stämmans behandling av frågan i juli månad saken ej varit tillräckligt känd av ortens invånare och därför stämman icke varit talrikt besökt. Därjämte borde även befolkningens uppfattning i Bringetofta och Almesåkra angränsande kommuner inhämtas. Framställningen utmynnade i en hemställan om avslag å begäran om namnförändring.

Dessa skrivelser, som tydligen avsänts, innan järnvägsstyrelsen fattat sitt beslut om namnförändring, remitterades den 28 resp. 29 november 1921 till järnvägsstyrelsen för avgivande av yttrande. I detta yttrande, avgivet den 8 december 1921, anfördes, förutom en redogörelse för ärendets handläggning, i huvudsak följande: Från järnvägssynpunkt funnes icke några skäl för den ifrågasatta förändringen. Ej heller syntes några olägenheter ur denna synpunkt vara att befara av en ändring. Visserligen kunde enstaka felsändningar föranledas av namnlikheten mellan Bodafors och Bofors, men å andra sidan skulle nu uppkommande förväxlingar mellan Sandsjö å ena sidan och Sävsjö och Sandhem å den andra genom åtgärden bortfalla.

Från andra synpunkter syntes vissa fördelar av en namnändring vara att förvänta. Sålunda hade framhållits, att densamma skulle vara till avsevärd fördel för platsens möbelindustri och därigenom till gagn för alla, som direkt eller indirekt vore därav beroende, och att namnförändringen som följd därav jämväl skulle förmånligt inverka på kommunens finanser. Slutligen hemställde järnvägsstyrelsen, att den fastställda namnförändringen måtte få bibehållas.

Senare inkommo till Kungl. Maj:t nya skrivelser i ärendet. Sålunda avgavs den 3 december 1921 från 163 fastighetsägare inom Sandsjö socken en framställning, vari huvudsakligen på skäl, som i föregående skrivelser framhållits, hemställdes, att någon namnändring icke skulle ske eller, om den redan vidtagits, återkallas. Därjämte inlämnades i samma syfte en framställning från 11 idkare av industri och hantverk inom Sandsjö stationssamhälle. Även dessa skrivelser remitterades till järnvägsstyrelsen, som i sitt yttrande av den 12 december hänvisade till sitt den 8 december avgivna utlåtande.

Den 15 december 1921 inlämnades av de personer inom Sandsjö kommun, som undertecknat skrivelsen av den 3 december, ytterligare en framställning i ärendet, vari de skäl, som förut anförts, ånyo upprepades. Därjämte kan omnämnas, att enligt protokollsutdrag från Bringetofta kommunalstämma den 19 december 1921 stämman enhälligt uttalat sig för att stationen Sandsjö skulle få behålla sitt namn.

Å andra sidan ingav styrelsen för A.-B. Svenska möbelfabrikerna den 16 december 1921 till statsrådet och chefen för kommunikationsdepartementet en skrivelse, vari hemställan gjordes om att de över järnvägsstyrelsens beslut rörande namnförändringen anförda besvären icke skulle bifallas. I skrivelsen framhölls, att den möbelindustri, som bolaget bedreve vid Bodaforsfabrikerna inom Sandsjö socken, vore av stor betydelse för denna. I och med att denna industri utvecklats, hade ett sammanhängande samhälle Sandsjö station—Bodafors uppkommit, vars invånare, uppgående till omkring 2,000, direkt och indirekt huvudsakligen hade sin utkomst från Bodafors industrier. Bodaforsindustriens roll inom Sandsjö kommun belystes genom utdrag ur skattelängderna för åren 1920 och 1921, varav framginge, att en mycket stor del av skatterna förskreve sig från inkomster från Bodafors industrier. För bolaget vore det en synnerligen stor fördel, om stationsnamnet bleve Bodafors, då ordet Bodafors sedan gammalt vore anknutet till bolagets möbelindustri. Denna namnförändring innebure även för andra möbelindustrier i Sandsjö en avgjord fördel vid försäljningen av deras produkter. Slutligen framhölls i skrivelsen, att, om Sandsjö stationssamhälle bleve municipalsamhälle, en ändring av dess namn

ändock vore behöfelig, då ordet Sandsjö lätt kunde förväxlas med Sandsjö kyrkoby. Den inom kommunen förefintliga oviljan mot en namnförändring kunde endast förklaras därav, att man icke ville hava formen municipal-samhälle med därmed förenade extra skatteutgifter.

Den 22 december 1921 föredrogos de framställningar, som ingivits angående den av järnvägsstyrelsen beslutade namnförändringens återgång, inför Kungl. Maj:t i statsrådet. På tillstyrkan av föredragande departementschefen fann Kungl. Maj:t ifrågavarande framställningar icke föranleda till någon åtgärd.

Enligt utskottets mening är föredragande departementschefens tillstyrkande av förevarande beslut anmärkningsvärt. Det torde vara uppenbart, att namnförändringar av den art, varom här är fråga, icke böra vidtagas, därest icke verkligt bärande skäl härför föreligga. Några sådana hava emellertid ej i detta fall förebragts. Av den givna redogörelsen framgår, att ändringen ur post- eller järnvägssynpunkt ej varit erforderlig. Det huvudsakliga skäl, som anförts för densamma, har varit det ekonomiska intresse, som ett inom vederbörande kommun befintligt bolag haft av en namnändring. Å andra sidan har det framhållits, att vissa andra industrier inom kommunen genom ändringen ställts i ett mindre fördelaktigt läge. Särskild vikt borde emellertid framför allt ha tillagts den omständigheten, att den kommuns befolkning, vilken åtgärden närmast träffade, såväl av praktiska skäl som av pietetshänsyn, ställt sig avvisande mot densamma. Ortsbefolkningens uppfattning bör, enligt utskottets mening, i ärenden av denna art tillmätas större betydelse än ett visst inom orten verkande företags ekonomiska intresse.

På anförda skäl har utskottet funnit detta ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan bör, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Örne.

Närvarande: Herrar Clason, Engberg,* Hellberg,* Thulin, Reuterskiöld, G. W. Hansson, von Geijer,* Lyberg, Norling, Modig, Nils Anton Nilsson, Jansson i Edsbäcken,* Borg, Bäckström, Andersson i Igelboda, Persson i Fritorp, Gustafson i Kasenberg, Fast, Svensson i Grönvik och Pehrsson i Göteborg*.

* Ej närvarande vid justeringen

13:o.

(Protokoll över ecklesiastikärenden den 28 januari, 4 februari, 1 april, 29 april, 3 juni, 17 juni, 29 juni, 12 september, 4 november, 25 november, 16 december, 22 december och 31 december 1921.)

Under granskningsåret hava förekommit ett antal ärenden rörande beviljande av ansökningar om nya släktnamn, vilkas handläggning enligt utskottets mening varit anmärkningsvärd. Då dessa ärenden äro av väsentligen samma beskaffenhet, torde det vara tillräckligt att redogöra för ett av desamma.

Den 27 januari 1921 inkom till länsstyrelsen i Uppsala län följande ansökan:

»Till Konungens Befallningshavande i Uppsala Län:

Härmed får Erik Adolf Olsson kyrkobokförd Brunna Gård, Vänge församl. underdånigast anhålla om släktnamnet Lindberg.

Erik Adolf Olsson.

Bevittnas av:

Aug. Irenæus

Axel Pettersson.

Förestående ansökan av vår fosterson Erik Adolf Olsson anhåller vi i egen-
skap av målsmän för bemälda Olsson måtte bifallas.

Johan Gustaf Lindberg. Sigrid Lindberg.

Bevittnas av:

Alvar Glans.

Sv. Birath.

Bifogat åldersbetyg utvisar, att Olsson var född den 27 juli 1906. Denna ansökan insändes sedermera den 7 april 1921 av länsstyrelsen till ecklesiastikdepartementet, med hänvisning till § 4 i förordningen om antagande av släktnamn, enligt vilken, då ansökan om godkännande av nytt släktnamn icke finnes böra avslås, densamma skall insändas till Konungen i ecklesiastikdepartementet för avgörande. På tillstyrkan av föredragande departementschefen biföll Kungl. Maj:t den 29 april ansökan.

Till ärendets belysande vill utskottet meddela, att sedermera, den 24 april 1922, till Kungl. Maj:t ingavs en framställning av följande innehåll:

»Genom resolution den 29 april 1921 har Eders Kungl. Maj:t bifallit en av min omyndige son, Erik Adolf Widlund, född den 28 juli 1906, i ansökningen kallad Erik Adolf Olsson, ingiven underdånig ansökning att antaga släktnamnet »Lindberg». Å ansökningen hade rättsaren J. G. Lindberg och hans hustru, boende å Brunna gård, Vänge socken, påtecknat, att de tillstyrkte gossens ansökan i egenskap av »målsmän» för honom, som de benämnde »fosterson». Vid ansökningen har ock fogats ett av vederbörande pastorsämbete avgivet åldersbevis för gossen, vari denne likaledes betecknas såsom rättsaren Lindbergs »fosterson».

Den framställning, som sålunda givits rörande min son är emellertid fullkomligt oriktig. Min gosse är ingalunda någon »fosterson» till rättsaren Lindberg och dennes hustru, utan är blott hos dem inackorderad. Då gossen var 9 månader gammal, träffade jag med makarne Lindberg avtal därom, att de skulle emottaga gossen i inackordering mot en ersättning av 15 kronor i månaden, och har Lindberg erhållit betalning för inackorderingens med tillhoppa cirka 2,000 kronor, varmed han förklarar sig nöjd.

Jag har emellertid aldrig avstått från mitt målsmanskap över min son, och när Lindberg betecknar honom såsom sin »fosterson», är detta en fullkomligt självtagen rätt. Jag är alltjämt min sons förmyndare och ämnar icke avstå därifrån.

Då jag emellertid icke finner vare sig lämpligt eller för min son lyckligt att hans riktiga släktnamn Widlund utbytes mot Lindberg, och då den ansökning till namnförändring, som av Eders Kungl. Maj:t beviljats, skett utan min vetskap, får jag härmed i underdånighet hemställa, att Eders Kungl. Maj:t måtte med upphävande av nyssberörda resolution förordna, att min sons släktnamn skall vara det namn han rätteligen förut bar, nämligen mitt namn före mitt äktenskap, Widlund.

Uppsala den 24 april 1922.

Underdånigst
Emma Ohlsson.»

Enligt utskottets mening är föredragande departementschefens tillstyrkande av beslutet den 29 april 1921 anmärkningsvärt. I fall som detta torde nämligen icke, enligt gällande bestämmelser, ansökningar om nytt släktnamn kunna beviljas.

I § 1 av lagen om barn utom äktenskap av den 14 juni 1917 stadgas, att »barn utom äktenskap erhåller moderns släktnamn». I § 2 av samma lag föreskrives, att »modern have vårdnaden om barnet och vare dess förmyndare». Dessa bestämmelser böra, för belysningen av förevarande fråga, jämföras med § 7 av förordningen angående antagande av släktnamn den 5 december 1901, där det stadgas, att »för den, som ej uppnått myndig ålder, göres anmälan om nytt släktnamns införande i kyrkobok eller ansökan, som i denna förordning avses, av den eller dem, som hava vårdnaden om honom». Att det vårdnadsbegrepp, som här avses, är av samma innehåll som det i 1917 års lag om barn utom äktenskap

åsyftade, framgår därav, att berörda stadgande tillkom i samband med genomförandet av den nya äktenskapslagen, som på denna punkt anknöts till 1917 års lag. En sammanställning av de citerade lagrummen visar alltså att för barn utom äktenskap ansökan om nytt släktnamn skall ingivas av barnets moder eller förmyndare, om sådan särskilt förordnats. I förevarande fall har så ej skett, ej heller har moderns samtycke till namnändringsansökningen inhämtats. Under sådana förhållanden hade ansökningen i fråga icke bort tillstyrkas.

Övriga under förevarande punkt upptagna ärenden äro, såsom förut framhållits, av väsentligen samma beskaffenhet. Utskottet anser sig sålunda böra, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göra anmälan mot de departementschefer, som handlagt desamma, nämligen statsråden Bergqvist och Olsson.

Närvarande: Herrar Clason, Hellberg, Thulin, Ljunggren, Reuterskiöld,* G. W. Hansson, von Geijer,* Lyberg,* Norling, Nils Anton Nilsson,* Sävström, Jansson i Edsbäcken, Nilsson i Antnäs, Borg, K. A. Westman, Bäckström, Andersson i Igelboda, Persson i Fritorp* och Fast.

* Ej närvarande vid justeringen.

14:0

(Protokoll över ecklesiastikärenden den 8 april 1921.)

I sin skrivelse den 15 juni 1920 (nr 365) anhöll riksdagen, att Kungl. Maj:t täcktes låta utreda, »i vad mån och på vad sätt staten må lämna bidrag till uppförande av byggnader för folkskoleväsendet i riket, samt därefter snarast möjligt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kan föranleda». Till stöd härför erinrade riksdagen om att frågan varit föremål för behandling vid 1919 års riksdag och att skolöverstyrelsen då bland annat meddelat, att en ekonomisk utredning med dylikt syfte måste tillhöra det utredningsarbete angående folkskoleväsendet, varmed överstyrelsen då vore sysselsatt. Riksdagen hade inhämtat, att det ifrågavarande utredningsarbetet ännu befunne sig på det förberedande stadiet och i överstyrelsen hade uttalats, att det fortfarande skulle vara ett värdefullt stöd, om riksdagen beslutade skrivelse till Kungl. Maj:t på sätt motionärerna vid 1920 års riksdag föreslagit. I övrigt uttalade sig

riksdagen om erforderligheten av och riktlinjerna för den begärda utredningen.

Riksdagens skrivelse remitterades den 25 september 1920 till skolöverstyrelsen, som den 14 februari 1921 avgav utlåtande, vilket konstitutionsutskottet för frågans närmare beslysning in extenso återgiver. Skolöverstyrelsen anförde följande:

»Sedan riksdagen i underdånig skrivelse den 15 juni 1917 anhållit, det täcktes Eders Kungl. Maj:t låta utreda, i vad mån och på vad sätt ändringar och tillägg i gällande skolförfattningar eller åtgärder annorledes böra vidtagas för 1) planmässig inskränkning i användandet av mindrevärda skolformer under strävande av fullt införande av heltidslösning, 2) förhindrande av att ingen eller dålig skolgång förekommer samt av för tidig avgång från skolan, 3) utbildande av ett tillräckligt antal folkskollärare, på det att vederbörligt meriterade lärare må kunna anställas överallt å folkskolestadiet, samt för riksdagen framlägga de förslag, för vilkas genomförande riksdagens medverkan vore erforderlig, anbefalldes Eders Kungl. Maj:t genom nådig skrivelse den 17 augusti 1917 Folkskolöverstyrelsen att avgiva underdånigt utlåtande i ärendet samt föranstalta den utredning, som för framläggande av förslag i enlighet med riksdagens anhållan kunde bliva erforderlig. Genom beslut samma dag fann Eders Kungl. Maj:t gott bemyndiga överstyrelsen att för ifrågavarande ändamål tillkalla samtidigt högst fem sakkunniga, med rätt för överstyrelsen att, med hänsyn till ärendets allsidiga utredning, inom gränserna av det ovan angivna antalet sakkunniga ersätta redan tillkallad sakkunnig med annan sakkunnig person.

I enlighet med detta beslut verkställdes med sakkunnigas biträde under loppet av år 1918 vissa förarbeten för denna utrednings verkställande. I maj 1919 utsändes till rikets samtliga skoldistrikt blanketter för insamlande av uppgifter angående de skolförhållanden, som beröras i förevarande riksdagsskrivelse. Ifrågavarande uppgifter inkommo i allmänhet under loppet av samma år. En förstahandsundersökning av det sålunda insamlade materialet verkställdes, och fann Överstyrelsen därvid, att den växande lärarbristen vid folkskolorna i främsta rummet måste göras till föremål för undersökning, ävensom att en plan för avhjälpandet av densamma måste utarbetas. Överstyrelsen tillkallade för detta arbetes utförande en sakkunnig, och, sedan Eders Kungl. Maj:t genom nådigt beslut den 5 mars 1920 bemyndigat Överstyrelsen att, så länge den icke i större utsträckning begagnade sig av det genom förenämnda nådiga brev den 17 augusti 1917 givna bemyndigandet än att antalet samtidigt tillkallade sakkunniga uppginge till två eller högst tre, inom eller utom de sakkunnigas krets anlita särskilt biträde för utförande av de redaktionella uppgifter och sekreterargöromål, som i samband med de sakkunnigas arbete kunde visa sig erforderliga, uppdrog Överstyrelsen åt nyssnämnde sakkunnige att utföra ifrågavarande redaktionella uppgifter och sekreterargöromål. Nämnde sakkunnige var därefter under återstående delen av det gångna året sysselsatt med ifrågavarande arbetsuppgift såsom enmansuppdrag. En fullständig undersökning angående lärarbristens omfattning har av honom verkställts, och plan för bristens avhjälpande är under utarbetande. Betänkandet över denna del av arbetet torde under innevarande år

bli färdigt i så god tid, att erforderliga framställningar till nästa års riksdag på grund av detsamma kunna göras.

Såsom ett andra led i den Överstyrelsen anbefallda utredningen har Överstyrelsen tänkt sig upptagandet av spørsmålet om statsbidrag till uppförande av byggnader för folkskoleväsendet. Ifrågavarande utredningsuppgift torde redan kunna anses ligga i det Överstyrelsen år 1917 lämnade uppdraget, avseende bland annat planmässig inskränkning i användandet av mindrevärda skolformer under strävande av fullt införande av heltidsläsning. Ytterligare har emellertid behovet av en sådan utredning understrukits i den skrivelse (nr 365), som 1920 års riksdag i detta ärende avlät till Eders Kungl. Maj:t, och över vilken Överstyrelsen genom nådigt beslut den 25 september 1920 anbefallts att avgiva underdånigt utlåtande. Överstyrelsen håller före, att denna angelägenhet är av synnerligen trängande beskaffenhet särskilt genom det läge, vari en mängd av landets skoldistrikt på grund av de stegrade byggnadskostnaderna och den av nuvarande konjunkturen påkallade åtstramningen å länemarknaden försatts med avseende på möjligheten att förbättra sitt skolväsen. Det har därför syntts angeläget, att detta utredningsarbete nu utan dröjsmål upptages.

Då såsom nyss anförts ifrågavarande utredning redan torde kunna sägas till väsentlig del vara innesluten i det Överstyrelsen lämnade utredningsuppdraget, får överstyrelsen, med remissaktens återställande, i underdånighet hemställa, att Eders Kungl. Maj:t täcktes uppdraga åt Överstyrelsen att verkställa den i riksdagens förenämnda skrivelse begärda utredningen.

Vid bifall härtill torde Överstyrelsen behöva till biträde vid utredningsarbetet anlita hela det antal sakkunniga, som medgivits genom förberörda nådiga brev den 17 augusti 1917. Därjämte får Överstyrelsen i underdånighet hemställa, att Eders Kungl. Maj:t täcktes medgiva, dels att åt en av de sakkunniga, vilka må komma att för ändamålet tillkallas, må få uppdragas att tjänstgöra såsom de sakkunnigas ordförande samt att åt denne sakkunnige får utgå det högre arvode, som plägar lämnas för dylikt uppdrag, dels att Överstyrelsen må inom eller utom de sakkunnigas krets utse sekreterare, dels ock att, intill dess förenämnda utredning rörande behovet av lärarkrafter för folkskolan hunnit slutföras, Överstyrelsen må på sätt i ovannämnda nådiga brev den 5 mars 1920 medgivits anlita särskilt biträde för utförande av de redaktionella uppgifter och sekreterar-görömal, som för sistberörda utredning äro erforderliga».

Skolöverstyrelsens utlåtande föredrogs inför Kungl. Maj:t den 8 april 1921.

Härvid anförde departementschefen, statsrådet Bergqvist följande:

»Genom nådigt beslut den 29 juni 1917 anbefalldes folkskolöverstyrelsen att avgiva underdånigt utlåtande i anledning av riksdagens skrivelse den 15 juni 1917, nr 369, om vidtagande av vissa åtgärder till folkundervisningens befrämjande, och bemyndigades nämnda överstyrelse genom nådigt brev den 17 augusti 1917 att för ifrågavarande ändamål tillkalla samtidigt högst fem sakkunniga, med rätt för överstyrelsen att, med hänsyn till ärendets allsidiga utredning, inom gränserna av det ovan angivna antalet sakkunniga ersätta redan tillkallad sakkunnig med annan sakkunnig person, varjämte meddelades vissa bestämmelser rörande arvode samt resekostnads- och traktamentsersättning åt de sakkunniga.

Vidare bemyndigades skolöverstyrelsen genom nådigt. brev den 5 mars 1920 att, så länge Överstyrelsen icke i större utsträckning begagnade sig av det genom förenämnda nådiga brev den 17 augusti 1917 givna bemyndigandet än att antalet samtidigt tillkallade sakkunniga uppginge till två eller högst tre, inom eller utom de sakkunnigas krets anlita särskilt biträde för utförande av de redaktionella uppgifter och sekreterargöromål, som i sammanhang med de sakkunnigas arbete kunde visa sig erforderliga.

Sedan skolöverstyrelsen genom nådigt beslut den 25 september 1920 anbefallts att avgiva underdånigt utlåtande i anledning av riksdagens skrivelse den 15 juni 1920, nr 365, angående beredande av statsbidrag till uppförande av byggnader för folkskoleväsendet i riket, hade Överstyrelsen i underdånig skrivelse den 14 februari 1921 gjort framställning angående föranstaltande av närmare utredning i ämnet.

På statsrådets hemställan beslöt Kungl. Maj:t att med anledning av vad skolöverstyrelsen hemställt uppdraga åt överstyrelsen att, i samband med det överstyrelsen genom beslutet den 29 juni 1917 lämnade uppdraget, verkställa den av riksdagen i dess förutnämnda skrivelse den 15 juni 1920 begärda utredningen ävensom vid fullgörandet av detta uppdrag anlita de av överstyrelsen jämlikt bemyndigande i brevet den 17 augusti 1917 tillkallade sakkunniga. Vidare beslöt Kungl. Maj:t på statsrådets tillstyrkan *dels* bemyndiga skolöverstyrelsen att, ej mindre uppdraga åt en av de sakkunniga att tillika vara de sakkunnigas ordförande, än även inom eller utom de sakkunnigas krets utse särskild sekreterare, *dels* medgiva att, intill dess en av överstyrelsen igångsatt utredning rörande behovet av lärarkrafter för folkskolan hunnit slutföras, överstyrelsen finge, även om antalet på en gång tillkallade sakkunniga, på sätt i brevet den 17 augusti 1917 medgivits, uppginge till fem, anlita särskilt biträde för utförande av de redaktionella uppgifter och sekreterargöromål, som för sistberörda utredning vore erforderliga, och skulle Kungl. Maj:t på särskild framställning av överstyrelsen framdeles besluta om den ersättning, som skulle utgå till nämnda biträde samt för utförande av sekreteraregöromålen hos de sakkunniga. Vidare förordnades, att till de sakkunniga skulle utgå ersättning med belopp för dag räknat, som finnas angivna i Kungl. Maj:ts den 8 febr. 1918 till statskontoret avlätna brev angående förhöjning av kommittéarvodena, samt att resekostnads- och traktamentsersättning skulle utgå enligt de för kommittéer och sakkunniga i allmänhet gällande grunder. De till arvoden jämte resekostnads- och traktamentsersättning åt de sakkunniga erforderliga beloppen skulle av statskontoret utbetalas från förslagsanslaget till kommittéer och utredningar genom sakkunniga.

Konstitutionsutskottet har i förevarande ärende fäst sig vid att Kungl. Maj:t bemyndigat ett ämbetsverk att utse en sakkunnighered-

ning, som i själva verket har karaktären av en självständig kommitté. Det kunde visserligen invändas, att sagda sakkunnigberedning redan tillskapats genom det i det föregående flera gånger berörda beslutet den 17 augusti 1917, och det ovan refererade beslutet i statsrådet den 8 april 1921 synes också kunna inbjuda till en sådan tolkning. Emellertid torde den ifrågavarande sakkunnigberedningen få anses såsom en fullt självständig beredning, vilken, även om den står i samband med den år 1917 igångsatta och åt skolöverstyrelsen uppdragna, väl kan utföras och i själva verket också utföres skild från 1917 års utredningsarbete.

Till stöd härför vill konstitutionsutskottet hänvisa till vad riksdagens revisorer i sin berättelse om den år 1921 av dem verkställda granskningen hava beträffande 1917 års beredning anfört (sid. 72):

»I skrivelse den 15 juni 1917 begärde riksdagen en grundlig utredning rörande erforderliga åtgärder för:

- 1) planmässig inskränkning i användandet av mindervärdiga skolformer, under strävan mot fullt införande av heltidsläsning;
- 2) förhindrande av att ingen eller dålig skolgång förekommer samt av för tidig avgång från skolan;
- 3) utbildande av ett tillräckligt antal folkskollärare, på det att vederbörligt meriterade lärare anställas överallt å folkskolestadiet.

Skolöverstyrelsen meddelade i ett med anledning av riksdagsskrivelsen infordrat utlåtande den 31 juli 1917, att en komplettering och förstärkning av den arbetskraft, varöver styrelsen själv förfogade, behövdes för denna utredning, och anhöll om bemyndigande att inkalla särskilda sakkunniga. Kungl. Maj:t bemyndigade också den 17 augusti 1917 överstyrelsen att tillkalla samtidigt högst fem sakkunniga med rätt att inom gränserna av detta antal ersätta redan tillkallad sakkunnig med annan.

Under hösten 1917 och hela år 1918 var en sakkunnig inkallad (kostnaden för statsverket i arvode och ersättning för mistade löneförmåner uppgick till 3,972 kronor 41 öre).

På hösten 1918 voro två och på våren 1919 fem sakkunniga inkallade, dock endast för en tid av en—två månader (kostnaden för statsverket 4,819 kronor 90 öre).

Från den 20 december 1919 var åter endast en sakkunnig inkallad till den 8 april 1921, med undantag för en månad, den 18 december 1920 till den 17 januari 1921, då ytterligare en sakkunnig blev inkallad.

Den 3 mars 1920 anmälde överstyrelsen, att sedan under senare hälften av år 1919 inkommit från skolråd och skolstyrelser infordrade uppgifter 'har överstyrelsen genom ånyo inkallade sakkunniga påbegynt närmare bearbetning av sagda uppgifter samt tillika i åtskilliga avseenden fullföljt den anbefallda utredningen'. I fortsättningen framhåller överstyrelsen att den funnit 'önskvärt, att detta arbete finge samlas på ett mindre antal sakkunniga, men att dessa därjämte vare sig inom sin egen krets eller utanför densamma finge sig anvisat särskilt kvalificerat biträde för verkställandet av det redaktionella och sekreteriella arbetet, varmed utredningen nu närmast syntes böra sysselsätta sig, men vilket icke

lämpligen kunde fördelas på flera händer'. Överstyrelsen hade vidare tänkt sig 'som lämplig anordning för arbetet, att de sakkunnigas antal tillsvidare inskränktes till två eller högst tre samt att överstyrelsen bemyndigades att, under förutsättning av en sådan inskränkning, inom eller utanför de sakkunnigas krets anlita särskilt biträde' för nämnda arbete. Genom ett den 5 mars daterat kungl. brev bemyndigades skolöverstyrelsen vidtaga denna anordning under angivna förutsättningar.

Överstyrelsen valde att anvisa det särskilt kvalificerade biträdet inom de sakkunnigas krets, varför uppdraget överlämnades åt den ende då inkallade sakkunnige.

I skrivelse till Kungl. Maj:t av den 11 december 1920 meddelar även överstyrelsen, att den givit denne sakkunnige i uppdrag att tjänstgöra som detta särskilda biträde och till honom förskotterat i lön 420 kronor i månaden (för hela år 1920 4,099 kronor 20 öre) förutom en ungefär lika stor summa i mistade löneförmåner. Dessutom ha emellertid anställts andra särskilda biträden: den 21 april 1920 ett kvinnligt biträde med 280 kronors arvode i månaden från den 1 maj 1920 samt under juli och augusti ytterligare ett med 175 kronor i arvode för var och en av dessa månader.

Under år 1921 har överstyrelsen fortsatt att i förskott utbetala 420 kronor i månaden till det särskilda biträdet, varjämte till ett skrivbiträde utbetalats arvode efter 500 kronor för varje månad arbetet utförts i Stockholm och 280 kronor för varje månad arbetets utförts i hemorten. Expenserna under år 1921 hade enligt meddelande till revisorerna den 28 oktober 1921 uppgått till 1,217 kronor 44 öre.»

Beträffande den år 1921 igångsatta utredningen anför statsrevisorererna:

»Den 8 april 1921 bemyndigades skolöverstyrelsen med anledning av 1920 års riksdagsskrivelse nr 365 med begäran om utredning angående beredande av statsbidrag till uppförande av byggnader för folkskoleväsendet i riket att i samband med uppdraget av den 29 juni 1917 verkställa den nu begärda utredningen ävensom vid fullgörandet av detta uppdrag anlita de av överstyrelsen härför tillkallade sakkunniga. Därjämte bemyndigades skolöverstyrelsen att uppdraga åt en av de sakkunniga att vara ordförande, att utse sekreterare inom eller utom de sakkunnigas krets, att, även om de sakkunnigas antal skulle uppgå till fem, fortfarande anlita särskilt biträde för utförande av de redaktionella uppgifter och sekreterargöromål, som vore erforderliga för den redan förut igångsatta utredningen, varjämte för arvode åt sakkunniga och deras ordförande de vanliga bestämmelserna i fråga om kommittéarvodet skulle gälla.

Den 15 juni utsåg skolöverstyrelsen den förut inkallade sakkunnige till ordförande hos de sakkunniga och tillkallade dessutom ytterligare fyra såsom sakkunniga.

Sedan de sakkunniga påbörjat sitt arbete, har ordföranden igångsatt en statistisk utredning med särskilt biträde angående skolbyggnadsbehovet i olika skoldistrikt, varjämte ordföranden utverkat chefens för ecklesiastikdepartementet tillstånd att igångsätta en statistisk utredning angående kommunernas skattetryck och utdebitering för skolväsendet.»

I anledning av statsrevisorernas anmärkningar har skolöverstyrelsen avgivit nedan intagna förklaring beträffande ovanberörda frågor:

»Då folkskolöverstyrelsen på sin tid hade att efter nådig remiss yttra sig rörande lämpligaste sättet för anordnande av nämnda av riksdagen begärda utredning, hemställde överstyrelsen, att det skulle uppdragas åt överstyrelsen att med erforderligt biträde av sakkunniga verkställa densamma. Den synpunkt, som därvid var bestämmande, var det förhållandet, att överstyrelsen alltsedan sin tillkomst haft att handlägga en mångfald ärenden av större eller mindre omfattning, som på det närmaste berörde de spörsmål, om vilka den av riksdagen begärda utredningen skulle röra sig. Det syntes därför överstyrelsen klart, att, om den ifrågavarande utredningen skulle verkställas utan samband med överstyrelsen, dels onödigt dubbelarbete lätteligen skulle kunna äga rum, dels också i viss mån motsatta grundsatser kunde komma att göra sig gällande, som skulle kunna medföra en skadlig dualism i det alltjämt fortgående reformarbetet inom folkskoleväsendet. Med beaktande av nämnda synpunkt beslöt Eders Kungl. Maj:t att åt överstyrelsen uppdraga utförandet av utredningen samt bemyndigade överstyrelsen att tillkalla för ändamålet erforderliga sakkunniga.

Efter att förberedelsevis hava med tillkallade sakkunniga dryftat utredningsspörsmålet i hela dess omfattning, beslöt överstyrelsen, sedan en särskild sakkunnig i nära samarbete med överstyrelsens chef uppgjort ett mera detaljerat program för utredningens planläggning och bedrivande, att införskaffa erforderliga primäruppgifter och utsända för den skull till de särskilda skoldistrikten och folkskolinspektörerna frågeformulär, vid vilkas utarbetande andra sakkunniga biträdde. Sedan det erforderliga primärmaterialet småningom inkommit, syntes det överstyrelsen lämpligast att icke i ett sammanhang upptaga samtliga de särskilda sidorna av det omfattande utredningsspörsmålet utan bearbeta en fråga i sänder. Början gjordes därvid med den fråga, som alltjämt i alldeles särskild grad äger aktualitet, nämligen bristen på lärarkrafter för folkskoleväsendet. Denna fråga syntes vara av den art, att utredningen av densamma lämpligen kunde anförtros åt *en* person, helst genom folkundervisningskommitténs utredningar i ämnet en grund lagts för fortsatt behandling därav. Efter samråd med vederbörande inom ecklesiastikdepartementet gjorde överstyrelsen hos Eders Kungl. Maj:t framställning om för nu angivna syfte erforderlig ändring i de tidigare meddelade föreskrifterna om tillkallande av sakkunniga för här ifrågavarande utredningsarbete, och genom nådigt beslut den 5 mars 1920 lämnade Eders Kungl. Maj:t det begärda bemyndigandet. Utredningen angående lärarbristen har sedermera alltjämt fortgått, och enligt vad som meddelats i den av de tillkallade sakkunniga avgivna och till ecklesiastikdepartementet överlämnade redogörelsen för arbetet, har detsamma framskridit ganska långt. Ett preliminärt resultat av undersökningen lämnades hösten 1920, och på grundval därav gjorde överstyrelsen framställning om vissa åtgärder för lärarproduktionens ökande, vilka åtgärder sedermera av 1921 års riksdag beslutades.

Den fråga, som därefter syntes överstyrelsen böra upptagas, är den, som avser beredande av understöd åt kommunerna för uppförande av skolbyggnader. En särskild anledning att påbörja utredningen av detta spörsmål gavs, då Eders Kungl. Maj:t genom nådigt beslut den 8 april 1921, med anledning av 1920 års riksdags skrivelse (nr 365) med begäran om utredning angående beredande av

statsbidrag till uppförande av byggnader för folkskoleväsendet i riket, uppdrog åt överstyrelsen att i samband med det förut lämnade utredningsuppdraget verkställa den av riksdagen sålunda begärda utredningen. Då ifrågavarande spörsmål syntes vara av den art, att för dess allsidiga belysande erfordrades medverkan av personer med erfarenhet från olika verksamhets- och förvaltningsområden, fann överstyrelsen det oundgängligt, att den ifrågavarande utredningen överlämnades åt en sakkunnig nämnd, sammansatt av flera personer. Och då det uppenbarligen icke skulle bliva möjligt för överstyrelsens chef eller någon av dess ledamöter att disponera den tid, som skulle erfordras för den omedelbara ledningen av de sakkunnigas arbete, fann överstyrelsen det nödvändigt, att en av de sakkunniga finge förordnas att under arbetets gång tjänstgöra såsom ordförande. Sedan Eders Kungl. Maj:ts bemyndigande för vidtagande av nu angivna åtgärder erhållits, tillkallade överstyrelsen den 15 juni 1921 fem sakkunniga för utförande av den begärda utredningen samt uppdrog åt en av dem att vara de sakkunnigas ordförande. Efter ett kortare sammanträde i september, därvid de sakkunniga tillsammans med överstyrelsen överlade om den lämpligaste anordningen av utredningsarbetet, hava de sakkunniga haft dels ett något längre sammanträde under oktober månad dels ett kortare sådant under november månad. Däremellan har en del utredningsarbete utförts av de sakkunnigas ordförande. Överstyrelsen har alltjämt hållits underkunnig om gången av de sakkunnigas arbete och de åtgärder, som av dem vidtagits. Såsom sekreterare hos de sakkunniga vid de tillfällena, då de sammanträtt i Stockholm, har tjänstgjort en hos överstyrelsen anställd amanuens, vilken för de tider, han tjänstgjort hos de sakkunniga, haft ledighet från annat arbete. Såsom biträde åt de sakkunnigas ordförande för utförande av de mera mekaniska räkne- och renskrivningsarbetena har tjänstgjort ett kvinnligt biträde, som tidigare jämlikt givet bemyndigande biträtt vid utredningen rörande lärarbristen.

Såsom torde framgå av det ovanstående hava 1917 och 1921 års beredningar uppfattats såsom två skilda beredningar och genom det av statsrevisorerna refererade beslutet den 5 mars 1920 har det den 17 augusti 1917 meddelade beslutet ändrats i avseende å antalet av de sakkunniga, som överstyrelsen skulle få tillkalla. I berättelsen år 1922 »om vad i rikets styrelse sedan sista lagtima riksdags sammanträde sig tilldragit» behandlas de ovanberörda bägge utredningarna såsom självständiga utredningar.

Konstitutionsutskottet har icke kunnat undgå att finna departementschefens hemställan om bemyndigande för skolöverstyrelsen att utse en sakkunnigberedning, bestående av ordförande, sakkunniga och särskilt kansli, annärkningsvärd. Statsrevisorerna hava härom anfört i sin berättelse (sid. 74):

»Såvitt revisorerna hava sig bekant, är detta första gången en sakkunnig grupp av verklig kommittékaraktär, med ordförande, sekreterare och kansli, tillsättes av ett ämbetsverk. Visserligen hava sakkunniga av detta slag även förut

tillkallats inom *departementet*, men de hava dock hittills alltid tillsatts av vederbörande departementschefer, ett tillvägagångssätt, som även synes vara det normala för utförandet av mera omfattande och självständiga sakkunnigutredningar i andra verk än skolöverstyrelsen.»

Konstitutionsutskottet kan icke finna annat än betänkligt, att befohgenheten att utse sakkunnigberedningar delegeras till ämbetsverken, i varje fall, när dessa beredningar äro av någon större omfattning eller mera självständiga. Där Kungl. Maj:t icke själv utser dylika beredningar, böra de sakkunniga enligt utskottets mening tillkallas av departementschefen, varigenom denne får bära ansvaret för tillkallandet, som då erhåller samma offentlighet som andra kommittéutskottningar. Sakkunnigberedningen kommer därmed också att stå i direkt kontakt med departementschefen, vilken, såsom inför riksdagen direkt ansvarig, icke lärer underlåta att på vederbörligt sätt kontrollera de sakkunnigas arbete och tillse att det bedrivs på ett effektivt sätt.

Utskottet har emellertid funnit sig hava särskild anledning till anmärkning i förevarande avseende, då det synes hava blivit praxis, att skolärenden i stor utsträckning utredas genom sakkunniga, som enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande utsetts av skolöverstyrelsen. Enligt berättelsen om vad i rikets styrelse sig tilldragit äro nämligen av de under ecklesiastikdepartementet tillkallade och under år 1921 arbetande 53 olika kommittéer och sakkunniga ej mindre än 13 eller nära 25 % utsedda genom bemyndigande till skolöverstyrelsen. Dessa 13 sakkunnigberedningar äro: Sakkunniga för utredning angående vissa åtgärder till folkundervisningens befrämjande, Sakkunniga för utredning av frågan om Tekniska skolans i Stockholm omorganisation, Sakkunniga för utredning av frågan om omorganisation av dövstumundervisningsväsendet, Sakkunniga för utredning angående den tekniska undervisningen m. m., Sakkunniga för utredning angående handelsgymnasiernas organisation m. m., Sakkunniga för utredning av frågan om anordnande av bibliotek å fartyg, Sakkunnig för utarbetande av förslag till ändrade bestämmelser och formulär angående rekvisition av statsbidrag till vissa läroanstalter, Sakkunniga för utarbetande av undervisningsplaner för statens småskoleseminarier i Haparanda, Murjek och Hageström, Sakkunniga för utredning av frågan om statsbidrag till uppförande av byggnader för folkskoleväsendet i riket, Sakkunniga för utredning rörande filmens användning såsom undervisnings- och folkbildningsmedel, Sakkunniga för att biträda vid planläggningen av de kurser, som skola anordnas vid yrkespedagogiska centralanstalten, Sakkunniga för utredning av frågan om åstadkommande av en lärlingslag och Sakkunniga för utarbetande av formulär för folkskolor m. m. De sju sist-

nämnda av dessa sakkunnigberedningar äro tillsatta under år 1921. En fortsättning av den praxis, som sålunda påbörjats, är, enligt utskottets mening, ägnad att väcka starka betänkligheter och måste anses medföra långt gående ekonomiska konsekvenser för statsverket.

På anförda skäl har utskottet funnit detta ärende vara av den beskaffenhet, att anmälan bör, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göras mot föredragande departementschefen, statsrådet Bergqvist.

Närvarande: Herrar Clason, Engberg, Hellberg, Thulin, Lyberg,* Norling, Stendahl,* Almkvist,* P. J. Gustafsson,* Pauli, Nils Anton Nilsson, Sävström, Jansson i Edsbäcken, Nilsson i Antnäs, Borg, K. A. Westman, Bäckström, Andersson i Igelboda, Persson i Fritorp och Pehrsson i Göteborg.

*) Ej närvarande vid justeringen.

15:o.

(Protokoll över handelsärenden den 29 april 1921.)

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 8 april 1921 hemställde patent- och registreringsverket om bemyndigande att för högtidlighållande av in- vigningen av ämbetsverkets nya ämbetslokal disponera ett belopp av högst tvåtusen kronor att utgå av det å ämbetsverkets utgiftsstat uppförda förslagsanslaget till »renskrivning och skrivmaterialier, postavgifter, hyror, bränsle, lyse, renhållning och städning samt inventariers anskaffande och underhåll m. m.».

Till stöd för denna hemställan anförde patent- och registreringsverket följande:

»Den byggnad, som är under uppförande å kvarteret Doktorn vid Valhallavägen mellan Artilleri- och Skepparegatorna för beredande av ämbetslokal åt patent- och registreringsverket, torde bliva färdig att tagas i bruk av ämbetsverket under nästkommande juni månad.

Genom den nya byggnaden, som i samråd med patentlagstiftningskommittén och patent- och registreringsverket är uppförd enligt förslag av arkitekten Ragnar Östberg och på grund av överenskommelse mellan byggnadsstyrelsen och honom under hans ledning, har man eftersträvat att på en och samma gång ekonomiskt som systematiskt sätt sörja för att ämbetsverkets lokalbehov bliva på ett fullt tillfredsställande sätt tillgodosedda. I vissa avseenden måste ställas alldeles särskilda fordringar å de

lokaler, som skola lämpa sig för patent- och registreringsverket. Ämbetsverkets stora bibliotek kräver ej blott stora utrymmen utan även särskilda anordningar för att detsamma skall kunna såväl systematiskt ordnas som ock på det mest praktiska sätt tillhandahållas de talrika besökandena. För magasinering och distribuering av ämbetsverkets publikationer, vilka bestyr för närvarande ombesörjas av aktiebolaget P. A. Norstedt & Söner men efter inflyttningen skola övertagas av ämbetsverket, äro stora utrymmen behöfliga. Den omständigheten, att arbetet i ämbetsverket är av sådan beskaffenhet, att detsamma måste i överbäggande grad utföras å ämbetsrummet, har gjort det angeläget att enrum i stor utsträckning tillhandahållas tjänstemännen, då särskilt för den betydelsefulla och krävande granskningen av patentansökningar fordras ostört arbete. Vad man eftersträvat i fråga om lokalernas anordning synes på ett lyckligt sätt hava vunnit sin lösning.

Inflyttningen i den nya ämbetslokalen anser patent- och registreringsverket fördenskill vara av så stor betydelse för ämbetsverkets verksamhet, att densamma bör högtidlighållas i närvaro av för ämbetsverket och dess verksamhet intresserade personer.

Även om anordningarna för invigningen göras än så enkla, äro ändå kostnader förenade därmed. Något utformat program för invigningshögtiden har ej uppgjorts, emellertid torde för att densamma skall givas en festlig prägel, förutom hållandet av ett högtidstal, musik böra anordnas, varjämte de inbjudna böra lämnas tillfälle att bese lokalerna.

Ärendet föredrogs inför Kungl. Maj:t i statsrådet den 29 april 1921. Efter tillstyrkan av föredragande departementschefen, statsrådet Malm, beslöt Kungl. Maj:t att bifalla patent- och registreringverkets hemställan.

Enligt vad utskottet inhämtat, hava kostnaderna för ifrågavarande invigningshögtidlighet uppgått till kr. 1,772:50, varav kr. 1,055 använts till bekostande av musik och festspel vid invigningen.

Utskottet finner departementschefens tillstyrkande av Kungl. Maj:ts förevarande beslut vara anmärkningsvärt ur flera synpunkter. Det torde nämligen ej kunna anses lämpligt, att kostnader vid en invigningshögtidlighet, som ett ämbetsverk anser sig böra hålla vid inflyttningen i en ny ämbetslokal, bestridas med statsmedel. Några skäl för att särskilt i detta fall tillstyrka bifall till ämbetsverkets hemställan synas icke hava förebragts; såsom ett sådant skäl torde i varje fall icke kunna anses den av verket framhållna omständigheten, att de nya lokalerna äro av utmärkt beskaffenhet. Härjämte torde även böra påpekas att det anvisade beloppet

skulle utgå av det å ämbetsverkets stat uppförda förslagsanslaget till renskrivning och skrivmaterialier, postavgifter, hyror m. m. Att detta anslag icke varit avsett för det ändamål, vartill det sålunda i viss utsträckning använts, framgår redan därav, att ämbetsverket begärt Kungl. Maj:ts samtycke härtill. Att en praxis i angiven riktning synes vara ägnad att väcka starka betänkligheter, ligger enligt utskottets mening i öppen dag.

På anförda skäl har utskottet funnit sig böra, jämlikt § 107 rege-
ringsformen, hos riksdagen göra anmälan mot föredragande departements-
chefen, statsrådet Malm.

Närvarande: Herrar Clason, Hellberg, Thulin, G. W. Hansson, Lyberg, Norling, Stendahl, P. J. Gustafsson,* Nils Anton Nilsson, A. W. Johansson,* Magnusson i Tumhult,* Jansson i Edsbäcken,* Nilsson i Antnäs, Andersson i Igelboda, Karlsson i Vadstena, Sjöström, Fast, Svensson i Grönvik och Sehlin.

* Ej närvarande vid justeringen.

Stockholm den 18 maj 1922.

På konstitutionsutskottets vägnar:

SAM. CLASON.

Reservationer:

A. Vid särskilda punkter i utskottets memorial:

I.

Beträffande de uttalanden, som utskottet gjort angående protokollsmaterialet å sid. 3,

av herr *Reuterskiöld*, som ansett, att den del av utskottets memorial, som börjar med orden »Innan utskottet övergår — — —» och slutar med orden »— — — i det behandlade ärendet» bort hava följande lydelse:

Vid granskningen av protokollen har emellertid utskottets uppmärksamhet fästs även vid de förändringar, som under året genomförts i avseende å protokollsmaterialets beskaffenhet och yttre form. Dessa förändringar bestå däri, att protokollen numera upptecknas i maskinskrift med rubriker nederst å sidan med ett ärende å varje blad och avfattas i färdig expeditionform, i likhet med vad inom förvaltningsverken sker. Utskottet, som finner denna förändring i och för sig vara i stort sett väl grundad, kan dock icke undertrycka farhågan, att de vid protokollens eller i vissa fall bilagornas utskrift begagnade färgbanden och papperssorterna icke alltid varit av den beskaffenhet som bör fordras för att deras varaktiga bestånd och läslighet skola säkerställas liksom för att full trygghet må förefinnas mot möjligheten av skriftens utplånande eller förändrande.

Men därjämte anser sig utskottet böra erinra, att statsrådsprotokollens säregna art och konstitutionella syfte gör stor varsamhet av nöden vid genomförandet av den eftersträfvade förenklingen och likformigheten med förvaltningsverkens protokoll. I de senare blir nämligen beslutets protokollering huvudsak, under det att statsrådsprotokolleringen enligt gällande regeringsform minst lika mycket avser rådslagen som Konungens beslut, varförutan vid fullgörandet av utskottets granskningsplikt det i främsta rummet måste bliva just protokollens innehåll i fråga om rådslagen som skall beaktas, eftersom dels utskottet icke har att mot besluten utan allenast mot rådslagen rikta de anmärkningar, utskottet kan finna befogade, dels ock statsråden äro icke för besluten utan för sina rådslag ansvariga. Utskottet har därför funnit det önskvärt, att i fortsättningen statsrådsprotokollen måtte erhålla en modifierad form, som, utan att även-

tyra önskvärd förenkling, dock behörigen beaktar protokollens konstitutionella syfte och karaktär bättre än med nu införda ändringar skett.

I detta sammanhang anser sig utskottet tillika böra uttala vissa önskemål beträffande de s. k. kantrubrikerna. Genom dessa rubriker avses nämligen att kortfattat angiva innehållet i varje protokollspunkt och de äro oundgängligen nödvändiga för att lätt överskåda detta innehåll vid granskningen. Utan dylika rubriker skulle granskningsarbetets avslutande inom rimlig tid vara omöjliggjort. Men härav torde framgå, såsom en oeftergivlig fordran, att rubriken avfattas på sådant sätt, att det väsentliga i varje protokollspunkt angives. En rubrik bör sålunda icke få sammandragas på sådant sätt, att något av det väsentliga innehållet i punkten undgår uppmärksamheten. Överskådligheten av de särskilda protokollspunkterna skulle ytterligare ökas, därest föredragningslistan eller en förteckning över samtliga punkter i ett protokoll fogades som bilaga till detsamma. Härigenom skulle otvivelaktigt utskottets arbete med protokollsgranskningen underlättas.

Under erinran att sedan gammalt de protokoll, som föras över föredragningar genom chefen för justitiedepartementet äro på två serier fördelade, protokoll över justitiedepartementens ärenden och protokoll över justitieärenden — de senare omfattande mål vari H. D. avgivit yttrande jämlikt R. F. § 26 —, får utskottet likaledes såsom ett önskemål, till underlättande av den konstitutionella granskningen, framhålla lämpligheten därav, att även de mål, vari regeringsrätten avgivit yttrande, vare sig detta erfordrats enligt samma grundlagsparagraf eller eljes skett, inom varje departement sammanföras i särskilda serier av regeringsrättsärenden vid sidan av serien över vanliga departementsärenden.

II.

Vid punkten 1:o i utskottets memorial:

av herrar *Clason*, *Norling* och *Nils Anton Nilsson*, som anført:

Vi hava icke kunnat ansluta oss till utskottets uppfattning i denna punkt. Till en början synas oss starka tvivelsmål kunna resas gent emot utskottets framställning ifråga om det sätt, varpå det nu berörda anslaget bort behandlas ur statsreglerings- och finansteknisk synpunkt. Av riksräkenskapsverkets budgetredovisning för åren 1920 och 1921 finner man under anslag, som avse 1920 års tilläggsstat, tredje huvudtiteln, beträffande nu berörda anslag — »hjälpverksamhet bland vissa svenska undersåtar, förslagsanslag, högst» — följande.

I budgetredovisningen för 1920 är det till sitt hela belopp, 300,000 kronor, upptaget såsom anvisat på 1920 års tilläggsstat, varefter angives,

att under året utgivits kr. 243,750:71, och att på anslaget uppstått en besparing av kr. 56,249:29, som tillförts kassafonden. I budgetredovisningen för 1921 meddelas vidare, att till anslaget under sagda år tillkommit såsom särskild inkomst kr. 12,000, att utgifterna å detsamma belupit sig till kr. 68,249:29, och att för täckande av dessa utgifter använts dels sagda inkomst, dels ur kassafonden ett belopp av kr. 56,249:29 d. v. s. just det från 1920 kvarstående beloppet. Såsom grund för en dylik disposition i så väl detta som ett flertal andra fall under olika huvudtitlar, då utbetalningar under 1921 verkstälts från kassafonden av medel, som under 1920 varit anslagna under beteckningen »förslagsanslag, högst», men under detta år endast delvis utbetalats, hänvisas regelbundet till ett kungl. brev den 13 februari 1920. Detta brev, som är ställt till statskontoret, är av följande lydelse:

»Gustaf, etc. Vår ynnest, etc. I enlighet med av Eder skrivelse den 15 januari 1920 gjord framställning vilja vi härmed bemyndiga Eder att, när utgifter, tillhörande ett visst budgetår, icke hunnit under samma år utbetalas och bokföras, avföra dem i nästkommande års räkenskaper, nämligen *dels* beträffande »förslagsanslag, högst,» och sådana förslagsanslag, vilka icke finnas i det nya årets riksstat upptagna, från ett konto för det föregående årets anslagstitel, *dels* och beträffande bestämda anslag från vederbörande besparingsfond;

skolande därvid i fråga om »förslagsanslag, högst,» och bestämda anslag iakttagas, att summan av de under bägge åren avförda utgifter för ett och samma anslag icke överskrider det anvisade beloppet Stockholms slott den 13 februari 1920.

GUSTAF.

F. V. Thorsson.»

Ur den till grund för det kungl. brevet liggande, av statskontoret den 15 januari 1920 gjorda framställningen inhämtas följande. Statsbokföringskommittén hade den 5 januari 1920 föreslagit vissa åtgärder i syfte, att finansdepartementet skulle snabbare än dittills kunna erhålla kännedom om statsverkets ställning vid utgången av näst föregående år, och därvid även berört de omföringar av vissa anslagsrester, som plägade förekomma vid utgången av december månad. Därvid omnämndes bland annat, att omföringar kunde ske även av förslagsanslag, vilka ej återkommo i det nya årets riksstat; för de fall att å dessa anslag utgifter förekommo, vilka ej hunnit verkställas under det gångna räkenskapsåret, dock under förutsättning, att dessa utgifter kunde till siffran fastslås. Statsbokföringskommittén hade därvid yttrat, att »utgifter från förslagsanslag kunde verkställas under det nya året, utan hinder av att detta års riksstat ej upptog anslagen i fråga. Särskilda konton borde i så fall uppläggas för dessa anslag, och utgifter härå behandlas på enahanda sätt, som utbetalningar från reservationer å föregående års anslag, vilka icke funnes i årets

riksstat upptagna». På förfrågan om innebörden av kommitténs nu refererade uttalande, att utgifter från förslagsanslag kunde få verkställas under det nya året, utan hinder därav att detta års riksstat ej upptog anslagen i fråga, hade kommittén till fullständigande och förtydligande meddelat, bland annat, att en sådan utbetalning självfallet endast kunde få avse sådana utgifter, som obestriddigen skolat utgå av resp. anslag, om utbetalningen medhunnits under det gamla året.

Statskontoret tog med anledning härav under övervägande, huru avslutningen av ett års räkenskaper skulle kunna fortskyndas, ehuru alltjämt under det nya årets första månader såväl på grund av ankommande nådiga brev som i följd av andra förhållanden utgifter måste bestridas, vilka hänförde sig till det föregående årets riksstat. Därvid berördes först *förslagsanslag, som jämväl funnos upptagna med oförändrat ändamål i det nya årets stat*, varvid framhölls, att dessa utan olägenheter kunde och alltjämt plägade belastas med utgifter, som avsett det föregående året. Vidare omnämndes *reservationsanslag*, varvid framhölls, att man i fråga om dem städse förfarit så, att av besparingar å dem under det följande året utbetalningar verkställts, som icke medhunnits under det gamla året. Därpå fortsatte statskontoret:

»Däremot kan tvekan uppstå beträffande utbetalningar från *förslagsanslag, vilka betecknats »högst*. Men icke heller här synes något hinder böra möta att låta utbetala medel under det nya året efter det räkenskapen för det förra avslutats, så länge utgiften håller sig inom det belopp, som hade skolat utgå, om utgiften medhunnits under det gångna året. I huvudsak enahanda är förhållandet med *förslagsanslag, vilka icke finnas i det nya årets riksstat upptagna*. I hängse de senast nämnda fallen erfordras endast, att man i det nya årets räkenskap upplägger ett konto för det förra årets anslag och därå bokför sådana utgifter, som obestriddigen skolat utbetalas från resp. anslag, om utbetalningen medhunnits under det gamla året. Då vid årsskiftet kassafonden vid räkenskapsavslutningen tillförts dessa belopp, kommer vid följande årsavslutning kassafonden att få avbörda sig så mycket som förut tillförts fonden. Eller, med andra ord, man betraktar i detta avseende de två åren såsom en enhet. Vad som för det ena året för mycket tillförts fonden och för litet belastat anslaget till följd av att en obestriddig utgift icke hunnit utbetalas under året, får fonden vid avslutningen av det följande årets räkenskap automatiskt vidkännas.»

Redan den omständigheten, att riksräkenskapsverkets budgetredovisning uttryckligen hänvisar beträffande nu ifrågavarande anslags disponerande under åren 1920 och 1921 till det kungl. brevet den 13 januari 1920, ådagalägger att anslaget behandlats efter de i detta brev givna normerna. Vi måste anse, att detta varit berättigat. Såsom utskottet meddelar, hade riksdagen för ändamålet anvisat 300,000 kronor att »fördelas på sätt av Kungl. Maj:t må komma att beslutas». Redan den 7 maj

1920 beslöt Kungl. Maj:t att anbefalla statskontoret att på rekvisition av chefen för utrikesdepartementets personal- och administrativa avdelning tillhandahålla utrikesdepartementet hela det anvisade beloppet. Därmed synes anslaget hava ställts till departementets förfogande för ändamålet, och det synes oss icke hava legat något oberättigat däri, att under år 1921 därmed täcktes utgifter, för vilka det varit avsett, men som icke med det samma hunnit täckas under år 1920. Det bistånd, som det i nu föreliggande fall gällde att i enlighet med det beviljade anslaget giva vissa utlandssvenskar, avsåg för övrigt utgifter, som verkstälts redan under år 1919. Härvid är ock att märka, att deras anhållan om delaktighet i statsbidraget ingavs under loppet av år 1920. Den är nämligen daterad den 18 december 1920 och inkom till utrikesdepartementet den 23 i samma månad.

Att denna ansökan om andel i nödhjälpsanslaget icke inkom tidigare, synes hava berott därpå, att vederbörande utlandssvenskar i det längsta sökte själva sammanbringa de erforderliga medlen. De hava också, såsom utredningen påvisar, lyckats hopsamla en icke oväsentlig del därav. Deras anslagsbegäran gällde kronor 10,000, under det att de ursprungliga kostnaderna voro kr. 42,524,13. Om nu Kungl. Maj:t, såsom uppenbarligen varit möjligt, redan i december 1920 beviljat det begärda bidraget, hade konstitutionsutskottet även efter de av utskottet anförda grunderna saknat möjlighet att finna åtgärden anmärkningsvärd. Vi hava icke kunnat dela den ytterligt formella ståndpunkt, som under sådana förhållanden föranlett utskottet att göra sin anmälan, då dess uppfattning om sakens finanstekniska sida icke vilar på starkare grund än som är fallet, och då utskottet icke haft någon erinran mot anslagets reella användning.

III.

Vid punkten 2:o i utskottets memorial:

av herrar *Engberg, Thulin, G. W. Hansson, Norling, Sävström, Borg* och *Fast*, som anförde:

Då det icke ådagalagts vare sig att herr Alexandrow bedrivit någon som helst politisk propaganda eller att hans arbete för det ryska konsulatets och den tillfälligt här verksamma ryska handelsdelegationens räkning kan betraktas som fast tjänstemannaanställning — fastmera har hans ifrågavarande arbete karaktären av en utövning av hans eget yrke såsom mycket anlita tolk mellan ryska och svenska språken — och då intet i övrigt kunnat läggas A. till last som kunde motivera en vägran av svenskt medborgarskap, synes utskottet sakna verklig grund för sin anmälan. Vi ha därför icke kunnat biträda densamma.

IV.

Vid punkten 5:o i utskottets memorial:

av herr *Clason*, som, i anslutning delvis till vad herr *Lyberg* här nedan under V och VI anfört, ansett, att utskottet icke bort framställa anmärkning i fråga om punkterna 5:o a) och b).

V.

Vid punkten 5:o a) i utskottets memorial:

1) av herr *Reuterskiöld*, som beträffande motiveringen ansett,

α) att å *sid. 7* i stycket »Därvidlag bör först — — — fall förefunnits» bort efter orden: »Då likväl skiljemännen» inskjutas: »utan att dock härvid beakta vad det till grund för åberopade kontraktet liggande upphandlingsreglementet av 1893 (S. F. S. nr 96) beträffande dylika kontraktsförhållandens rätta tolkning må innehålla (jfr särskilt § 26 mom. 3 l), funnit skiljedom etc.»

β) att å *sid. 8* efter slutorden i första stycket: »— — — fått fälla utslaget» bort tilläggas följande punkt: »Utskottet anser sig i detta sammanhang böra särskilt understryka det både konstitutionellt och för den vanliga rättsskipningens sunda och fria utveckling betänkliga däri, att justitieråd eller regeringsråd över huvud åtaga sig skiljemannauppdrag.»

2) av herrar *Thulin* och *Stendahl*, som instämt med vad herr *Reuterskiöld* anfört beträffande tillägget å *sid. 8*.

3) av herr *Lyberg*, som med instämmande i huvudsak av herrar *Sävström*, *Gustafson* i *Kasenberg* och *Fast* anfört:

Konstitutionsutskottets anmälan i förevarande punkt — likasom i punkterna 5:o b och 5:o c — riktar sig mot det förhållandet, att Kungl. Maj:t ställt sig till efterrättelse en meddelad skiljedom i tvist mellan kronan såsom byggherre och enskild man såsom byggnadsentreprenör. I vart och ett av de tre fallen har det upprättade entreprenadkontraktet innefattat ett skiljeavtal av innehåll, att tvist, bland annat, angående kontraktets tolkning och tillämpning icke fick hänskjutas till domstol, utan skulle avgöras av skiljemän enligt lagen om skiljemän.

En under sådana förhållanden tillkommen skiljedom är enligt svensk lag till sin rättskraft likvärdig med dom, meddelad av högsta domstolen,

— d. v. s. är för bägge kontrahenterna ovillkorligen bindande —, så vida icke kan påvisas, att någon *formell* felaktighet av den beskaffenhet skiljemannalagen omförmåler blivit begången vid skiljedomens påkallande eller meddelande. Hur materiellt oriktig skiljedomen än är eller synes vara, är den missnöjde förhindrad att därpå stödja åtgärder till undvikande av domens verkställighet och för prövning av domslutets riktighet.

Endast för den händelse att i förevarande fall ett dylikt formellt fel förelegat med avseende å skiljedomens tillkomst, har det alltså varit möjligt för kronan att undandraga sig domens verkställighet. I sådant syfte hade Kungl. Maj:t eventuellt varit nödsakad att inom viss tid låta instämma talan därom till domstol. Även om en sådan talan omsider resulterat i skiljedomens undanröjande, hade saken emellertid därmed icke varit utagerad. Vederbörande entreprenörs fordringsanspråk hade *i hela sin vidd* kvarstått oprövade, och kronan hade, om förlikning fortfarande icke kunnat träffas, haft att motse stämningar till domstol och sannolikt långvariga rättegångar för dessa anspråks slutliga prövning. I förbigående må i sammanhang härmed erinras, att enligt skiljedomarna utdömts i förevarande fall ungefär 415,000 kronor av fordrade ungefär 705,000 kronor — i fallet under punkt 5:o b) 56,000 kronor av fordrade 188,000 kronor och i fallet under punkt 5:o c) 77,000 kronor av fordrade 324,000 kronor, allt i runda tal —.

Enligt utskottsmajoritetens mening borde Kungl. Maj:t hava stannat för ett dylikt tillvägagångssätt under påstående, att det träffade skiljeavtalet icke avsett tvistefrågor av den beskaffenhet, som genom skiljedomen avgjorts, och att skiljemännen förty icke varit behöriga att döma i saken. Då utskottet på denna uppfattning grundat sin anmälan, torde utskottet få anses i detta formellt-rättsliga spörsmål hava velat uttala, att all anledning funnits antaga, att de allmänna domstolarna skulle hava frånkännt skiljemännen behörighet i berörda hänseende. Föredragande statsrådet, som vid sitt ställningstagande saknat tillgång till yttrande av konstitutionsutskottet såsom kontraktstolkare, har emellertid haft att bedöma frågan sådan densamma efter vederbörlig beredning förelåg vid föredragningen. Följande har därvid varit att beakta såsom avgörande för departementschefens rådslag:

Entreprenörerna hade förklarat sig med stöd av entreprenadkontraktet och under påstående om tolkning i viss riktning av särskilda bestämmelser i detsamma yrkat ersättning av kronan med vissa belopp utöver den i kontraktet fixerade entreprenadsumman. Föredragande statsrådet lär knappast kunnat undgå att finna de sålunda till skiljenämnden hänskjutna yrkandena röra sig om »kontraktets tolkning och tillämpning».

Och enligt skiljeavtalet fingo^o dylika frågor icke dragas under domstol, utan måste avgöras av skiljemän. Dessutom hade denna uppfattning i de tre fallen uttryckligen och enhälligt i skiljedomen uttalats av skiljemännen, bland vilka märkas tre ledamöter av rikets högsta domstol och en förutvarande ledamot av Stockholms rådstuvurätt. Vidare hava, av allt att döma, de jurister, vilka i tvisterna anlåtats såsom kronans ombud, varit av samma mening. Och till sist hade justitiekanslern i avgivet tjänsteutlåtande uttalat, att han icke ansåge utsikter förefinnas för kronan att undandraga sig skiljedomens verkställighet. Såvitt av handlingarna i ärendet framgår, hade däremot intet som helst auktoritativt uttalande gjorts i annan riktning.

Om under sådana omständigheter föredragande statsrådet intagit en annan ståndpunkt än den av utskottet klandrade samt därigenom invecklat kronan i ett flertal rättegångar med därav följande kostnader och ovan angivna betänkliga konsekvenser, skulle enligt min mening utskottet haft fullgod anledning till anmärkning mot statsrådet. Ehuru jag till fullo delar den av årets riksdag redan uttalade och av utskottet hävdade uppfattningen, att kronan i regel bör söka undvika att träffa avtal med enskilda om uppkommande tvisters hänskjutande till skiljemän, har jag alltså, då berörda spörsmål icke i detta sammanhang kan komma under bedömande och alltså ligger helt och hållet på sidan om saken, icke funnit något som helst skäl till anmälan i förevarande punkt mot föredragande departementschefen.

VI.

Vid punkten 5:o b) i utskottets memorial:

av herr *Lyberg*, som med instämmande i huvudsak av herrar *E. B. Andersson*, *Sävström*, *Bäckström* och *Fast* på i allt väsentligt samma grunder, som anförts under punkt 5:o a), ansett, att skäl till anmärkning icke förefunnits.

VII.

Vid punkten 5:o c) i utskottets memorial:

av herrar *Lyberg*, *E. B. Andersson*, *Sävström*, *Bäckström* och *Fast*, som på i allt väsentligt samma grunder, som anförts under punkt 5:o a), ansett, att skäl till anmärkning icke förefunnits.

VIII.

Vid punkten 6:o b) i utskottets memorial:
av herr *Clason*, som anført:

Utskottets anmälan i denna punkt riktar sig mot att den 29 april 1921 den då föredragande departementschefen, statsrådet Elmquist, tillstyrkt användande av medel från femte huvudtitelns allmänna besparingar för ett ändamål, för vilket dylika besparingar icke få tagas i anspråk. På samma gång som jag biträtt detta utskottets beslut, har jag ansett, att utskottets anmälan bort omfatta även denne departementschefs efterträdare, statsrådet Lindqvist, vilken, såsom av utskottets memorial framgår, den 31 december 1921 tillstyrkt fortsatt användande av allmänna besparingar för samma ändamål.

IX.

Vid punkten 7:o i utskottets memorial:
av herr *von Geijer* som ansett, att skäl för anmärkning ej förelegat.

X.

Vid punkten 8:o i utskottets memorial:
av herr *Fast*.

XI.

Vid punkten 9:o i utskottets memorial:

1) av herr *Thulin*, som med instämmande av herrar *G. W. Hansson*, *Larsén*, *Sävström*, *Borg*, *Andersson* i Igelboda och *Karlsson* i Vadstena anført:

I § 11 mom. 4 i den för vattenfallsstyrelsen gällande instruktionen stadgas:

»Styrelsen äger att även i andra fall än i mom. 3 sägs, då dylik åtgärd må anses främja statens vattenfallsverks affärsrörelse eller eljes anses skäligt, ej mindre annullera eller ändra av styrelsen eller underlydande myndighet upprättade kontrakt och andra överenskommelser än även eftergiva fordran, härledande sig från statens vattenfallsverks affärsrörelse, samt restituera belopp, som till gäldande av sådan fordran inbetalts, dock med skyldighet för styrelsen att efter av styrelsen fattat beslut om dylik eftergift av fordran eller restitution av inbetalt belopp göra anmälan i ämnet hos Kungl. Maj:t.»

Stadgandet i fråga tillkom på Kungl. Maj:ts förslag vid 1912 års riksdag. I en proposition, nr 51, föreslog nämligen Kungl. Maj:t, att vattenfallsstyrelsen skulle äga eftergiva fordran, härledande sig från den styrelsen anförtrodda affärsrörelse, samt restituera belopp, som till gäldande av sådan fordran inbetalts till styrelsen eller densamma underlydande verk eller förvaltning, i de fall, då åtgärd, som nu nämnts, finge anses främja nämnda rörelse eller eljest anses vara skälig. Vad i ärendet anförts syntes riksdagen (skrivelse nr 158) giva vid handen, att vattenfallsstyrelsens befogenhet i det i propositionen berörda hänseende borde vidgas; i vilket avseende riksdagen ville ansluta sig till vad de i ämnet hörda myndigheterna uttalat därom, att de avsedda ärendenas handläggning bleve en styrelsens angelägenhet. Riksdagen, som sålunda fann sig böra medgiva vattenfallsstyrelsen den föreslagna befogenheten att eftergiva fordran härledande sig från den styrelsen anförtrodda affärsrörelse samt restituera till gäldande av sådan fordran inbetalt belopp, ansåg emellertid, att med denna utvidgade befogenhet borde förbindas skyldighet för styrelsen att i varje särskilt fall, *efter av styrelsen i sådant avseende fattat beslut*, hos Kungl. Maj:t göra anmälan därom. En sådan anmälningsskyldighet för styrelsen skulle nämligen, enligt riksdagens förmenande, lämna möjlighet att i erforderlig mån öva kontroll å styrelsens åtgärder i berörda avseende utan att på något sätt behöva verka hämmande på styrelsens verksamhet.

Såsom härav framgår måste sådan anmälan, som av vattenfallsstyrelsen göres jämlikt § 11 mom. 4 i instruktionen för styrelsen, anses innebära allenast en *anmälan för Kungl. Maj:ts kännedom men icke en underställning* av styrelsens beslut under Kungl. Maj:ts prövning. Härav följer emellertid, att Kungl. Maj:t icke kan ändra de av styrelsen anmälda besluten för varje särskilt fall. Den kontroll, som Kungl. Maj:t har att utöva över vattenfallsstyrelsens beslut, består fastmera däri, att Kungl. Maj:t kan antingen i anledning av iakttagna brister i styrelsens beslut lämna direktiv eller möjligen vidtaga åtgärd mot styrelsen genom anställande av åtal eller på annat sätt.

I det föreliggande fallet hade anmälan gjorts av vattenfallsstyrelsen jämlikt 11 § 4 mom. i styrelsens instruktion. Ifrågavarande anmälan får anses hava skett analogivis. Visserligen hade Kungl. Maj:t den 8 oktober 1920 godkänt det mellan vattenfallsstyrelsen och Trollhättans elektrotermiska aktiebolag den 7 oktober 1920 träffade avtalet, men vattenfallsstyrelsen hade, utan att förutsätta godkännande från Kungl. Maj:ts sida, beslutat, senast den 5 juli 1921, då styrelsen hos Kungl. Maj:t gjorde anmälan i ärendet, att tillmötesgå Skandinaviska kreditaktiebolagets framställning om

viss ändring beträffande bestämmelserna i 1920 års kontrakt om betalningens fullgörande. Kungl. Maj:t lät genom beslut den 22 juli 1921 vid vattenfallsstyrelsens anmälan bero. Kungl. Maj:t kunde i detta sakläge *författningsenligt* icke göra ändring i vattenfallsstyrelsens redan fattade beslut, och häri torde förklaringen vara att söka till det i beslutet använda uttrycket »låta bero». I vad mån Kungl. Maj:t hade kunnat eller bort vidtaga åtgärder mot vattenfallsstyrelsen, som utan förutsättning av Kungl. Maj:ts godkännande vidtagit ändring i ett av Kungl. Maj:t godkänt kontrakt, saknas i detta sammanhang anledning att undersöka. Konstitutionsutskottets anmärkning i förevarande punkt förutsätter, att Kungl. Maj:t kunnat författningsenligt ändra vattenfallsstyrelsens beslut, men då detta, såsom ovan visats, ligger utom Kungl. Maj:ts befogenhet, är den förevarande anmärkningen obefogad.

Synnerligen anmärkningsvärd är utskottets åtgärd att publicera ett utdrag ur ett statsrådsprotokoll, som avser ett beslut, för vilket redan *decharge* lämnats. Konstitutionsutskottet torde härtill rent av hava saknat befogenhet. Utskottets anmärkning i förevarande avseende ävensom dess åtgärd att publicera utdraget ur protokollet den 8 oktober 1920 torde emellertid böra ses mot bakgrunden av en förefintlig önskan att komma det redan *decharge* lämnade beslutet den 8 oktober 1920 till livs.

2) av herr *Stendahl* mot viss del av motiveringen.

XII.

Vid **punkten 10:o** i utskottets memorial:

- 1) av herr *Nils Anton Nilsson*;
- 2) av herr *Andersson* i Igelboda, som ansett, att anmärkning i denna punkt icke bort framställas.

XIII.

Vid **punkten 12:o** i utskottets memorial:

- 1) av herr *Reuterskiöld*, som med instämmande av herrar *Engberg*, *Thulin*, *G. W. Hansson*, *von Geijer* och *Persson* i Fritorp anført:

Enligt gällande instruktion för järnvägsstyrelsen av 1920 (S. F. S. nr 593) § 6 och § 7 tillkommer det styrelsen att, efter samråd med generalpoststyrelsen och telegrafstyrelsen — numera även ortnamnskommittén — att bestämma stationsnamn, dock att, om enighet ej råder mellan de

nämnda verken, styrelsen skall underställa sitt beslut Kungl. Maj:ts prövning. Över beslut kunna besvär jämlikt § 67 hos Kungl. Maj:t anföras.

I nu omhandlade fall har underställning ej erfordrats och besvär över beslutet ej anförts. Däremot hava olika framställningar till Kungl. Maj:t ingivits i syfte att förmå Kungl. Maj:t att, med den rätt som alltid tillkommer Kungl. Maj:t, själv och direkt upptaga frågan om återgång av den beslutade namnändringen. Efter remiss av framställningarna till järnvägsstyrelsen, som avstyrkte de gjorda framställningarna, men tillika anhöll om snart besked i ärendet, därest Kungl. Maj:t upptog framställningarna och i anledning därav beslöte annan åtgärd än styrelsen hemställt, fann vid ärendets föredragning Kungl. Maj:t framställningarna ej föranleda åtgärd.

Innebördens av detta beslut är den, att Kungl. Maj:t icke funnit tillräckliga skäl föreligga för ett extraordinärt ingripande i saken från Kungl. Maj:ts sida, i följd varav frågan om namnändringens återgång genom Kungl. Maj:ts åtgärd förfallit. Därmed är också sagt, att det står sökandena alltfört öppet att hos järnvägsstyrelsen göra samma framställning. Hade Kungl. Maj:t, såsom utskottet förmenar, i sak avslagit framställningen, så hade denna möjlighet ej stått sökandena öppen, men formen för Kungl. Maj:ts beslut visar klart, att detta icke är fallet. Någon anledning till anmärkning synes mig för den skull så mycket mindre föreligga, som, även om man medger att skälen för den beslutade namnändringen äro synnerligt svaga och att obehöriga inflytelser måhända gjort sig gällande, ärendet i sig självt icke är av den vikt, att ett extraordinärt ingripande från Kungl. Maj:ts sida, i strid med den av Kungl. Maj:t själv givna instruktionen, varit verkligen av behovet påkallat.

2) av herr *Andersson* i Igelboda.

XIV.

Vid **punkten 13:o** i utskottets memorial:
av herrar *Clason*, *Sävström*, *Bäckström* och *Fast*.

XV.

Vid **punkten 14:o** i utskottets memorial:
av herrar *Engberg*, *Almkvist*, *Pauli*, *Sävström*, *Bäckström* och *Andersson* i Igelboda.

XVI.

Vid punkten 15:o i utskottets memorial:

av herrar *Clason, G. W. Hansson, Karlsson* i Vadstena och *Fast*, som anförde:

Att en institution önskar högtidlighålla det tillfälle, då otillfredsställande lokaler, som länge i hög grad försvarat dess verksamhet, äntligen kunna utbytas mot nya och för dess arbete gynnsammare, är en naturlig sak. Detta så mycket hellre, som även eljest fullbordandet av en nybyggnad i regel brukar högtidlighållas. En närmare undersökning skulle säkerligen ådagalagt, att institutioner i statens tjänst icke plägat utgöra undantag härifrån, och att statsmedel även i andra fall än det föreliggande ställts till förfogande vid invigningen av statsinstitutioners nybyggnader. Skulle åter utskottets anmälan mera rikta sig mot sättet och kostnaderna i nu föreliggande fall, synes anmärkningen hava bort föregås av en mera omfattande undersökning av vad staten i liknande fall plägat anvisa till dylika ändamål eller till därmed närbesläktade utgifter för representationskostnader, och resultatet av en sådan undersökning borde avvaktats, innan utskottet anmärkt på ett enskilt fall. Vi hava därför ej kunnat biträda anmärkningen.

B. Reservationsvis framställda anmärkningsyrkanden:

XVII.

(Protokoll över utrikesdepartementsärenden den 12 september 1921 och över socialärenden den 7 juni 1921.)

av herr *Reuterskiöld*, som anförde:

Den 7 juni 1921 beslöt Kungl. Maj:t på socialdepartementets föredragning och i enlighet med riksdagens skrivelse nr 343 att för Sveriges del biträda vissa konventioner, beslutade å den internationella arbetsorganisationens konferenser i Washington 1919 och i Genua 1920. Ärendet gick därefter till utrikesdepartementet.

Emellertid hade redan dessförinnan, genom en från franska legationen den 14 februari 1921 avläten skrivelse till utrikesministern uppstått fråga angående sättet och formen för ett dylikt biträdande av de å sagda konferenser beslutade konventionerna. Frankrike och Belgien hava för sin del funnit konstitutionella hinder möta för ratifikation av konventioner,

som sakna underskrift av befullmäktigade ombud, och därför sins emellan undertecknat konventioner, identiskt lika med de av konferenserna godtagna, samt inbjödo nu Sverige att biträda dessa. Sedan Sverige inhämtat, att varken Norge eller Danmark härtill inbjudits, och att den föreslagna proceduren icke heller accepterades av vissa andra länder eller av folkförbundets generalsekreteriat, samt sedan i en inom utrikesdepartementet av professor Ö. Undén, såsom dess utsedde folkrättssakkunnige, framlagd P. M. den av Frankrike föreslagna formen avstyrkts, beslöt Kungl. Maj:t på utrikesdepartementets föredragning den 12 september (§ 1 i prot.) att för Sveriges del utfärda ratifikationsinstrument att till folkförbundets generalsekreteriat överlämnas.

Mot tillstyrkandet av avslag å den franska framställningen torde så mycket mindre något vara att erinra, som art. 407 i Versaillesfreden angivit, att den av Frankrike och Belgien valda formen endast i det fall bör användas, att konventionsförslag icke ernått $\frac{2}{3}$ majoritet å konferens av arbetsorganisationen, och därför icke heller till folkförbundssekreteriatet kunnat överlämnas. Däremot måste anmärkas, att ratifikation i den mening, Versaillesfredens art. 405 och 406 angiva, överhuvud är — i motsats till vad sagda P. M. och vederbörande föredragande sökt göra gällande — oförenlig med svensk grundlag och gällande svensk-internationell rätt. I detta stycke är utredningen både bristfällig och i sina påståenden felaktig. Vad som brister är väsentligen ett klagörande av vad ratifikation enligt sagda fredstraktats art. 405 och 406 verkligen innebär.

Ovannämnda P. M. av den 23 augusti 1921 uttalar inledningsvis, att beträffande den internationella arbetsorganisationens voterade konventioner rörande arbetsförhållanden »stillvägagångssättet är i vissa hänseenden avvikande från de traditionella formerna», och att »de nya bestämmelserna äro bindande för alla de stater, som äro medlemmar av arbetsorganisationen (således även Sverige)», varefter en, dock icke fullständig, redogörelse för proceduren lämnas tillika med en redogörelse för de invändningar, som rests mot bestämmelserna om denna och för kritiken därav. Slutligen uttalas, att »det synes mig icke finnas anledning för Sverige att ansluta sig till det fransk-belgiska avtalet och därmed välja en procedur, som står i mindre god överensstämmelse med de i ämnet gällande bestämmelserna, sådana de tolkas såväl av internationella arbetsbyrån som av nationernas förbunds sekretariat», varefter tillägges, att »några praktiska eller konstitutionella svårigheter torde icke, vad Sverige beträffar vara förenade med den nya proceduren». Föredraganden har helt litat till auktoriteten hos författaren av denna P. M.

Till en början må emellertid erinras, att enligt Versaillesfreden

folkförbundsstaterna, även om de ej själva samtyckt, anses utan vidare tillhöra den internationella arbetsorganisationen, art. 387, vilket folkrättsligt betyder, att, om dessa stater icke uttryckligen förklara sig icke vilja tillhöra densamma, det måste betraktas som om de tyst samtyckt. Sverige tillhör organisationen genom ett dylikt tyst samtycke. Organisationen har två organ, generalkonferensen bestående av ombud för medlemmarna (4 från varje) och den internationella arbetsbyrån under kontroll av särskild styrelse, art. 388, 389. Vid generalkonferensen har varje ombud personlig rösträtt och icke såsom vid vanliga konferenser var stat en kollektivröst för samtliga sina delegerade, art. 390. Följden härav blir den, att de beslut, generalkonferensen fattar, varken bliva uttryck för de representerade staternas vilja eller ens kunna å deras vägnar underskrivas. Besluten skola få formen antingen av *rekommendationer* till partikulär lagstiftning eller andra inre åtgärder av varje stat för sig, eller av *konventionsutkast*, som skola »ratificeras»; i båda fallen fordras för ett konferensbeslut $\frac{2}{3}$ majoritet och i båda fallen åligger det medlemsstaterna att vidtaga nödiga åtgärder för prövning genom vederbörande statsorgan, d. v. s. regeringen eller regering och riksdag, huruvida och vilka av dessa beslut för statens räkning skola i officiell ordning biträdas, art. 405.

Ratifikationen betyder folkrättsligt en autoritativ förklaring av en stats högsta organ att staten godkänt en viss bestämmelse såsom för densamma internationellt förpliktigande. I regel brukas ratifikationen för att högtidligt och genom särskild urkund bekräfta, att en viss, av statens därtill befullmäktigade ombud undertecknad bestämmelse icke blott utgör uttryck för ett samförstånd angående innehållet i densamma, utan också omfattas av statens vilja såsom bindande. Och det är i anledning av avsaknaden av sådana underskrifter å arbetsorganisationens konventionsutkast, som det franska förslaget framställdes. Men för Sveriges del möter det visserligen icke något hinder att, även om intet konventionsutkast föreligger undertecknat, omedelbart genom Kungl. Maj:t godtaga en viss konvention, låt vara att beslutet härom icke blir en ratifikation i teknisk mening, ehuru det har alldeles liknande rättsverkan.

Däremot är det, enligt svensk rätt, oundgängligt, att konventionen slutes *med* viss eller vissa makter: det heter i R. F. § 12, att »Konungen äger ingå överenskommelse med främmande makt, sedan etc.», och därmed är klart utsagt, att *några internationella förpliktelser, som icke äro förpliktelser i förhållande till viss annan stat såsom medkontrahent, icke få för riket åtagas*. Nu är det emellertid så, att arbetsorganisationens konventionsutkast aldrig övergå till konventioner, slutna med viss makt, utan allenast utgöra en av organisationen som sådan avgiven förklaring, vilken

dess medlemmar genom s. k. ratifikation högtidligt förklara för sig förpliktande — detta till skillnad från rekommendationerna, vilka, även om eller när de följas, aldrig skapa någon internationell förpliktelse. Versaillesfredens art. 406 förklarar också, att dylika ratificerade konventioner efter registrering av ratifikationen hos folkförbundssekreteriatet bliva bindande allenast för de ratificerande medlemmarna, visserligen icke i förhållande till varandra, utan på det sätt att genom den s. k. ratifikationen staten ensidigt åtagit sig såsom en internationell förpliktelse — uppkommen genom registreringen hos folkförbundssekreteriatet av den s. k. ratifikationen — att tillämpa de i den s. k. konventionen givna bestämmelserna från och med inregistreringsdagen — såsom i den svenska P. M. erkänts — och alltså oberoende av om annan stat är bunden, ehuru eljes bundenheten alltid är reciprok, och utan att någon möjlighet finnes att ens genom nytt avtal frigöras från förpliktelsen, vilken fortbestår under den tid, som genom organisationens beslut möjligen bestämts, eller, därest sådan bestämmelse saknas, så länge den ratificerande staten kvarstår inom arbetsorganisationen. Folkförbundssekreteriatet har endast registrerings- och notifikationsplikt, men ingen makt att lösa, och någon medkontrahent finnes icke, som kan upphäva bundenheten, ja icke ens arbetsorganisationens generalkonferens kan emot sista punkten i art. 405 göra detta, alldeles bortsett från att densamma varken är kontraherande part eller genom sitt beslut skapat någon annan förpliktelse för staterna än den att pröva konventionsutkastet. Frankrike och Belgien ha genom den form de valt undgått de konstitutionellt betänkliga konsekvenser, vartill denna ratifikation enligt sagda art. 405 och 406 leder, men som den svenska utrikesministern tydligen ej ansett sig böra beakta.

Under dessa förhållanden är tydligt, att ratifikationsvägen enligt Versaillesfredens art. 405 och 406, vilken icke är allenast en »ny procedur» för vanlig ratifikation, utan tvärtom ett experiment med ett helt nytt institut, som Sverige för sin del aldrig prövat eller godkänt, innan Kungl. Maj:t nu beslöt att begagna densamma, över huvud icke grundlagsenligt bör kunna av Kungl. Maj:t på egen hand i svensk rätt införas. Då frågan härom väcktes så tidigt som i februari 1921, hade man kunnat förvänta, att Kungl. Maj:t i den proposition av den 6 maj (nr 361), vari riksdagen anmodas att giva sitt samtycke till konferensbeslutens godkännande, också förelagt riksdagen den sålunda väckta och till behandling upptagna frågan om konstitutionella hinder för ratifikationen. Även om regeringen ansåg, att frågan icke kunde av riksdagen bättre än av Kungl. Maj:t prövas, hade det varit konstitutionellt riktigt att i en fråga, som ytterst gällde grundlagens tillämpning, sätta även riksdagen i tillfälle att

uttala sin mening om dess rätta tolkning. Nu saknade riksdagen anledning härtill, ej blott därför att Kungl. Maj:t icke framlade frågan, utan ock därför att det i Kungl. Maj:ts proposition icke ens talades om samtycke till *ratifikation* av konventionerna, utan om riksdagens godkännande i allmänhet av de angivna konferensbesluten.

På grund av vad sålunda förekommit, och då föredragandena, statsrådet Elmquist liksom excellensen greve Wrangel, vilka i ärendet samrätt, varken hemställt om den konstitutionella frågans framläggande i någon form för riksdagen eller, sedan riksdagen utan kännedom om ratifikationsfrågans tvivelaktighet givit det begärda samtycket, framlagt någon som helst annan motivering för tillstyrkandet av ratifikation än sagda P. M., vars värde väsentligt måste förminskas därav, att utrikesdepartementets folkrättssakkunnige ansetts böra tillsättas efter politiska och ej efter rent objektiva grunder, i följd varav utredningarna alltid måste i någon mån erhålla politisk och ej rent vetenskapligt objektiv karaktär, har jag ansett utskottet böra mot de båda nämnda statsrådsledamöterna göra anmärkning enligt R. F. § 107.

XVIII.

(Protokoll över försvarsärenden den 27 maj 1921.)

av herr *Reuterskiöld*, som anfört:

Enligt § 23 i värnpliktslagen av 1914 skall inskrivningsrevisions beslut underställas Kungl. Maj:ts prövning, så snart avvikande mening till protokollet antecknats av minst två av revisionens ledamöter. Besvär över revisionens beslut äro däremot icke medgivna. Revisionens egen prövningsrätt i de ärenden, den har att behandla, är i vissa fall diskretionär, i andra bunden av vissa i lagen givna normer; däremot kunna de i den av Kungl. Maj:t allena beslutade inskrivningsförordningen givna bestämmelserna för revisionen anses innebära allenast anvisningar och upplysningar, dem revisionen har att följa i den mån revisionen finner dem användbara men ej så, att genom deras tillämpning lagens egen mening åsidosättes: när alltså inskrivningsförordningen t. ex. ger regler angående sättet att styrka visst förhållande, få dessa regler icke utesluta möjligheten för revisionen att godtaga även annan bevisning. Den rätt och den frihet som tillkommer revisionen i prövningsavseende måste uppenbarligen, därest mål underställningsvis kommer under Kungl. Maj:ts prövning, även tillkomma Kungl. Maj:t, och detta så mycket mer som å ena sidan revisionen är ett högre kommunalt självförvaltningsorgan, och å den andra vid under-

ställning eljest av sådant organs beslut hos statlig myndighet denna senares prövningsrätt alltid avser såväl lämpligheten som rättsenligheten i självförvaltningsorganets sålunda underställda beslut.

Vid granskningen av årets statsrådsprotokoll har emellertid, efter min mening, anledning förefunnits att framställa anmärkning mot föredraganden för det sätt, varpå i en del fall underställningsmål enligt värnpliktslagens § 23 blivit handlagda och för de rådslag, varpå Kungl. Maj:ts beslut i dessa fall grundats. Bland dessa fall hava följande två synt mig böra särskilt omnämnas, även om i ytterligare ett par fall anledning förelegat till tvekan, huruvida rådslaget bort anses välgrundat:

1. Svenske undersåten K. E. B., född 12 september 1892, utflyttade till Amerika 17 augusti 1912 och återinflyttade 22 januari 1921. Under vistelsen i Amerika blev han i maj 1918 tvångsinrollerad i amerikanska armén, sänd till fronten vid Argonne i Frankrike och, i följd av tjänstetidens slut avmönstrad i maj 1919. Svenska beskickningen hade i november 1918 givit honom ett intyg om hans svenska medborgarskap och befordrat till Förenta Staternas president en ansökan om befrielse från krigstjänsten. Vid återkomsten till Sverige blev han i februari 1921 inskriven såsom värnpliktig, men besvärade sig häröver hos inskrivningsrevisionen, som avslog besvären, varvid dock två ledamöter ville bifalla desamma. Besvären hade grundats på stadgandet i värnpliktslagens § 16: 6 och avslaget därpå att i den där föreskrivna minimitiden av 9 år mellan ut- och återinflyttningen fattades några månader. Vid sträng bokstavstolkning är otvivelaktigt detta beslut riktigt, men vad lagen i § 16: 6 stadgar, är en rätt för den, som fyller där givna villkor, att erhålla befrielse, så att, om och när villkoren fyllts, befrielse ej får vägras. Men någon sådan rätt är heller icke i detta fall påstådd, utan klaganden har åberopat § 16: 6 såsom billighetsstöd för en ansökan, vilken egentligen grundas på den tvångs- krigstjänstgöring, som — i strid med folkrättsliga regler — av honom i Amerika fullgjorts. Härvid bör tillika erinras, att det anspråk han som svensk undersåte hade på svenska kronan att erhålla dess skydd mot utländskt övergrepp icke blivit honom effektivt givet. Att under sådana förhållanden skäl förelegat till befrielse är otvivelaktigt, såvida revisionen i dylika fall äger diskretionär befogenhet. Detta har tydligen två av dess ledamöter ansett, men Kungl. Maj:t, som fastställt revisionens avslagsbeslut, förnekat. Om man emellertid betänker, att besvärsvägen är utesluten, att underställningsinstitutet, som i dess ställe av lagen använts, avsett att giva skydd åt de enskilda i de fall, där viss meningsskiljaktighet rätt inom revisionen, och att vid underställning från självförvaltningsorgan, som, därest detsamma utan meningsskiljaktighet hade godkänt besvären, därmed också

avgjort saken, Kungl. Maj:t har samma prövningsfrihet som detta, fastän under konstitutionellt ansvar, så synes det riktiga här hava varit, att Kungl. Maj:t, av nåd, upphävt revisionens beslut. Nådeinstitutet användes eljest i sådan utsträckning, att dess uteslutning här icke kan med fog påstås. Och då det måste anses, med hänsyn till försvarsintresset, vara av största vikt, att värnpliktslagen icke tillämpas på ett uppenbart obilligt sätt, har jag ansett, att föredraganden genom sitt rådslag i detta fall icke behörigen beaktat rikets intressen, särskilt med hänsyn till vår försvarsfrågas allvarliga och ömtåliga läge.

2. Svenske undersåten T. Ö., född 14 augusti 1892, gift 1918, utflyttade 1912 till Amerika och återinflyttade 3 december 1920, sökte och erhöll vid inskrivningsförrättning 1921 såsom familjeförsörjare hos inskrivningsnämnden befrielse från värnpliktens fullgörande i fredstid, varvid dock den lagfarne ledamoten anmälde skiljaktig mening. Revisionen fastställde nämndens beslut, men ordföranden och inskrivningsbefälhavaren anförde reservation, enär Amerikavistelsen »ej omfattat en tid av nio år». Efter underställning upphävde Kungl. Maj:t revisionens beslut. Även om i detta fall icke samma skäl förelåg som i det förra för befrielsen, tillkommer i stället här den omständigheten, att båda de beslutande självförvaltningsorganen bifallit ansökningen, vid vilket förhållande full anledning förelegat för nådevägens anlitan — av samma grunder som i förra fallet.

Jag har därför inom utskottet yrkat anmärkning mot föredraganden, statsrådet Hammarskjöld enligt RF § 107.

XIX.

(Protokoll över socialärenden den 27 juni och den 19 augusti 1921.)

av herrar *Clason*, *Reuterskiöld*, *N. A. Nilsson* i Östrabo, *N. E. Nilsson* i Antnäs, *Starbäck* och *A. W. Gustafson* i Kasenberg, som anført;

I proposition, nr 65, till 1921 års riksdag föreslog Kungl. Maj:t riksdagen att bevilja vissa anslag till barnmorskeundervisningen. I motiveringen för propositionen framställdes såsom skäl för densamma önskvärdheten att på visst sätt omlägga sagda undervisning, varvid bl. a. inträdesfordringarna skulle höjas och utbildningstiden skulle från ettårig göras till tvåårig. Motioner väcktes, av vilka en (II: 259) förordade, att riksdagen visserligen skulle bifalla det begärda anslaget, men därvid uttala den önskan, att inträdesfordringarna skulle i vissa avseenden sättas lägre än den kungl. pro-

positionens, och att utbildningstidens längd ej skulle överstiga $1\frac{1}{2}$ år. Statsutskottet tillstyrkte (utl. nr 37) den kungl. propositionen. Vid ärendets behandling i kamrarna den 9 april 1921 biföll första kammaren utskottets förslag, varemot andra kammaren biträdde den nyss refererade motionen.

Statsutskottet inkom därefter (utl. nr 183) med ett sammanjämningsförslag, vari utskottet, med förnyad hemställan om bifall till de av Kungl. Maj:t förordade anslagen, föreslog en sammanjämnning beträffande motiveringen av det innehåll, att inträdesfordringarna skulle regleras i enlighet med den av andra kammaren antagna motionen — fullständigt genomgången folkskolekurs — men utbildningstiden bliva tvåårig, däri dock inberäknad den tid, som åtginge för provtjänstgöring och kursen i spädbarnsvård. Första kammaren biträdde den 8 juni sammanjämningsförslaget, under det att andra kammaren samma dag avslag detsamma. Debatten i andra kammaren synes giva vid handen, att det huvudsakliga skälet för avslagsyrkandet var, att sammanjämningsförslaget icke tillmötesgick, vad som för kammaren varit det väsentliga skälet för dess tidigare ståndpunkt, nämligen utbildningstidens fastställande till allenast $1\frac{1}{2}$ år. Under debatten upplystes för övrigt, att behovet av statsanslag vore detsamma, vare sig utbildningstiden sattes till 2 år eller till $1\frac{1}{2}$ år, enär kostnaderna för lärarkrafter m. m. bleve desamma.

Efter denna utgång ingav statsutskottet ännu ett memorial i frågan (mem. nr 216), vari utskottet framhöll, att genom kamrarnas senaste beslut frågan om en ny organisation av barnmorskeundervisningen måste anses hava vid denna riksdag förfallit, varemot då båda kamrarna, ehuru under olika förutsättningar, beviljat de begärda anslagen, dessa borde få av Kungl. Maj:t disponeras för uppehållande av undervisningen enligt den nuvarande organisationen. Vid behandling den 16 juni — kamrarnas sista diskussionsplenium före riksdagens avslutande — av detta memorial vägrade emellertid båda kamrarnas talmän proposition å detsamma, enär enligt deras uppfattning genom andra kammarens avslag den 8 juni å det första sammanjämningsförslaget allenast förfallit frågan om att riksdagen skulle vid besvarandet av den kungl. propositionen göra uttalanden om vissa önskemål, men däremot båda kamrarna sammanstämmande utan villkor eller förbehåll beslutit bevilja anslagen. Den förklaring, som statsutskottet nu förordat i syfte att anslagen endast skulle få användas till upprätthållande av den hittillsvarande organisationen av undervisningen, skulle därför innebära ett upprivande i viss mån av kamrarnas beslut i anslagsfrågan. Talmannens propositionsvägran framkallade i första kammaren debatt, men — efter vad det vill synas på grund av riksdagens långt framskjutna tid — intet yrkande.

Riksdagens skrivelse i ärendet, som på grund av nu refererade behandling icke kom att innehålla mer än en anmälan om de beviljade anslagen, var daterad den 20 juni 1921 och föredrogs i statsrådet den 27 juni. Därvid tillstyrkte departementschefen Kungl. Maj:t, bland annat, att anbefalla medicinalstyrelsen att med biträde av överläraren vid barnmorskeundervisningsanstalten i Stockholm utarbeta och före den 1 augusti 1921 inkomma med förslag till de ändringar i ett av medicinalstyrelsen den 29 augusti 1919 avgivet förslag till ändrad stadga för barnmorskeundervisningen, vilka föranleddes därav, att utbildningstiden skulle utgöra två år, däri dock inberäknad den tid, som åtginge för provtjänstgöring, att de längst bort från anstalten boende inträdessökandena borde erhålla tillfälle att fullgöra provtjänstgöring omedelbart före kursens början, samt att inträdesfordringarna bestämdes till fullständigt genomgången folkskolekurs eller motsvarande kunskapsmått. Sedan medicinalstyrelsen i enlighet härmed den 29 juni avgivit sitt förslag, utfärdade Kungl. Maj:t på föredragande departementschefens tillstyrkan den 19 augusti 1921 ny stadga för barnmorskeundervisningen (1921: 635), enligt vilken utbildningstiden bestämdes till två år, däri en månads provtjänstgöring inbegripen. Det bör anmärkas, att stadgan saknar varje ingress, och att alltså däri icke finnes något uttryck om huruvida den utfärdats »efter riksdagens hörande» eller icke, ävensom att dess ikraftträdande bestämdes till *den 1 januari 1924*, dock att, bland annat, vissa bestämmelser med hänsyn till sådana inträdessökande, som önskade deltaga i de kurser, som skulle begynna 1924 och 1925, skulle träda i kraft redan den 1 januari 1922.

Vi hava icke kunnat undgå att finna detta rådslag anmärkningsvärt. Utan att yttra oss rörande Kungl. Maj:ts formella rätt att träffa ifrågasvarande avgörande, anse vi, att då Kungl. Maj:t, i samband med sin begäran om anslag för barnmorskeundervisningen, till riksdagens bedömande framlagt den plan för organisation av denna undervisning, vartill anslagen voro behöfliga, vederbörande statsråd bort i realiteten taga större hänsyn till det förhållande, att den ena av riksdagens kamrar genom ett två gånger upprepat beslut uttalat sig för en utbildningstid av endast 1 1/2 år. Något godkännande av den hittillsvarande 1-åriga utbildningstidens utsträckning till 2-årig hade sålunda icke av riksdagen erhållits, och detta faktum hade icke bort lämnas ur räkningen därför, att i följd av formen för ärendets handläggning något för båda kamrarna gemensamt uttalande angående undervisningstidens omfattning ej kom till stånd. Vi anse så mycket hellre, att departementschefens rådslag bort träffas annorlunda, som stadgan i sina huvudsakliga delar först skulle träda i kraft den

1 januari 1924, och de inträdessökande till 1924 års utbildningskurs, för vilkas räkning ett tidigare ikraftträdande kunde vara behöfligt, först så sent som före utgången av september månad 1923 skulle hava att ingiva sina ansökningshandlingar, vadan ett förnyat framläggande av hithörande delar av ärendet för 1922 eller 1923 årens riksdagar ej synes hava bort vara uteslutet.

Då beslutet den 27 juni bundit medicinalstyrelsen att vid sitt stadgeändringsförslag utgå från en utbildningstid av två år, hava vi ansett anmälan enligt § 107 R. F. bort framställas mot föredragande departementschefen statsrådet Elmquist för hans rådslag i detta ärende såväl den 27 juni som den 19 augusti 1921.

XX.

(Protokoll över socialärenden den 23 september 1921.)

av herrar *Persson* i Fritorp, *Nils Anton Nilsson*, *Reuterskiöld* och *Svensson* i Grönvik, som anförde:

Av handlingarna i ärendet inhämtas, att Hallaröds socken i Malmöhus län vid kommunalstämma den 21 december 1920 utsett förre korpralen A. Hult i Norra Hultorp till fjärdingsman inom socknen för en tid av 3 år, varvid lönen bestämdes till 150 kronor per år.

Över detta beslut anfördes hos länsstyrelsen i Malmö besvär av förutvarande fjärdingsmannen S. Gustavsson, i vilken skrift klaganden bland annat framhöll, att han var ensam sökande vid ansökningstidens utgång, och vidare hemställt att lönen måtte höjas till 200 kronor. Vid ovannämnda stämma där den begärda ersättningen ansetts för hög hade A. Hult förklarat sig villig bestrida fjärdingsmannabefattningen mot en lön av 150 kronor och utsetts till fjärdingsman. Då klaganden förmenade att i ty fall beslutet icke i laga ordning tillkommit, yrkade han att det samma måtte upphävas.

Sedan icke klagande inom kommunen beretts tillfälle yttra sig över besvären, hade landsfiskalen i Röstänga distrikt i avgivet yttrande förklarat, att han ansåge Hult olämplig att bestrida befattningen och därjämte hemställt, att kommunalstämman måtte åläggas anställa nytt val av fjärdingsman ävensom bestämma avlöningen åt denne till minst 200 kronor om året.

Länsstyrelsen i Malmöhus län avgav sitt utslag i målet den 15 april 1921 varande detta av följande lydelse:

»Vad sålunda förekommit har Kungl. Maj:ts befallningshavande tagit
Bihang till riksdagens protokoll 1922. 5 saml. 19 häft. (Nr 22.) 13

i övervägande och enär den av kommunalstämman i Hallaröd den 21 december 1920 till innehavare av fjärdingsmannatjänsten i Hallaröds socken utsedde A. Hult icke kan anses lämplig att bekläda befattningen ifråga; alltså och då, jämlikt stadgandet i § 3 i lagen den 29 september 1899 angående fjärdingsmannabestyrets utgörande, fjärdingsman skall förses med skäligen avlöning samt lönen åt fjärdingsmannen i Hallaröds socken icke skäligen kan sättas lägre än till 200 kronor per år,

prövar Kungl. Maj:ts befallningshavande lagligt föreskriva att ny kommunalstämman i Hallaröds socken omedelbart skall hållas för fattande av laglikmätigt beslut angående fjärdingsmannatjänstens besättning och fastställande av avlöning åt dess innehavare.»

Över detta länsstyrelsens utslag anförde Hallaröds kommun besvär hos Kungl. Maj:t, över vilka besvär länsstyrelsen i Malmö uti infordrat utlåtande bland annat anført, att den »funnit sig oförhindrad att i utslaget angiva, att avlöningen ej skäligen borde understiga 200 kronor» och Kungl. Maj:t »fann ej skäl göra ändring i länsstyrelsens överklagade utslag».

Enligt gällande lag är fjärdingsmannaskapet ett menighetsbestyr och tillkommer det kommun fastställa till fjärdingsman utgående lön, medan lagen däremot icke anvisar någon utväg, hur en uppstående tvist angående skäligheten skall lösas.

Regeringsrätten har i ett mål från 1917 i ty fall allenast återförvisat ärendet till kommunen för förnyad prövning utan att i sitt beslut upptaga det i målet av K. B. givna förständigandet att därvid icke underskrida visst minimibelopp. Sedermera hava av olika K. B. i stället för ett uttryckligt förständigande begagnats en något mjukare form som kan tolkas såsom innebärande endast ett råd ehuru åtminstone i ett fall från 1918 regeringen med stöd av en minoritet inom regeringsrätten även fastställt ett överklagat beslut av K. B. vari ett direkt förständigande ingick.

I nu föreliggande mål har K. B. valt formen av ett »råd» rörande vad som »borde» anses som skäligt. Det är dock uppenbart, att detta »råd» måst uppfattas som ett förständigande och just därför överklagats.

När Kungl. Maj:t icke gjorde ändring i K. B:s utslag och då Kungl. Maj:t i denna ordning aldrig ger några »råd» torde det vara uppenbart, att Kungl. Maj:ts fastställelse av K. B:s ustag realiter innebär ett förständigande och att därmed i själva verket kommunens självbestämmanderätt i skälighetsfrågan blivit illusorisk.

Efter vår mening måste det anses ytterst betänkligt, att Kungl. Maj:ts rådgivare på detta sätt vare sig de menat allenast ett »råd», som likväl i denna ordning lagligen varken kunnat eller bort givas och som praktiskt taget måste verka som ett förständigande, eller de avsett

ett direkt åliggande, tillstyrkt en åtgärd, som i praxis ovillkorligen leder till att kommunens självbestämmningsrätt bortelemineras.

Då vi icke vilja vara med om att på detta sätt äventyra vår kommunala självbestämmningsrätt och då vi anse Kungl. Maj:ts beslut i förevarande fall vara varken lyckligt eller med grundlagens bud om riksdags och konungs samfällda lagstiftningsmakt förenligt hava vi ansett, att utskottet bort göra anmärkning enligt R. F. § 107 mot tillförordnade kungl. regeringens ledamöter, utrikesministern greve Wrangel samt statsråden Ericsson, Dahlberg och Lybeck för den bristande omsorg och insikt varmed ärendet beretts och avgjorts.

XXI.

(Protokoll över kommunikationsärenden den 30 september 1921.)

av herrar *Lyberg, Hellberg, Jansson* i Edsbäcken, *Bäckström* och *Starbäck*, vilka med instämmande i huvudsak av herr *Stendahl* anført:

I en till 1921 års riksdag avlåten proposition (nr 218) hade Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att, för tecknande av aktier i aktiebolaget Spetsbergens svenska kolfält i huvudsaklig överensstämmelse med vad i ett vid propositionen fogat kontraktsförslag angavs, å tilläggsstat för år 1921 bland utgifter för kapitalökning anvisa ett reservationsanslag av 3,000,000 kronor.

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 15 juni 1921 (nr 333) anmälde riksdagen, att riksdagen i anledning av propositionen under utgifter för kapitalökning och till utgående av lånemedel anvisat *dels* å tilläggsstat för år 1921 ett reservationsanslag av 1,250,000 kronor att av Kungl. Maj:t, i huvudsaklig överensstämmelse med vad i skrivelsen bilagt kontraktsförslag angåves, användas för teckning och likvidering av aktier i ett bolag, avsett att bildas för övertagande av den av Aktiebolaget Spetsbergens svenska kolfält bedrivna rörelsen, *dels ock* å extra stat för år 1922 ett reservationsanslag av 750,000 kronor, att, därest Kungl. Maj:t funne förhållandena därtill böra föranleda, av Kungl. Maj:t användas för teckning och likvidering av ytterligare aktier i samma bolag.

I berörda skrivelse meddelas bland annat, att såsom resultat av förhandlingar, som handelsdepartementet på föranledande av riksdagens vederbörande utskott fört med förstnämnda bolag framkommit ett nytt förslag till avtal, samt att enligt detta förslag av det till teckning beslutade beloppet 2 miljoner kronor 1,250,000 kronor såsom avsedda att förhjälpa bolaget ur dess dåvarande ekonomiska trångmål skulle utgå redan under

samma år 1921, samt återstoden, 750,000 kronor, vore avsedd att lyftas under år 1922, »dock endast för det fall att en beloppets utbetalande föregången på föranstaltande av Kungl. Maj:t och med hänsyn till dåvarande situation på kolmarknaden företagen undersökning gäve vid handen, att betingelser för en ekonomiskt lönande drift kunde anses föreligga under den närmaste framtiden». Sedan därefter i skrivelsen omnämmts de förutsättningar, under vilka aktieteckning överhuvudtaget skulle få ifrågakomma, anföres följande:

»Detta sålunda framkomna nya avtalsförslag synes riksdagen vara ägnat att kunna läggas till grund för en överenskommelse rörande den mellankomst av staten till företagets bevarande åt landet, som i detta fall enligt riksdagens mening bör ske. Såsom av innehållet av kontraktsförslaget framgår, skulle statens kapitalinsats eventuellt komma att inskränkas till 1,250,000 kronor, att utgå redan under innevarande år. Huruvida några ytterligare statsmedel och i så fall ovannämnda belopp av 750,000 kronor skulle komma att insättas i företaget, skulle göras beroende av de ekonomiska förutsättningarna för driftens fortsatta uppehållande.

För att tillräckligt rörelsekapital under den närmaste tiden skall stå till bolagets förfogande, förutsattes emellertid ytterligare, att garanti kan vinnas för leverans av kolen till staten, närmast statens järnvägar — mot ett pris motsvarande kolens verkliga värde, beräknat enligt § 8 av avtalsförslaget — varvid förskott å köpeskillingen skulle lämnas, allt efter som kolen upplades å lager för statens räkning å Spetsbergen; och skulle detta förskott med nuvarande å kolmarknaden gällande priser komma att utgå med 25 kronor för ton. Mot att så sker synes intet vara att invända från statens sida.»

I det föreliggande kontraktsförslaget var den villkorligt beslutade aktieteckningen å 750,000 kronor omförmäld endast på det sättet, att enligt § 12 svenska staten ställde teckningen i utsikt därest staten skulle pröva förhållandena sådant påkalla. Beträffande leveransen till staten av kol förekommo bestämmelser i § 8, vars *första* stycke förbehöll staten viss företrädesrätt till dylik leverans, under det att *andra* stycket avhandlade leveransorten och priset samt *tredje* stycket meddelade föreskrifter om förskott å köpeskillingen med skäligt belopp allt eftersom kolen lagrats på det i skrivelsen angivna sättet.

Den 27 juni 1921 undertecknades därefter kontrakt mellan kronan och aktiebolaget Spetsbergens svenska kolfält, likalydande med det vid riksdagsskrivelsen fogade kontraktsförslaget, om bildande av ett nytt bolag för övertagande av förstnämnda bolags rörelse, samt tecknades aktier till nominellt belopp av 1,250,000 kronor i det nya bolaget, benämnt

Svenska Stenkolsaktiebolaget Spetsbergen. Att vid fattande av detta beslut om aktieteckning, skulle hava åsidosatts några av de utav riksdagen angivna villkor för dylik teckning, sättes icke i fråga.

Sedan emellertid det nya bolaget kommit till stånd, hemställde styrelsen för detsamma till Kungl. Maj:t i skrivelse den 26 nästpåföljande september, att Kungl. Maj:t ville bemyndiga järnvägsstyrelsen att omedelbart till bolaget utbetala ett förskott å blivande stenkolsleveranser av 600,000 kronor beräknat såsom förskottsbetalning för 30,000 tons stenkolför 20 kronor för ton. I motiveringen för denna framställning anförde styrelsen följande:

»Genom nedgången i kolprisen och minskningen i den skeppade kvantiteten hava bolagets inkomster kommit att väsentligt understiga de beräknade, och då å andra sidan bolagets allmänna omkostnader i stort sett äro oberoende av kolbrytningens storlek och kolprisen, hava utgifterna icke kunnat nedbringas i samma mån som inkomsterna minskats. Bolaget befinner sig därför nu i den ställningen, att beslut inom de närmaste dagarna måste fattas, huruvida driften skall fortsättas eller i brist på erforderligt rörelsekapital nedläggas. Om driften skall nedläggas måste nämligen den å Spetsbergen varande personalen hemresa inom de närmaste dagarna innan isförhållandena lägga hinder i vägen för deras hemtransport. Å andra sidan erfordras i händelse av driftens fortsättande omedelbar upptransport av en del ytterligare personal ävensom proviant och diverse materiel. Då det ur många synpunkter skulle vara synnerligen beklagligt, om bolaget skulle nödgas nedlägga sin verksamhet, har styrelsen ansett sig böra, innan den fattar beslut i sådan riktning, göra underdånig anmälan om förhållandet.

Gjorde kalkyler utvisa, att bolaget med nuvarande låga kolpris av c:a 30 kronor per ton cif. Göteborg icke kan beräkna att förfoga över tillräckligt kapital för fortsättande av sin verksamhet, därest icke staten vid 1922 års ingång tecknar och inbetalar aktier i bolaget till det belopp av ytterligare 750,000 kronor, som jämlikt § 12 i den mellan staten och A. B. Spetsbergens Svenska Kolfält vid bolagets bildande träffade överenskommelsen ställts i utsikt.

Under förutsättning av att staten tecknar och inbetalar detta belopp, samt att järnvägsstyrelsen avstår från återbetalning av någon del av det belopp av 40 kronor per ton, som av densamma erlagts för ovanämnda å Spetsbergen upplagda kvantitet stenkolf, dock med åliggande för bolaget, att utan kostnad för järnvägsstyrelsen till Narvik eller Hommelvik nedtransportera sagda parti stenkolf, utvisa de gjorda kalkylerna, att det för erhållande av för driftens fortsättande erforderligt rörelsekapital vore för bolaget nödvändigt att jämväl kunna i början av oktober påräkna ett förskott av 600,000 kronor å den kvantitet stenkolf, beräknad till 50,000 ton, som under instundande driftsår skulle brytas och levereras till statens järnvägar, samt där-efter, sedan nyssnämnda förskott amorterats genom att 30,000 tons blivit upplagda å särskilt avgränsat område vid bolagets gruvor å Spetsbergen, en betalning av 29 kronor per ton för ytterligare brutna stenkolf, som under närmast föregående månad blivit å sagda område upplagda. Slutliga priset för hela den under nästa års skeppningssäsong i Narvik eller annorstädes levererade stenkolfkvantiteten skulle regleras enligt de grunder, som angivas i den mellan staten och A. B. Spetsbergens Svenska Kolfält träffade överenskommelsen.

Jämlikt § 6 i överenskommelsen mellan staten och A.-B. Spetsbergens Svenska Kolfält hava fyra av styrelsens ledamöter åtagit sig att tillhandahålla säkerheter för banklån till ett belopp av en och en halv million kronor under tiden intill den 1 juli 1922 och till belopp av en million kronor intill den 1 juli 1923. Under förutsättning att staten i början av januari 1922 tecknar och inbetalar ytterligare 750,000:— kronor i aktier i bolaget, samt att bolaget erhåller ovanberörda förskott av 600,000:— kronor hava ovannämnda personer förklarat sig villiga, att därest Eders Kungl. Maj:t skulle så påfordra för tiden 1 juli 1922—30 juni 1923 tillhandahålla säkerheter för banklån för en och en halv million kronor i stället för såsom de hittills förbundet sig till en million kronor.

Styrelsen har förvissat sig om att under enahanda förutsättningar, som ovan angivas, jämväl de säkerheter, som ställts för bolagets för närvarande ytterligare upptagna lån om tillhoppa 190,000:— kronor må, därest Eders Kungl. Maj:t så påfordrar, kvarstå intill den 1 juli 1923.»

Vid behandlingen av detta ärende i statsrådet förelågo *dels* en av statens två representanter i bolagets styrelse uppgjord P. M. angående dess ekonomiska ställning och framtidsutsikter m. m. *dels ock* ett från järnvägsstyrelsen infordrat yttrande över framställningen.

I förberörda P. M. av de två styrelseledamöterna återgives till en början riksdagsbeslutet och göres följande erinran beträffande reservationsanslaget å 750,000 kronor:

»Förutsättningen för utbetalande av sistnämnda belopp skulle enligt riksdagens skrivelse nr 330 den 15 juni 1921 vara, att en på föranstaltande av Kungl. Maj:t och med hänsyn till dåvarande situation på kolmarknaden företagen undersökning gäve vid handen, att betingelser för en ekonomiskt lönande drift ansåges föreligga under den närmaste framtiden.»

Efter en närmare redogörelse för bolagets verksamhet och finansiella ställning ävensom de omständigheter, som på densamma inverkat, anföres vidare:

»Emellertid inverka de båda anförda omständigheterna — i första hand prissänkningen å de brutna stenkolen — till den grad nedsättande på bolagets finansiella ställning och likviditet, att styrelsen sett sig nödsakad ånyo upptaga frågan om fortsättande eller ej av bolagets verksamhet:

De båda alternativ, som härvid framställa sig, äro påtagligen:

1) Driftens omedelbara inställande, i förening med bolagets trädande i likvidation.

2) Anskaffande av nödiga medel för driftens uppehållande under innevarande driftsår, eller till slutet av skeppningssäsongen 1922.

Styrelsen har låtit uppgöra alternativa tablåer, utvisande bolagets finansiella ställning och medelsbehov i båda dessa fall (Bil. III).

Av tablå I framgår, att i händelse driften inställes, kapitalbehovet redan i oktober överstiger disponibla krediter med c:a 300,000 kronor. Oberäknat den fordrade återbetalningen till statens järnvägar, växer nämnda brist i december

till 725,000 kronor. Någon möjlighet att under dessa förhållanden undgå bolagets omedelbara trädande i likvidation och konkurs finnes uppenbarligen icke.

Vid granskning av bolagets ställning vid eventuell konkurs är att märka, att skulderna, aktiekapitalet oberäknat, skulle komma att uppgå till ca 3 miljoner kronor. Vid den forcerade realisation av bolagets tillgångar, som bleve en oundviklig följd av den iråkade situationen, synes ringa utsikt förefinnas för, att tillgångarna skulle inbringa en försäljningssumma, överstigande skulderna. Härav bleve i första hand följden att det av staten tecknade aktiebeloppet sannolikt skulle gå förlorat.

Men även avsikten med den gjorda teckningen, eller att trygga besittningen på svenska händer av gruvfyndigheterna i fråga, skulle antagligen härigenom omintetgöras. Det bleve nämligen likvidatorernas eller konkursförvaltningens plikt, att söka så snart som möjligt och på gynnsammaste villkor realisera gruvfyndigheterna, för att undvika att vare sig att anläggningarna därstädes skulle förfaras eller att underhållet av desamme droge otillbörliga utgifter.

Tänkbart vore ju, att vid en realisation av ifrågavarande art staten förvärvade äganderätten till gruvfyndigheterna med tillhörande anläggningar. Men då medel för sådant ändamål ej finnas anslagna, utan måste särskilt sökas av riksdagen, torde väl vara tvivelaktigt om under den ifrågasatta situationen en sådan lösning vore praktiskt genomförbar, fränsett om den ansåges önskvärd eller icke.»

Till sist sammanfatta ifrågavarande personer utredningsresultatet i följande uttalande:

»Av den ovan gjorda jämförelsen framgår att ehuru Spetsbergskolen för det närvarande ej kunna konkurrera i produktionspris med de priser till vilka engelska kol, med stöd av statssubvention och enligt uppgift med betydande driftförlust för gruvägarne försäljas, man synes hava anledning antaga att — sedan nämnda statssubvention upphört samt normala förhållanden i fråga om kolpris och arbetslöner m. m. hunnit återinträda — förutsättningar för en ekonomiskt lönande drift vid Sveagruvan skola föreligga.

I betraktande av vad som ovan anförts, och då Spetsbergstillgångarnas värde och ekonomiska betydelse synas böra bedömas icke endast med hänsyn till nuvarande eller nästkommande år motsedda konjunkturer och förhållanden i övrigt, utan med fästhet avseende på en längre framtid, anse vi skäl föreligga, till beviljande av det stöd från statens sida, som av bolaget nu ifrågasatts, nämligen förutom uppgivande av kravet på omedelbar återbetalning till statens järnvägar av en del av den uppburna förskottslikviden för årets leverans,

bemyndigande för kungl. järnvägsstyrelsen att till bolaget i oktober utbetala ett förskott på ovan angivna villkor av 600,000 kronor, samt

fullföljande av den i utsikt ställda, ytterligare aktie-teckningen av 750,000 kronor.»

Järnvägsstyrelsen anförde i sitt yttrande följande:

»Då järnvägsstyrelsen nu går att yttra sig om detta förskott, vill järnvägsstyrelsen först uttala, att något behov för statens järnvägar rent affärsmässigt sett av leverans av spetsbergskol icke föreligger, enär numera och väl långt fram-

åt i tiden järnvägsstyrelsen utan någon svårighet och utan några onormala affärs-
transaktioner kan från England erhålla för driften erforderliga stenkol. Då järn-
vägsstyrelsen det oaktat vid förfrågan under hand av bolaget någon gång under
sistförflutna sommar förklarade sig villig, att under år 1922 för leverans i Göteborg
och med förskottsbetalning enligt hittills gällande grunder — förskottet dock be-
räknat till ett belopp, som mera motsvarade det då gällande priset på stenkol
och vilket belopp ävenledes under hand antagits kunna uppgå till högst 20 kro-
nor per ton — mottaga en kvantitet spetsbergskol av c:a 50.000 ton, förestavadets
järnvägsstyrelsens åtgärd i detta avseende därav, att det syntes styrelsen riktigt,
att då så kan ske utan något förfång för statens järnvägars ekonomiska intressen
och under förutsättning av minst motsvarande kvalitet å den levererade varan,
svensk vara bör hava företräde framför utländsk. Något slutligt avtal angående
leveransen av dessa 50.000 ton är emellertid icke uppgjort. Genom bolagets nu
ifrågavarande hemställan har frågan om leverans av spetsbergskol till statens
järnvägar under år 1922 kommit i ett helt annat och för statens järnvägar ogynn-
sammare läge. Under det att sålunda enligt föregående kontrakt mellan järn-
vägsstyrelsen och bolaget förskott betalades endast i mån av bruten och för sta-
tens järnvägars räkning å Spetsbergen upplagd ton stenkol, begär bolaget nu, att
järnvägsstyrelsen skall försträcka bolaget ett belopp på *en gång* av 600.000:- kro-
nor. Någon säkerhet för detta förskottsbelopp har bolaget icke att erbjuda i
annan mån, än att detta belopp skulle efter hand amorteras med 20 kronor per
varje brutet och lagrat ton stenkol. Under den tid, som åtgår innan den för-
skottet motsvarade kvantiteten, eller 30.000 ton, hunnit brytas, står järnvägssty-
relsen sålunda utan någon säkerhet för sin förskottsbetalning.

Härtill kommer att statens järnvägars av kända anledningar synnerligen
begränsade rörelsekapital genom en dylik anordning skulle bli än ytterligare
taget i anspråk till olägenhet för statens järnvägar. Av bolagets skrivelse fram-
går, att bolaget för att kunna finansiera verksamheten under nästkommande verk-
samsårs behöver, förutom ovannämnda förskott från statens järnvägar av 6000.000
kronor, en förklaring av Kungl. Maj:t redan nu, att den del av det av innevarande
års riksdag bolaget i form av aktieteckning beviljade anslaget av 2 miljoner kronor,
som enligt riksdagens bestämmelse under vissa villkor skall kunna utgå i början av
år 1922, eller 750.000 kronor, då också kommer att utbetalas. Endast under dessa
förutsättningar beräknar bolaget sig kunna vara försäkrad om nödigt driftskapital.

Enligt järnvägsstyrelsens mening utgör emellertid icke ens uppfyllandet
av dessa förutsättningar någon säker garanti för, att bolaget skall under näst-
kommande år hava tillräcklig tillgång på rörelsekapital för att kunna fullgöra
sina åtaganden. Järnvägsstyrelsen tillåter sig i detta avseende framhålla, att
bolagets förhoppning, att för de stenkol, som bolaget skulle under nästkommande
år leverera till statens järnvägar, kunna erhålla ett pris cif Göteborg av c:a 30
kronor per ton synes järnvägsstyrelsen allt för sangvinisk. Vid den upphandling
av stenkol, som järnvägsstyrelsen för endast några dagar sedan företog, uppgick
priset för prima harpade engelska stenkol cif Göteborg till endast omkring 30
kronor per ton. Även om det givetvis är synnerligen vanskligt att under nu
rådande förhållanden kunna med någon grad av säkerhet förutsäga kolprisen på
världsmarknaden under senare delen av sommaren 1922, då det slutliga priset å
spetsbergskolen skall fastställas, hyser järnvägsstyrelsen dock den på goda skäl
grundade uppfattningen, att stenkolspriset då är lägre än nu. Skulle sålunda

järnvägsstyrelsens antagande visa sig vara riktigt, betyder detta, att bolaget måhända kommer att redan innan verksamhetsårets slut sakna nödigt driftkapital och att järnvägsstyrelsen sålunda kan befara, att medel för hemforslande av de för statens järnvägars räkning brutna och på Spetsbergen lagrade samt med ett förskott av 20 kronor per ton redan betalade stenkolen icke kommer att förefinnas.

I anslutning till vad järnvägsstyrelsen sålunda anfört anser sig styrelsen med det ansvar för statsbanornas ekonomiska förvaltning, som tillkommer järnvägsstyrelsen, icke kunna tillstyrka bifall till bolagets hemställan.

I den händelse emellertid Kungl. Maj:t skulle finna andra skäl än de rent järnvägsekonomiska böra tillmätas större betydelse vid frågans bedömande och sålunda besluta om bifall till bolagets begäran om förskottsbetalning m. m. tillåter sig järnvägsstyrelsen hemställa, att Kungl. Maj:t även måtte anbefalla järnvägsstyrelsen att avsluta det leveranskontrakt, som järnvägsstyrelsen under andra förutsättningar utlovat till bolaget, men vilket, enligt vad ovan nämnts, icke ännu kommit till utförande.

Vad slutligen beträffar den fordran, som järnvägsstyrelsen på grund av för hög förskottsbetalning av under år 1921 levererade spetsbergskol har hos bolaget och som i runt tal uppgår till 325,000 kronor, vill järnvägsstyrelsen, i den händelse Kungl. Maj:t skulle finnas för gott anmoda styrelsen att avsluta leveranskontrakt med Spetsbergsbolaget under år 1922, icke motsätta sig, att detta belopp tills vidare får under förutsättning av Kungl. Maj:ts bemyndigande därtill innestå hos bolaget för att i sinom tid efter hand avräknas. Järnvägsstyrelsen anser sig icke med den lydelse kontraktet angående leveransen av spetsbergskol under år 1921 har på eget ansvar kunna, som bolaget synes förvänta, definitivt avstå från detta belopp.»

På tillstyrkan av chefen för kommunikationsdepartementet föredragande statsrådet Murray efter gemensam beredning med chefen för handelsdepartementet beslöt Kungl. Maj:t den 30 september 1921 anbefalla järnvägsstyrelsen att med bolaget träffa överenskommelse angående leverans till statens järnvägar under år 1922 av 30,000 ton stenkol från Spetsbergen med iakttagande av bestämmelserna i 8 § *andra* stycket av det förut omförmälda kontraktet och med skyldighet för järnvägsstyrelsen att så snart ske kunde till bolaget av under händer varande medel utbetala ett belopp av 600,000 kronor såsom förskottsbetalning å leveransen.

Det av Kungl. Maj:t sålunda fattade beslutet måste betecknas såsom synnerligen anmärkningsvärt.

Riksdagens i ovan omförmälda skrivelse uttryckta ståndpunkt till frågan om stödjande av det svenska företaget på Spetsbergen har uppenbarligen varit denna:

Det ansågs vara av viss nationell betydelse att trygga besittningen på svenska händer av de ifrågavarande kolfyndigheterna. Med hänsyn härtill fann riksdagen sig böra lämna företaget sitt ekonomiska stöd. Riksdagen ville dock därvid icke gå så långt, som Kungl. Maj:t i sin pro-

position föreslagit, eller till anvisande av tre miljoner kronor för aktie-teckning utan band sig definitivt endast vid ett bidrag av 1,250,000 kronor i form av aktieteckning. Därutöver anvisade riksdagen 750,000 kronor att efter Kungl. Maj:ts beprövande under viss förutsättning användas till ytterligare aktieteckning. Ifrågavarande förutsättning var närmare preciserad i riksdagskrivelsen. Vidare förklarade sig riksdagen icke hava något att invända däremot, att å kolleveranser, vartill staten enligt det uppgjorda kontraktsförslaget förbehöll sig rätt, finge efter vissa angivna grunder till bolaget erläggas förskottlikvid allteftersom kolen upplades å lager för statens räkning å Spetsbergen. Syftet med sistberörda bestämmelse om förskott i mån av lagrad kol var givetvis, att staten skulle i kolen hava *säkerhet för lämnade förskott*.

Vid tidpunkten för Kungl. Maj:ts beslut var situationen följande:

Staten hade några månader tidigare tecknat och sedermera till det nybildade bolaget inbetalt 1,250,000 kronor. På grund av förskott, som redan i enlighet med riksdagens uttalande lämnats mot säkerhet av nyss omförmälda beskaffenhet, hade vid den definitiva prisbestämningen i anledning av det sjunkande marknadspriset på stenkol uppstått en statens restfordran å 325,000 kronor, för vilken varje säkerhet saknades, och som bolaget förklarade sig åtminstone för det dåvarande icke kunna återbetala. Enligt styrelseledamöternas egna uppgifter var det nybildade bolaget hänvisat att träda i likvidation, eventuellt gå i konkurs, därest medel icke kunde för rörelsens fortsättande anskaffas. För detta ändamål ansåg styrelsen behöfligt ett omedelbart förskott av 600,000 kronor å köpeskillingen för ifrågasatt leverans till staten under det följande driftsåret, utan att dock någon säkerhet för förskottet kunde presteras. Därjämte underströk styrelsen — likasom särskilt statens representanter i densamma —, att beslut om dylikt förskott måste förutsätta, att även den i utsikt ställda teckningen av 750,000 kronor bleve verklighet, emedan i motsatt fall bolaget icke kunde uppehålla driften.

Det av Kungl. Maj:t fattade beslutet, sammanställt med övriga för handen varande omständigheter, innebar eller förutsatte alltså ett statens engagerande hos bolaget med sammanlagt 2,925,000 kronor eller i det allra närmaste den summa, tre miljoner kronor, som Kungl. Maj:t kort förut begärt av riksdagen, men som av riksdagen på ovan omförmäلت sätt reducerats. Det bör uppmärksammas, att vid detta angivande av engagementets storlek icke medräknats det ytterligare stöd, som av staten givits bolaget i så måtto, att i överensstämmelse med riksdagens uttalande från detsamma för statens verk inköpts kol på mindre fördelaktiga villkor, än som vid köp från annan avnämare möjligen kunnat utverkas.

I och för sig är Kungl. Maj:ts åtgärd att anbefalla järnvägsstyrelsen att träffa leveransavtal med bolaget och genast utbetala 600,000 kronor i förskottsbetalning för kol, innan ens brytning än mindre upplagring för statens räkning av desamma påbörjats, av den art, att den måste anses utgöra ett åsidosättande icke blott av statens ekonomiska intressen, utan också av de anvisningar, som riksdagen till bevarande av dem i detta fall givit. Ty att åt ett företag, som enligt uppgift av dess egna styrelseledamöter var konkursmässigt, utbetala avsevärda penningbelopp utan säkerhet kan näppeligen försvaras. Företagets nationella betydelse kan icke tjäna till sådant försvar, eftersom riksdagen utstakat de gränser, inom vilka med hänsyn därtill understöd borde lämnas. Och vid berörda åtgärds beslutande lämnades alldeles ur räkningen det förhållandet, att riksdagen godkänt systemet med förskottsbetalning endast under villkor av säkerhet i lagrat kol och i den mån lagring skett. Därtill kommer, att järnvägsstyrelsen i avgivet yttrande av järnvägsekonomiska skäl bestämt avstyrkt åtgärden och därvid framhållit såväl de mindre förmånliga avtalsbestämmelser över huvud taget, som vid uppgörande av kontrakt med bolaget erhöles, som ock framför allt de risker, som voro förbundna med lämnande av förskottslikvid i enlighet med de av Kungl. Maj:t meddelade föreskrifterna. Enligt järnvägsstyrelsens mening utgjorde icke ens uppfyllandet av förutsättningen, att staten skulle jämte det begärda förskottet teckna aktier för ytterligare 750,000 kronor, garanti för att bolaget skulle hava tillräckligt rörelsekapital för att under år 1922 kunna fullgöra sina åtaganden.

På sålunda andragna skäl hava vi ansett, att konstitutionsutskottet bort göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Murray.

XXII.

(Protokoll över finansärenden den 14 januari 1921.)

av herr *Reuterskiöld*, som anfört:

I skrivelse av 25 september 1920 överlämnade utrikesdepartementet till chefen för finansdepartementet en framställning från belgiska ministern angående höjning av Sveriges bidrag till internationella tulltariffbyrån för verksamhetsåret 1 april 1921—31 mars 1922, och hemställde, att framställningen måtte prövas »i samband med behandlingen av frågan om de på herr statsrådets föredragning ankommande förslag till anslagsäskanden

vid nästföljande års riksdag». Framställningen avsåg en höjning av Sveriges bidrag från 1,863 fr. till 7,452 fr., vilket även med beaktande av möjliga kursskillnader måste anses som en väsentlig höjning. Beloppet hade dittills utgått från det å tullverkets omkostnadsstat uppförda förslagsanslaget till diverse utgifter. Generaltullstyrelsen förklarade sig i avgivet yttrande av 15 oktober 1920 intet hava att erinra mot höjningen och hänvisade till vissa i ett tidigare yttrande av 7 september s. å. lämnade upplysningar angående dittills av styrelsen för ändamålet utanordnade belopp för åren 1912—1916, utgörande resp. kronor 1,337: 63, 1,474: 26, 1,475: 28, 1,495: 77, 1,135: 15 jämte kronor 133: 55, vilka 1912 utanordnats för grundande av en pensionskassa vid ifrågavarande byrå.

Ärendet torde ha behandlats i statsrådsberedning i november 1920 men företogs till avgörande först 14 januari 1921, då Kungl. Maj:t på hemställan av föredraganden statsrådet Tamm anbefallde generaltullstyrelsen att utanordna ett mot 7,452 fr. svarande belopp i svenskt mynt från ovannämnda anslag för diverse.

Det bör beträffande denna sak först erinras, dels att anslagen till internationella byråer behandlas i hög grad oenhetligt och endast i vissa fall upptagas i statsregleringen, dels att under 1921 i ett flertal fall framställning gjorts om ej oväsentliga förhöjningar av det svenska bidraget, vilket Kungl. Maj:t bifallit; exempelvis må nämnas anslagen till internationella byrån i Bern till skydd för industriell äganderätt, (av Kungl. Maj:t avgjort 11 november 1921 på handelsdepartementets föredragning), internationella byrån i Bern till skydd för litterär och konstnärlig äganderätt, (av Kungl. Maj:t avgjort 4 november 1921 på justitiedepartementets föredragning), internationella telegrafunionens byrå i Bern, (av Kungl. Maj:t avgjort 29 juli 1921 på kommunikationsdepartementets föredragning). Otvivelaktigt vore det önskligt, att dylika anslag alltid och icke blott i vissa fall uppfördes i staten under resp. huvudtitlar, och att särskilt också anslag som hittills anvisats att utgå av vissa trafikmedel, såsom anslaget till internationella telegrafunionens Bernbyrå, på något sätt omförmäldes i statsregleringen. Likaså synes det vara både ur statsregleringssynpunkt och med fäst avseende å stadgandet i RF § 12 angående riksdagens hörande i sådana fall, då genom fördrag Sverige förpliktats till viss utgift, särskilt om denna utgift avser flera år i följd, lika önskligt som riktigt, att anslagen av Kungl. Maj:t begäras hos riksdagen, så att riksdagens prövningsrätt icke på något sätt åsidosättes och att, framför allt, i statsregleringen nödig översikt må vinnas över Sveriges internationella finansförpliktelser.

Emellertid tillkomma, med avseende å nu ifrågavarande anslag till

internationella tulltariffbyrån i Bryssel, ett par omständigheter, som göra behandlingen av detta ärende särskilt anmärkningsvärd. Dels har nämligen i övriga fall framställningen inkommit så sent och svar önskats så snart, att Kungl. Maj:t ej kunnat dessförinnan förelägga riksdagen förslag om höjning, men i detta fall är förhållandet det motsatta, och något hinder, att, såsom utrikesdepartementet förutsatt, i statsverkspropositionen upptaga nödigt anslagsäskande, har ej förelegat, varförutom Kungl. Maj:t bort kunna i detta liksom även i övriga fall väl bevilja framställningen för året, men för följande år äska anslag till belopp och av natur som prövats lämpliga. Dels utgick här beloppet från en anslagstitel, vars ändamål egentligen måste anses vara ett annat, och var den begärda höjningen så avsevärd, att det måste ifrågasättas, om det över huvud för framtiden kunde vara riktigt och lämpligt att därmed belasta detta »diverse»-anslag. Även om under någon tid och innan större fasthet i organisationen ernåtts, det låter försvara sig att anvisa ifrågavarande byråkostnader å ett dylikt anslag, måste i längden detta sätt anses olämpligt och oriktigt, helst när anslaget normalt kommer att uppgå till belopp, som är lika med eller större än dem, vilka redan i staten finnas upptagna för andra fullt likartade byråer.

Med åberopande av vad sålunda anförts har jag inom utskottet yrkat, att anmärkning enligt regeringsformens § 107 bort göras mot statsrådet Tamm för den underlåtenhet han i denna sak lätit komma sig såsom föredragande till last.

XXIII.

(Protokoll över finansärenden den 1 april 1921.)

av herrar *von Geijer*, *Reuterskiöld* och *Stendahl*, som anförde:

Sedan nykterhetsnämnden i Myssjö den 14 mars 1920, »vid upprättande av förteckning å personer inom socknen, som borde förvägras inköpa rusdrycker eller för vilka inköpsrätten borde begränsas», uppfört i denna förteckning vissa namngivna personer, ingåvo dessa den 30 juni besvär över beslutet till K. B., som efter hörande av nämnden upphävde beslutet på den grund, att detta »icke, enligt det handlingarna i ärendet bifogade protokollsutdrag, föranletts av sådän anmälan, varom förmäles i § 35 mom. 2 av K. F. 14 juni 1917». Över detta beslut anförde nämnden hos Kungl. Maj:t den 4 oktober 1920 besvär, vari nämnden, som »består av bland andra en skollärare», och som förklarades hava enhälligt upp-

fört sagda personer i ovanberörda förteckning, åberopade, »att i nämnden fanns åtminstone en person, som hade den enligt förut angivna föreskriften» i starkdrycksförordningen av 1917 förutsatta ställningen, men att denne i protokollet ej namngivits för att ej utsättas för obehag, vadan beslutet av nämnden ansågs lagligen tillkommet. I avgiven förklaring häröver erinrades, att »någon anmälan har i varje fall icke förelegat och utan sådan kan dylikt beslut ej fattas». K. B. åberopade blott de i utslaget angivna skälen. Kungl. Maj:t upphävde K. B:s utslag, »enär enligt det vid nykterhetsnämndens ovanberörda sammanträde förda protokoll nämnden icke kunde anses hava vidtagit åtgärd, som avses i § 35 av förordningen 14 juni 1917 ang. försäljning av rusdrycker, utan allenast meddelat sådan upplysning eller sådant råd till försäljare för förebyggande av missbruk av rusdrycker, varom förmåles i § 64 av samma förordning, samt länsstyrelsen förty icke bort upptaga de hos länsstyrelsen anförda besvären till prövning».

Även om, såsom inom utskottet upplystes, avsikten med tillägget i Kungl. Maj:ts beslut av anförda hänvisning till § 64 allenast varit att giva en erinran därom, att den rätt till besvär hos kontrollstyrelsen över bolagsstyrelses avstängningsbeslut, vilken enligt § 19 mom. 10 tillkommer den, som obehörigen förvägras utminuterig, icke genom Kungl. Maj:ts upphävande av K. B:s utslag vore förlorad, måste anmärkas, att formen för denna erinran, varigenom icke hänvisades till § 19 mom. 10, utan till den besvärsrätten alldeles ovidkommande § 64, var i hög grad anmärkningsvärd. Men än mera anmärkningsvärt synes det utskottet vara, att Kungl. Maj:ts rådgivare på detta sätt tillstyrkt och framkallat en autoritativ lagtolkning från Kungl. Maj:t i en fråga, som ej förelåg till avgörande och förty ej behövde eller borde av Kungl. Maj:t även utan riksdagens hörande och samtycke upptagas till behandling. Det anmärkningsvärda i förfarandet understrykes slutligen även därigenom att den av Kungl. Maj:t givna tolkningen av § 64 synes åtminstone utskottet vara alldeles felaktig.

Genom alkoholistlagen av 30 juni 1913 ålades nykterhetsnämnd att, innan internering av alkoholist begärdes, vidtaga vissa andra åtgärder till möjlig förbättring, bl. a. att »söka utverka hos försäljare av brännvin, vin eller öl att sådana drycker ej utlämnas» till vederbörande. Denna skyldighet, som förutsatte, att fråga var om någon »åt dryckenskap hemfallen» interneringsmjölig person, vidgades i 1917 års starkdrycksförordning å ena sidan genom § 35 till en rätt att, beträffande alla inom orten vistande personer, som bruka »rusdrycker till uppenbar skada för sig eller andra», efter en på visst sätt gjord formlig anmälan förordna om avstängning av

dem för viss tid från rätt att erhålla utminuterings, och å andra sidan genom § 64 till en skyldighet att i allmänhet, alltså utan avseende å vissa individuella fall, »övervaka nykterhetstillståndet inom kommunen» samt därvid dels »hålla förteckning över dem, som nämnden jämlikt § 35 förklarar obehöriga att å utminuteringsställe inköpa rusdrycker», dels även »genom upplysningar och råd till försäljare söka förebygga missbruk av rusdrycker». Av sammanhanget framgår klart, att förteckningen allenast avser dem, som enligt § 35 avstängts, och att »råd och upplysningar» icke omfattar några dylika personförteckningar, utan avser sättet för anordnandet av bolagsverksamheten i allmänhet. Att, såsom Kungl. Maj:ts rådgivare gjort, förklara den av nykterhetsnämnden i det här anförda målet upprättade förteckningen såsom form för »råd och upplysningar» kan i sak icke betyda annat än en direkt anvisning att undvika de garantier mot maktmissbruk, som § 35 skapat, alltså ett kringgående av lagen, och faran för att Kungl. Maj:ts beslut skall så uppfattas är ingalunda obetydlig, såsom med full tydlighet framgår exempelvis av en uppsats i tidskriften *Tirfing* 1922 h. 1—2 sid. 28, 29.

I anledning av vad sålunda anförts, har yrkats att utskottet bort mot föredraganden, statsrådet Beskow, göra anmälan enligt R. F. § 107.

XXIV.

(Protokoll över finansärenden den 29 april 1921.)

av herr *Reuterskiöld*, som anförde:

Aktiebolaget Ångermanlands Folkbank, som 1906 erhållit sin första oktroj under namnet Härnösands Folkbank, fick förnyad oktroj 1914 för tiden t. o. m. 1925. Största delen av aktierna lär emellertid rätt snart hava förvärvats av ett aktiebolag, som var, såsom det heter, A.-B. Norrlandsbanken närstående, och sedan Svenska Handelsbanken övertagit Norrlandsbanken innehades samma aktier av Handelsbanken »närstående intressen». Genom två enhälliga beslut 1921 av Folkbanken beslöts dess trädande i likvidation och uppgång i Handelsbanken. Mot Handelsbankens ansökan om Kungl. Maj:ts medgivande till detta övertagande och till bibehållandet av vissa Folkbankens kontor hade bankspektionen ingen erinran att göra och Kungl. Maj:ts beslut utföll i enlighet med statsrådets härpå grundade råd. Sedan detta skett, har, efter vad för utskottet är bekant, ortsbefolkningen velat bilda en ny folkbank, men läser den ansökan, som härom framstälts, av bankspektionen avstyrkts.

Samtidigt begärde Sundsvalls Enskilda Bank tillstånd att övertaga A.-B. Nylands Folkbank, som 1903 fått sin första oktroj, med rätt att anordna ytterligare ett avdelningskontor å alternativt uppgiven plats i enlighet med talrika från kringliggande orters befolkning skriftligen framförda önskningsar, vilka väsentligen grundade sig på det uppgivna förhållandet, att »i hela kustlandet mellan Umeå och Skellefteå finnes det för närvarande endast en bank, A.-B. Svenska handelsbanken, representerad», och att det därför ansågs önskligt med konkurrens. Bankinspektionen tillstyrkte övertagandet av folkbanken, men avstyrkte konkurrensen med den motivering, att näringslivets behov av bankkontor i trakten måste »anses tillräckligt tillgodosedd genom A.-B. Svenska Handelsbankens redan förefintliga avdelningskontor» å den ena av de alternativa platserna, samt att anmärkning ej förekommit mot det sätt, varpå detta kontor skött sig. Kungl. Maj:t följde bankinspektionens mening i enlighet med statsrådets hemställan.

Anmärkningsvärd är till en början hela den tendens, som här framträder och av Kungl. Maj:ts rådgivare befrämjats, tendensen att låta lokala banker med utbrett förtroende uppslukas av större banker. Anmärkningsvärd är vidare den lika tydliga tendensen att vid konkurrens mellan även större banker och storbanker i huvudsak stödja de senares intressen. Grunden i det första fallet till Handelsbankens önskan att i sig upptaga Ångermanlands Folkbank framgår rätt tydligt av de i handlingarna givna upplysningarna om Folkbankens inlåningsrörelse å de olika kontorsplatserna och dess antal insättare och låntagare; både ifråga om inlåningens storlek och antalet insättare låg här Folkbanken å flertalet orter över Handelsbanken och i vissa fall betydligt över. Men just denna omständighet torde visa, att Folkbanken väl förtjänat att få fortsätta sin egen verksamhet; även om aktiemajoriteten låg hos en storbank »närliggande intressen», synes det ha varit riktigt att så mycket mera beakta ej blott övriga mindre aktieägares intressen, utan främst det allmänna intresset.

Mot föredraganden, statsrådet Beskow, har jag därför ansett utskottet böra göra anmärkning enligt RF § 107.

XXV.

(Protokoll över ecklesiastikärenden den 17 juni 1921.)

av herrar *Hellberg, Engberg, Lyberg, Norling, Modig, Sävström* och *Persson* i Fritorp, som anförde:

På föredragning av d. v. ecklesiastikminister *Bergqvist* har Kungl. Maj:t genom beslut den 17 juni 1921 lämnat utan avseende de besvär

ingenjör G. Wastenson anført över det vitsord för uppförande, som läroverkskollegiet vid Malmö realskola vårterminen 1920 tilldelat hans son Erik.

Av handlingarna i ärendet inhämtas följande:

Erik Wastenson hade vid sångprov med eleverna i 5:te klassen vid början av vårterminen 1920 sjungit på ett sätt, som musikläraren, direktör A. Boberg, fann likna »bräkandet av ett får» och som han därför förehöll gossen och härmade i syfte att visa honom hur det verkade, övertygad om att den provade avsiktligt förställde sig (simulerade) för att slippa delta i sångundervisningen. Hr Boberg företog emellertid ingen vidare åtgärd med anledning av detta sångprov förr än strax före det s. k. varningskollegiet i mitten av terminen, då han därom underrättade Wastensons klassföreståndare, adjunkten E. Borgström, och, enligt dennes senare avgivna intyg, med honom överenskom att, »då ingen annan lärare under terminen anmärkt något mot gossens uppförande, icke anmäla saken för varningskollegiet utan på mildare sätt bringa honom att betänka felet», varvid Boberg hemställde, att gossen måtte anmodas att bedja honom om ursäkt. När klassföreståndaren med anledning härav omedelbart efter varningskollegiet talade vid Erik Wastenson, nekade denne att ha gjort sig saker till det som lades honom till last, och läraren, förvånad över hans hållning, förklarade då, att han ju inte kunde yttra sig om hur det förhöll sig men uppmanade honom att tänka efter och att tala med direktör Boberg om saken. Gossen gick också sedan upp till denne och bad om ursäkt, men när hr Boberg därvid uttryckte sin tillfredsställelse över att han kommit på bättre tankar och frågade om han erkände sin förseelse, svarade gossen bestämt, att han inte gjort något klandervärt. Även detta hans beteende föranledde ingen omedelbar åtgärd, utan anmäldes först vid slutkollegiet. När saken så skulle behandlas av detta kollegium, hade en lärare, adjunkt Nyqvist, tillkallat Erik Wastenson och förhört honom i det utanför belägna lärarrummet i klassföreståndarens adj. Borgströms och direktör Bobergs närvaro. Hr Nyqvist refererade detta förhör inför kollegiet och vitsordade att gossens framställning gjort intryck av trovärdighet, vilket föranledde en annan lärare, adjunkten Engstrand, att yrka att Erik skulle höras inför kollegiet. Detta yrkande blev emellertid avslaget, Eriks anhållan om ursäkt betraktades som en ny simulation och hans uppförandebetyg nedsattes utan vidare från A till B.

Ingenjör Wastenson, som ansåg sin son ha blivit orättvist behandlad och som, helst denne efter förutnämnda termins slut lämnat skolan, fann det nedsatta uppförandebetyget, som sålunda blivit avgångsbetyg, menligt för hans vidare utbildning, gjorde först hos läroverkets rektor framställning om att det måtte ändras. Till denna sin framställning fogade han

en del uttalanden och intyg: ett från fyra av sonens kamrater, vilka närvarit vid det meromtalade sångprovet, vitsordar, att de då »ej kunde på minsta vis märka att Erik sjöng på sådant sätt, att det kunde verka som trots eller försök att slippa sångövningen», men väl hade de iakttagit att han var »något hes»; ett annat är från gossens konfirmationslärare, i vars hem han hade vistats under sommaren, och som förklarar, att han »lärt känna honom som en ärlig och rättskaffens yngling, villig till lydnad och till att göra det goda och rätta»; och i ett brev från en gossens scoutledare säger sig denne ha »alldeles särskilt fäst sig vid Erik på grund av hans ridderliga, stillsamma och korrekta uppträdande». — Läroverkskollegiet av-slog emellertid ingenjör Wastensons framställning.

Denne vädjade då till skolöverstyrelsen. På remiss därifrån behandlades ärendet än en gång i kollegiet, som på musikleärens försäkran, att »det icke kunde råda minsta tvivel» om gossens simulationsavsikt, vidhöll sin förut intagna ståndpunkt. I sitt utslag konstaterar överstyrelsen att ingendera av de mot Erik Wastenson framställda anmärkningarna »gjorts till föremål för undersökning vare sig av klassföreståndaren, rektor eller kollegiet»; men vid prövning av saken har styrelsen funnit, »att musikleären förfarit oriktigt genom att icke antingen omedelbart för klassföreståndaren anmäla vad som förekommit eller lämna saken å sido vid betygsättandet — att först flera månader efter sedan en förseelse begåtts bringa den till klassföreståndarens kännedom och då under sådana omständigheter att den vid terminens slut alltid rådande brådskan försvårar sakens vederbörliga utredande kan icke vara riktigt —, men överstyrelsen kan icke finna därigenom ådagalagt att det givna betyget är oriktigt», varför framställningen icke anses böra föranleda någon dess åtgärd.

Hr Wastenson vädjade då slutligen till Kungl. Maj:t. Ärendet kom i följd därav än en sista gång inför både läroverkskollegiet och överstyrelsen.

Det förra uppsatte nu en mycket utförlig förklaringssskrivelse, åtföljd av åtskilliga bilagor. Bland dessa märkes ännu en redogörelse från direktör Boberg, som däri först om möjligt positivare än förut hävdar sin mening. »Simulationen var — skriver han bl. a. — fullkomligt uppenbar för en musikleärare, och ingen sådan lärare i världen skulle kunnat misstaga sig i detta fall», som han sedan upprepar »var absolut klart, så att något misstag ej kunde äga rum». — Emellertid reducerar han strax efter själv dessa kategoriska omdömen, då han upptager frågan huruvida något slags indisposition kunnat orsaka gossens egendomliga sångsätt (såsom Eriks kamrater antytt). En sådan möjlighet skulle ju vara fullständigt utesluten, om dir. Bobergs påstående att »fallet var absolut klart» vore

riktigt. Icke desto mindre säger han därom: »Hade åter fysisk indisposition förelegat (en förkylning t. ex.), så hade naturligtvis pojken anmält densamma, och i alla händelser hade det varit hans plikt att anmäla den och icke söka draga fördel av den». — Här medges således möjligheten av en fysisk indisposition — trots att det var »absolut klart» att simulation förelåg. — Väsentligen på grund av denna hr Bobergs förklaring beslöt emellertid kollegiet än en gång att vidhålla sin från begynnelsen intagna ståndpunkt i betygsfrågan.

Nu liksom vid föregående tillfällen då kollegiet behandlat denna fråga uttalade några lärare en avvikande mening.

En av dem, adj. John Engstrand, hade redan vid den första remissen från överstyrelsen avgivit en längre reservation mot kollegiets beslut och han avgav nu en annan utförlig sådan. Han hävdar däri, att den påstådda förseelsen icke är med vissnet konstaterad, att tvärtom gossen förnekat den honom tillvitade avsikten att föra läraren bakom ljuset, att ingen annan än gossen själv kan med bestämdhet döma om denna avsikt, att hans framställning enligt en annan lärares vittnesbörd verkat trovärdig samt att, när han (enligt klassföreståndarens anvisning) till sängläraren framfört sin bön om ursäkt endast för att slippa nedsatt sedebetyg, men på given anledning vägrat att påtaga sig förseelsen, hans uppriktighet talar snarare till hans förmån.

Två andra lärare ha gjort uttalanden till protokollet.

Adj. Nyqvist (som förhört gossen under slutkollegiet) tillkännager, att han vid betygsättningen röstat för det högsta betyget åt Erik Wastenson anscende »att ynglingen, då det var fråga om beskyllning för simulation, ej kunde dömas mot sitt nekande» och att denne alltid för honom (mig) uppförde sig på ett sådant sätt, att han (jag) ej har minsta skäl att misstänka honom för att ha sagt en osanning. — Adjunkten A. Trollér förklarar bland annat att han under den tid han undervisat Wastenson »lärt känna honom som en i allo oförvitlig yngling» och att det »syntes honom ofattligt att en skolgosse, som (vid det tillfälle då han anhöll om ursäkt) så att säga själv hade att bestämma sitt sedebetyg — — — *medvetet* skulle ljuga för sin lärare och därmed välja det nedsatta sedebetyget.»

Överstyrelsen slutligen vidhåller i sin förklaring till Kungl. Maj:t först sitt förut återgivna omdöme om ärendets bristfälliga behandling. Därefter fortsätter den:

»Vad åter angår själva saken, vill överstyrelsen erinra om den grundstats, som överstyrelsen mer än en gång, exempelvis i sitt underdåniga yttrande den 2 december 1919 angående uppförandebetyg för lärjungen

vid högre allmänna läroverket i Linköping, Björn Hamilton, haft anledning göra gällande inför Eders Kungl. Maj:t, att en överordnad myndighet, vilken icke kan sitta inne med tillräcklig detaljkännedom angående på saken inverkan omständigheter och mången gång, bland annat på grund av den tid, som förflutit efter de händelser det gäller, icke kan föranstalta tillräckligt ingående utredning, icke bör ändra ett av ett läroverkskollegium i laga ordning givet uppförandebetyg, så vida icke detta innebär en uppenbar orättvisa. Då nu överstyrelsen icke anser det bevisat, att så varit förhållandet i nu förevarande fall, anser överstyrelsen icke tillräckliga skäl föreligga till betygets ändring» — och så hemställas att Kungl. Maj:t måtte lämna besvären utan avseende.

Denna hemställan blev ock i fullaste mått uppfylld: »I enlighet med statsrådets uttalade mening täcktes Hans Maj:t Konungen lämna ifrågavarande besvär utan bifall,» lyder protokollets korta redogörelse för ärendets behandling i högsta instans.

Härigenom har överstyrelsens nyssänförda grundsats för dylika ärendens prövning vunnit regeringens sanktion. Denna grundsats synes dock ganska betänklig i sina konsekvenser. Den innebär ju nämligen, att i varje mål av samma art som det här ifrågavarande en läroverksmyndighet alltid kan beräkna att få rätt utom i de sällsynta fall, då det kan bindande bevisas att den har orätt. Det är alldeles samma förhållande som förr ansågs böra råda inom den militära rättskipningen: en överordnad hade i fråga om disciplinära förseelser alltid vitsord mot en underordnad, så snart inte denne kunde alldeles oemotsägligt ådagalägga att han hade rätten på sin sida. Det är mycket betänkligt om denna numera ur militärlivet utdömda rättskipning skulle införas på undervisningens område. Följden därav kan alltför lätt bliva, att läroverksmyndigheterna känna sig tryggade mot nästan varje risk att få sina åtgärder rättade och därför tillåta sig tillvägagångssätt, som de annars inte skulle våga använda.

Denna tendens gör sig rätt märkbar i här förevarande fall. En yngling ådömes nedsatt sedebetyg för en *avsikt*, som en lärare tillägger honom, och detta inte blott emot sitt eget bestämda och energiskt — även då det länder honom till påtagligt men — vidhållna nekande och trots flera omständigheter, som starkt tala till hans förmån, bland dem även sänglärarens indirekta medgivande att han kan ha misstagit sig, utan även utan att något ordentligt förhör med honom blivit hållet och fastän den lärare, som på eget bevåg utfrågat honom, fått det bestämda intrycket att han talat sanning; den överordnades — lärarens kategoriska förklaring är nog, allt vad den underordnade — lärjungen har att anföra och vad andra lärare anföra till hans försvar betyder intet. Så starkt har en av de

dömande känt sin trygghet för efterräkningar, att rektor Isacson i den skrivelse, varmed han översänt kollegiets sista förklaring till överstyrelsen, tillåtit sig den utmanande formalismen att framhåva den ett par dagar för sena dateringen av ett i adjunkt Engstrands reservation anfört beriktigande av ett intyg i saken, som den dåmera till ett annat läroverk övergångne adj. Borgström, Wastensons förutvarande klassföreståndare, avgivit, fastän det i reservationen dels framhålles, att detta beriktigande upphäver ett rätt viktigt moment i kollegiets bevisföring mot gossen, dels också omtalas, att rektor, till vilken detta beriktigande ställts, inte blott inte vidtagit någon åtgärd i anledning av detsamma utan på allt sätt sökt hindra reservanten att taga del därav.

Då vi som sagt funnit det mycket betänkligt, att Kungl. Maj:t skänkt sitt skydd och sin auktoritet åt den rättskipningsgrundsats som överstyrelsen här proklamerat och förklarat sig i alla liknande fall tillämpa och som synes oss ägnad att medföra skadliga konsekvenser, ha vi yrkat anmälan till riksdagen enligt R. F. § 107 mot föredragande departementschefen statsrådet Bergqvist.

XXVI.

(Protokoll över ecklesiastikärenden den 28 oktober 1921.)

av herrar *Reuterskiöld, K. A. Westman, Persson* i Fritorp, och *Pehrsson* i Göteborg, som anfört:

Sedan skolöverstyrelsen den 25 juni 1920 genom skrivelse från ecklesiastikdepartementet anmodats inkomma med förslag till nödiga ändringar i bl. a. kungl. kungörelsen den 16 september 1918 angående avlöning till lärare vid folk- och småskolor i anledning av det av Kungl. Maj:t den 31 december 1919 fastställda reglementet för folkskollärares m. fl. pensionering, avlämnade skolöverstyrelsen med skrivelse av 23 juli 1921 ett förslag till dylika ändringar, varvid styrelsen begagnade tillfället att, såsom i statskontorets skrivelse av 25 oktober 1921 framhålles, även föreslå ändringar, vilka icke voro av sagda pensionsreglemente föranledda.

Över detta styrelsens förslag inhämtades yttranden av riksräkenskapsverket, folkskollärarnas pensionsanstalt och statskontoret, vilka verk vart för sig i skrivelser av 19 oktober, resp. 17 september och 25 oktober 1921 hemställde om olika ändringar i 1918 års kungörelse utöver dem skolöverstyrelsen föreslagit, varefter Kungl. Maj:t den 28 oktober 1921 utfärdade kungörelse om ändringar i nämnda kungörelse i huvudsaklig överensstämmelse med vad av dessa tre ämbetsverk blivit föreslaget.

Anmärkningsvärt är härvid *dels* att Kungl. Maj:t icke, såsom dock skett kort förut den 26 september i fråga om folkskolestadgan, ansåg nödigt att revidera hela 1918 års kungörelse, *dels* att Kungl. Maj:t, så vitt handlingarna utvisa, utan skolöverstyrelsens hörande, ändrade § 21 mom. 4 i enlighet med statskontorets förslag på det sätt, att den gamla tvistefrågan angående statskontorets och kungl. maj:ts befallningshavandes rätt att pröva erinringar från folkskoleinspektör vid utanordning av statsbidrag till skoldistrikt, avgjordes till förmån för den tolkning, som ansett statskontoret resp. befallningshavanden äga en dylik rätt. Vål må medgivas, att denna formella ändring varit sakligt sett av behovet påkallad, men det vill likväl synas, som hade i denna fråga skolöverstyrelsen, som här föreslagit den gamla textlydelsens bibehållande, bort beredas tillfälle att yttra sig i den först av statskontoret vid remissbehandlingen väckta frågan, helst statskontoret uttryckligen motiverat sitt förslag därmed, att den tvekan, som dittills rått, »huruvida, i händelse vederbörande folkskoleinspektör avstyrkt inkommen rekvisition å statsbidrag, den utbetalande myndigheten ägde ingå i granskning av rekvisitionen och, där omständigheterna kunde därtill föranleda, utbetala detsamma», borde undanröjas, så att befogenheten härtill bleve obestridlig, vilket utan tvivel var en fråga av betydelse även för skolöverstyrelsen.

Med denna i och för sig alldeles riktiga ändrings godtagande synes emellertid också bort följa, att Kungl. Maj:t underkastat de 1918 stadgade *villkoren för statsbidrags utbetalande* enligt § 18 förnyad granskning, då det just var dessa, som eventuellt kunde bliva föremål för konungens befallningshavandes granskning i anledning av inspektörs anmärkningar. Härvid bör erinras, att i riksdagens skrivelse nr 394 vid 1918 års riksdag endast de i mom. b) och mom. d) av § 18 i 1918 års kungörelse omförmälda villkor blivit angivna såsom riksdagens villkor för statsbidragets utgående, dock med rätt för Kungl. Maj:t att närmare bestämma innebörden av detsamma. Då Kungl. Maj:t 1918 begagnade denna sin befogenhet på det sätt, att såsom ytterligare villkor föreskriva *dels* att folkskolan skulle vara »anordnad i enlighet med gällande föreskrifter», *dels* att skoldistriktet skulle tillhandahålla »lämpliga lokaler samt ändamålsenliga skolmöbler och erforderlig undervisningsmateriel», så måste erinras, att därmed Kungl. Maj:t gick utöver vad riksdagen såsom villkor fastställt, och att förty föredraganden bort, då ärendet i dess ena del återupptogs 1921, föreslå den ytterligare ändring i 1918 års kungörelse, att denna bringats i verklig överensstämmelse med 1918 års riksdagsbeslut, varigenom först den rätt till realprövning, som nu genom Kungl. Maj:ts beslut angående ändring av § 21

mom. 5 tillagts konungens befallningshavande resp. statskontoret, erhållit verkligt praktisk betydelse.

Då alltså föredraganden underlåtit att låta fullständigt bereda ifrågasvarande ärende och tillika underlåtit att, trots föreliggande anledning, bringa 1918 års kungörelse även beträffande villkoren för statsbidragets erhållande till full överensstämmelse med riksdagens härom fattade beslut, hava vi yrkat, att anmärkning bort av utskottet göras enligt regeringsformen § 107 mot föredraganden, statsrådet Olsson.

XXVII.

(Protokoll över ecklesiastikärenden år 1921 den 4 november, den 18 november samt den 31 december).

av herr *K. J. Ekman*, som med instämmande av herrar *P. J. Gustafsson*, *N. A. Nilsson*, *Persson* i Fritorp och *Pehrsson* i Göteborg anförde:

Genom särskilda beslut den 4 och den 18 november samt den 31 december 1921 har Kungl. Maj:t på föredragning av chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Olsson, medgivit, att till kyrkoherden i Dunkers pastorat, kontraktsprosten *J. A. Hedendahl*, komministern i Örkene pastorat *Per Frankow*, kyrkoherden i Skedevi pastorat *Axel Jacobson* samt avlidne kyrkoherden i Hagebyhöga pastorat *A. V. Anderssons* änka *Hulda Andersson* finge såsom bidrag till bestridande av kostnaderna för vissa tjänsteresor ur kyrkofonden utgå olika, här nedan angivna belopp.

Av handlingarna i ärendena inhämtas, bland annat, följande:

Kontraktsprosten *Hedendahl* hade av domkapitlet i Strängnäs förordnats att under kyrkoherden i Helgesta pastorat *S. Ekström* för *maj månad* 1921 beviljad tjänstledighet med biträde av kontraktets präster uppehålla, jämte egen tjänst, tillika pastoralvården i Helgesta och Hyltinge församlingar. Kostnaderna för de resor dels *Hedendahl* själv och dels de biträdande prästerna till fullgörande härav måst företaga till Helgesta och Hyltinge hade enligt företedda, av *Hedendahl* guldna räkningar uppgått till sammanlagt 200 kronor 95 öre, varför, ävensom för ytterligare i ersättning för predikohjälp utbetalda 67 kronor, ersättning ur kyrkofonden begärdes. Bidrag till resekostnaderna beviljades till belopp av 50 kronor.

Komministern *Frankow* har, på grund av förordnanden av domkapitlet i Lund, under något mer än *tre månader*, nämligen från och med den 27 maj till och med den 31 augusti 1921, jämte egen tjänst, såsom

vice pastor förvaltat kyrkoherdeämbetet i Loshults pastorat under ordinarie kyrkoherden därstädes W. Simonsson för sjukdom beviljad tjänstledighet. Kostnaderna för resorna mellan Frankows bostad i Örkene och Loshult hava enligt specificerad förteckning uppgått till 275 kronor 10 öre, som Frankow yrkat att ur kyrkofonden utfå. I bidrag beviljades 150 kronor.

Kyrkoherden Jacobson i Skedevi, vilken innehade domkapitlets förordnande att förestå även kommisterstjänsten i samma pastorat, hade under *augusti månad* 1921 på grund av läkarbetyg beviljats ledighet från bägge de nämnda tjänsterna. Till deras uppehållande förordnades under sagda månad vice pastorn i Regna pastorat Valdemar Lindeborg. Kostnaderna för dennes resor från Regna till Skedevi dels för expedition och dels för uppehållande av gudstjänsterna i Skedevi pastorats bägge kyrkor uppgingo till ett belopp av 300 kronor 15 öre, som Jacobson till Lindeborg utbetalt. För den sålunda havda utgiften yrkade Jacobson ersättning. Bidrag beviljades till belopp av 50 kronor.

Änkefru Andersson, vilken, såsom nådårsberättigad efter kyrkoherden A. V. Andersson, haft att ansvara för uppehållet av kyrkoherdetjänsten i pastoratet under ecklesiastikåret 1921—22, hade — med förmålan, att ständige adjunkten i Motala pastorat H. Karlsson under *juli månad* 1921 varit förordnad såsom vice pastor i Hagebyhöga pastorat — anhållit att ur kyrkofonden erhålla ersättning med 53 kronor 40 öre till bestridande av kostnaderna för Karlssons resor mellan pastoraten. Såsom bidrag här till beviljades 50 kronor.

Liknande framställningar hava på föredragning av förutvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Bergqvist, avgjorts genom beslut, antecknade i protokollet över ecklesiastikärenden 1921 den 14, 21 och 28 januari, den 4, 18 och 25 februari, den 4 mars, den 1 och 15 april, den 3, 17 och 29 juni, den 12 september samt den 7 oktober.

En jämförande översikt över såväl dessa som de förut omnämnda, av statsrådet Olsson föredragna ärendena lämnas i vidstående tablå.

Det lagrum, på vilket ifrågavarande framställningar stödja sig, är 9 punkten i 6 § i lagen om kyrkofond den 9 december 1910, enligt dess lydelse i lagen den 19 juni 1917. Där stadgas, att av kyrkofonden skall utgöras »i den mån fondens tillgångar det medgiva, anslag, som Konungen må finna skäligt i särskilda fall bevilja såsom bidrag till kostnad för resor till eller från pastorat, där präst förordnats att, jämte fullgörande av honom i annat pastorat åliggande tjänstgöring, biträda vid eller uppehålla prästerlig befattning».

Då i lagen talas allenast om »bidrag» ur kyrkofonden till ifrågavarande kostnader, låter därav förklara sig, att kostnaderna i intet fall

Tablå.

Prot. över eckl.-ärenden 1921.			Tid för förordnandet		För resekostnad				Beviljad ersättning			Stift dit förs. hör.
Månad.	dag	nr i prot.	mån.	dag.	begärd ers.		beviljad ers.		pr månad		i % av begärd ers.	
					kr.	öre	kr.	öre	kr.	öre		
A) Föredragande statsrådet Bergqvist.												
Januari . . .	14	29	4	14	216	45	170	00	37	77	78.5	Lund.
» . . .	»	30	12	—	216	00	200	00	16	66	92.5	Växjö.
» . . .	»	31	4	—	200	00	160	00	40	00	80.0	Lund.
» . . .	»	32	6	—	544	00	300	00	50	00	55.0	Visby.
» . . .	21	25	6	—	196	00	150	00	25	00	76.5	Linköping.
» . . .	»	26	14	—	339	00	300	00	21	43	88.5	Västerås.
» . . .	»	27	2	—	160	00	100	00	50	00	62.5	Västerås.
» . . .	28	32	1	18	170	00	85	00	53	10	50.0	Växjö.
» . . .	»	33	1	19	39	00	35	00	21	00	89.7	Göteborg.
» . . .	»	34	9	15	618	00	475	00	50	00	76.8	Visby.
Februari . . .	4	36	12	7	342	60	300	00	24	50	87.5	Strängnäs.
» . . .	18	37	4	—	383	40	200	00	50	00	52.2	Strängnäs.
» . . .	25	36	4	—	160	00	150	00	37	50	93.7	Västerås.
» . . .	»	37	11	2	236	00	200	00	18	25	84.7	Linköping.
Mars	4	30	9	25	1 128	00	500	00	51	00	44.3	Visby.
»	»	31	7	21	400	00	350	00	45	30	87.5	Visby.
»	»	32	12	—	944	00	600	00	50	00	63.5	Västerås.
April	1	31	3	18	182	40	150	00	42	00	82.2	Lund.
»	15	23	8	2	235	00	200	00	25	00	85.1	Västerås.
Juni	3	36	9	13	142	00	130	00	13	70	91.5	Växjö.
»	17	14	24	—	609	00	325	00	13	50	53.3	Växjö.
»	29	8	12	—	397	00	250	00	20	84	63.0	Lund.
September . .	12	23	5	15	596	00	275	00	50	00	46.1	Göteborg.
»	»	24	2	10	180	00	120	00	51	50	66.6	Lund.
Oktober . . .	7	12	2	—	115	90	100	00	50	00	89.7	Västerås.
»	»	13	12	—	237	50	225	00	18	75	94.7	Visby.
B) Föredragande statsrådet Olsson.												
November . . .	4	36	1	—	200	95	50	00	50	00	25.0	Strängnäs.
»	»	37	3	5	275	10	150	00	47	50	54.5	Lund.
»	18	50	1	—	300	15	50	00	50	00	16.6	Linköping.
December . . .	31	44	1	—	53	40	50	00	50	00	93.6	Linköping.

blivit fullt ersatta. Men anmärkningsvärt synes vara, att den ersättning, som medgivits, blivit på de olika tjänst innehavarna så ojämnt fördelad, som tablån visar hava varit fallet.

I all synnerhet synes den av statsrådet Olsson följda principen att, oavsett de verkliga kostnaderna, fastslå ersättningsbidraget till omkring 50 kronor för månad leda till ett resultat, som för de olika tjänst innehavarna måste framstå såsom en orättvisa. Förhållandena inom de särskilda pastoraten äro så olika — särskilt om man jämför med varandra å ena sidan de ofta mycket små pastoraten på slättbygden och å andra sidan mängden av vidsträckta skogspastorat med långa avstånd mellan kyrkorna — att ett för dem alla lika bestämt skjutsbidrag icke kan undgå att medföra en betydande ojämnhet. Skall ersättningsbidraget utgå för viss tidrymd, synes det sålunda böra bestämmas icke blott med hänsyn till tidrymden utan jämväl med beaktande av de verkliga och ofrånkomliga kostnaderna på varje särskild ort. Det är på sådant sätt bidraget till skjuts-kostnader inom pastoraten är i lönerogleringsresolutionerna bestämt; det utgår för år, men beloppet fastställes likväl olika inom olika pastorat med hänsyn till den beräknade verkliga kostnaden på stället. Och ett liknande förfarande i fråga om de nu ifrågakvarande skjutsbidragen för resor mellan olika pastorat synes så mycket mera påkallat, som dessa resor föranledas icke av något med tjänsten i och för sig sammanhängande förhållande, utan av den rådande prästbristen, som nödvändiggör sådan dubbeltjänstgöring, varom här är fråga, med därav följande ökat arbete och besvär mot en ofta otillräcklig ersättning.

Med anledning av vad sålunda i de ifrågakvarande av departementschefen statsrådet Olsson föredragna ärendena förekommit, finna vi oss föränlatna att mot honom framställa anmärkning enligt 107 § regeringsformen.

XXVIII.

(Protokoll över ecklesiastikärenden den 9 december 1921 samt protokoll över handelsärenden samma dag.)

av herr *K. J. Ekman*, som anförde:

Av berättelsen över Kungl. teaterns (operans) verksamhet spelåret 1920—21 inhämtas, att *utgifterna* under spelåret varit följande:

Balanserad brist	kr.	54,605: 23
Avlöningar	kr. 1,600,699: 13	
Tjänstgöringspenningar och arvoden	» 119,353: 75	
Dyrtidstillägg	» 474,962: 93	
Tillfälliga engagement	» 74,828: 51	» 2,269,844: 32
Honorar till kompositörer, författare m. fl.	»	27,023: 93
Musikalier, instrument m. m.	»	14,653: 68
Övriga omkostnader	»	784,629: 50
	Summa kr.	3,150,756: 66

Inkomsterna hava varit:

Anslag av staten	kr.	150,000: —
Försålda biljetter	»	989,099: 64
Hysesmedel	»	192,420: 15
Räntor	»	218,832: 43
Diverse inkomster	»	65,952: 65
	kr.	1,616,304: 87
	Utgifter utöver inkomster	kr. 1,534,451: 79

Till täckning av förestående brist, uppgående till icke mindre än en miljon femhundra trettiofyra tusen fyrahundrafemtioen kronor 79 öre hava använts följande av Kungl. Maj:t anvisade medel:

Bidrag för anordnandet av rundhorisont	kr.	250,000: —
Bidrag av lotterimedel	»	702,764: 98
Lån från Kungl. teaterns reservfond	»	527,000: —
Kvarstående brist	»	54,686: 81
	Summa kr.	1,534,451: 79

Kungl. teaterns skuld till den av statskontoret förvaltade »Kungl. teaterns reservfond», varav årliga räntan användes till stödande av teaterverksamheten, uppgick vid nämnda spelårs slut till kr. 2,722,070: 81.

För anskaffande av medel till gäldande av Kungl. teatern påvilande skuld fann Kungl. Maj:t genom beslut den 8 september 1921 skäligt medgiva, att ett penninglotteri finge anordnas i två av varandra oberoende dragningar, vilka skulle äga rum den 15 mars och den 20 april 1923. Av behållningen i vardera dragningen skulle 375,000 kronor eller tillhopa 750,000 kronor inbetalas till statskontoret för att tillföras Kungl. teaterns reservfond.

I två särskilda den 9 november 1921 dagtecknade underdåniga ansökningar har sedermera Kungl. teaterns styrelse *dels* hemställt om ett lån ur Kungl. teaterns reservfond å 520,000 kronor och *dels*, i samband där-

med, om beviljande av en extra lotteridragning under år 1922 och en extra lotteridragning under år 1923.

Till stöd för den förstnämnda av dessa framställningar anförde styrelsen:

»Den gångna delen av spelåret 1921—1922 visar, att bidrag av allmänna medel utöver teaterns ordinarie anslag, räntor och recettmedel alljämt äro absolut nödvändiga för teaterverksamhetens upprätthållande. Förhållandet är i Sverige detsamma som överallt i världen, där opera finnes, nämligen att den med de anspråk, som ur musikaliskt, litterärt och konstnärligt avseende i allmänhet ställas och måste ställas på operaverksamheten, icke kan drivas utan högst betydande understöd. Operans utgifter, som liksom allt annat under krisåren drivits i höjden på ett förut oantat sätt, kunna i någon egentlig mån nedbringas först till nästa spelår. Ehuru under den gångna delen av spelåret operans föreställningar varit förhållandevis mer besökta än teaterföreställningarna i allmänhet i Stockholm, är det oaktat Kungl. teaterns ställning med avseende på de löpande utgifterna följande:

Teaterns nuvarande lösa bankskuld, som måste ordnas, å kr.	400,000: —
Beräknade utgifter, löner, omkostnader och dylikt under månaderna november, december och januari, tillsammans »	740,000: —
	<hr/>
Summa utgifter kr.	1,140,000: —

För tiden till den 1 februari nästa år (1922) har Kungl. teatern att räkna med följande inkomster:

Statsanslaget	kr. 150,000: —
Räntor å reservfonden »	63,000: —
Hyror och ers. för värme etc. »	97,000: —
Beräknade recettmedel under november, december och januari månader »	310,000: —
	<hr/>
Utgifter att täcka kr.	520,000: —

Någon närmare utredning i ärendet har, såvitt handlingarna utmärka, icke förekommit.

Genom särskilda beslut den 9 december 1921 beslöt Kungl. Maj:t:

a) på föredragning av chefen för handelsdepartementet, statsrådet Svensson, dels, med jämkning av vad enligt beslutet den 8 september 1921 föreskrivits rörande inbetalning till statskontoret av medlen från det då medgivna lotteriet, att av medlen från den till den 15 mars 1923 utsatta

första dragningen i samma lotteri 145,000 kronor skulle, i den mån de bleve disponibla, utbetalas direkt till styrelsen för Kungl. teaterns aktiebolag för att användas till vissa av teaterns verksamhet härrörande utgifter, dels ock att nämnda styrelse skulle äga rätt att anordna ett penninglotteri med dragning den 20 augusti 1923 eller, om helgdag då infölle, närmast därefter inträffande söckendag, varvid tillika bestämdes, att av behållningen i lotteriet 375,000 kronor, i den mån de bleve disponibla, skulle inbetalas till styrelsen; samt

b) på föredragning av chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Olsson, att styrelsen för Kungl. teaterns aktiebolag skulle äga att för teaterverksamhetens uppehållande mot av styrelsen avgivna skuldförbindelser från Kungl. teaterns reservfond utbekomma ett räntefritt lån å sammanlagt 520,000 kronor, att till fonden återgäldas, så snart de medel — å motsvarande belopp — bleve tillgängliga, som skulle inbetalas till styrelsen från ovan omförmälda, till den 15 mars och den 20 augusti 1923 bestämda lotteridragningar; och berättigades styrelsen att hos statskontoret utbekomma ifrågavarande lån med 315,000 kronor i december 1921 och 215,000 kronor i januari 1922.

Rörande omförmälda lotteri, vari dragning den 20 augusti 1923 skulle äga rum, innehöll Kungl. Maj:ts beslut även, bland annat, att lotteriet skulle omfatta en dragning med ett antal av 150,000 lottsedlar, varje å tio kronor, för vilket pris, avgiften för stämpel å lotterna oberäknad, lotterna skulle säljas till allmänheten. Vinstbeloppet skulle vara 1,050,000 kronor, fördelat sålunda:

1 vinst	å kronor	50,000	kr.	50,000:—
10 vinster	»	»	10,000	» 100,000:—
20	»	»	»	5,000 » 100,000:—
100	»	»	»	1,000 » 100,000:—
300	»	»	»	500 » 150,000:—
2,000	»	»	»	100 » 200,000:—
5,000	»	»	»	50 » 250,000:—
5,000	»	»	»	20 » 100,000:—
12,431 vinster.					Kronor 1,050,000:—

Av behållningen i lotteriet, kr. 450,000:—, skulle 375,000 kronor i den mån de bleve disponibla, inbetalas till styrelsen för Kungl. teaterns aktiebolag, och finge högst 75,000 kronor användas till bestridande av omkostnaderna för lotteriet.

Vid granskningen av omförmälda den 9 december 1921 fattade be-

slut framställer sig till anmärkning det förhållande, att genom såväl den föreskrivna jämkningen av beslutet den 8 september 1921 som beviljandet ur kungl. teaterns reservfond av det nya räntefria lånet å 250,000 kronor reservfondens ställning, som redan förut ger anledning till anmärkning, ytterligare försvagats. Nämnda fond uppgick vid 1921 års ingång till 4,340,690 kronor 51 öre, alltsammans utlånta medel och fordringar. Fondens uppgift är att genom den därav härflytande årliga ränteinkomsten bereda ett fast stöd för Kungl. teaterns verksamhet. En mycket väsentlig del av fonden, nämligen icke mindre än 2,722,070 kronor 81 öre, var redan vid förra spelårets slut såsom *räntefritt lån* utlämnad till Kungl. teaterns aktiebolag; och med det nu senast beviljade lånet går bolagets räntefria skuld till fonden upp till i det närmaste tre miljoner kronor. I den revisionsberättelse rörande spelåret 1920—21, som den 18 november 1921 avgivits av de för granskning av bolagets räkenskaper utsedda revisorer, därav en utses av Kungl. Maj:t, och vilken berättelse sålunda bör hava varit av de föredragande statsråden känd, då beslutet den 9 december 1921 fattades, uttalas om de från fonden till bolaget utlämnade lånen följande: »Även om dessa lån delvis täckts eller avsetts att täckas genom senare anordnade penninglotterier, är under alla förhållanden ett dylikt förfaringsätt förenat med den olägenheten, att Kungl. teaterns — förutom det ordinarie anslaget — så gott som enda säkra inkomstkälla av större betydelse, nämligen räntan å nämnda fond, efter hand minskas. Att detta, med hänsyn till Kungl. teaterns ekonomiska säkerhet, måste vara ägnat att inge betänkligheter, synes vara tydligt.»

Än större måste emellertid betänkligheterna mot de den 9 december 1921 fattade besluten bliva, då man finner, att, ehuru Kungl. Maj:t redan den 8 september 1921 — på föredragning av tjänstförrättande expeditionschefen, kanslirådet Linroth, inför dåvarande tillförordnade regeringen — funnit nödigt att såsom förutsättning för det då beviljade penninglotteriet uppställa den fordran, att genom lämpliga anordningar Kungl. teaterns förvaltnings- och driftkostnader i möjligaste mån nedbringades, det nya lånet jämte det därmed förbundna penninglotteriet beviljats, utan att därvid, så vitt handlingarna utmärka, någon mera ingående granskning av de olika utgiftsposter, till vilkas täckande medlen begärts, blivit företagen. Denna underlåtenhet är så mycket mera i ögonen fallande som eljest varje anslag även till de mest angelägna och gagnande samhällsbehov pläga inom regering och riksdag på det nogaste nagelfaras. Och en sådan ingående prövning hade här så mycket mera varit på sin plats, som, enligt vad de nämnda revisorerna intyga, Kungl. teaterns verksamhet år efter år visat stegrade omkostnader. Överståthållarämbetet, som yttrat sig över

såväl den nu gjorda som tidigare av teaterbolaget framställda lotteriansökningar, har också därvid upprepade gånger framhållit, att de i dessa ansökningar lämnade utredningarna icke gäve någon fullständig inblick i Kungl. teaterns ekonomi.

Det torde i detta sammanhang böra erinras, att de medel, som här äro i fråga, framlockas huvudsakligen ur de mindre bemedlades inkomster och besparingar i en utsträckning, som, för att kunna täcka de föreliggande utgifterna, måste gå vida därutöver. Det framgår av den här ovan lämnade framställningen att, för att åstadkomma ett belopp av 375,000 kronor för Kungl. teaterns behov, är nödvändigt att sälja lotter för 1,500,000 kronor, varav icke mindre än 1,050,000 kronor hamna i ett fåtal enskilda vinnares ägo. Vid anvisning av så dyrköpta medel till upprätthållande av en verksamhet, som mer och mer synes avlägsna sig från den sanna konstens rämärken, och i en tid, då största delen av vårt folk suckar under arbetslöshetens och dyrtidens samfällida nöd, kan med rätta fordras, att synnerlig varsamhet iakttages.

Då ifrågavarande ärenden, vari Kungl. Maj:t den 9 december 1921 meddelat beslut, enligt vad som av handlingarna framgår, icke kunna anses hava blivit handlagda med den omsorg, som vederbort, finner jag mig föranlåten att mot de föredragande statsråden framställa anmärkning enligt § 107 regeringsformen.

XXIX.

(Protokoll över ecklesiastikärenden den 10 februari 1922.)

av herrar *Clason*, *K. J. Ekman*, *Reuterskiöld*, *E. B. Andersson* i Faltenborg, *Magnusson* i Tumhult, *Jansson* i Edsbäcken, *Nilsson* i Antnäs, *Svensson* i Grönvik och *Pehrsson* i Göteborg, vilka anfört:

»I det förslag till läroplan för Starrkärrs folkskola (typ C 1), som av Starrkärrs församling i juni 1921 för stadsfästelse insändes till domkapitlet i Göteborg, hade församlingen föreslagit 3 timmars kristendomsundervisning i veckan i skolans femte och sjätte klass, och i förslag till dylika planer för Hulans folkskola (typ C 2) och Ryds mindre folkskola (typ D 2) föreslagit 2 timmars kristendomsundervisning i veckan i dessa skolors första och andra klass. Såsom motiv härför hänvisades till ett protokoll vid sammanträde med församlingens skoloråd och lärarepersonal den 12 juni 1921, enligt vilket skolorådet med samtliga lärares och lärarinnors instämmande, beslutat bland annat, att i läroplanerna för heltids-

läsande skolors 3—6 klasser och halvtidsläsande skolors 5—6 klasser skulle insättas 3 timmars undervisning i kristendom för varje barn i veckan. Då den kungl. kungörelsen om undervisningsplan för rikets folkskolor tillåte, att där särskilda förhållanden sådant föranledde, mindre avvikelser i fråga om de i timplanen upptagna timtalen kunde göras, och Starrkärrs församling *enhälligt anhängligt* hos Kungl. Maj:t om kristendomsundervisningens utsträckande till minst 3 timmar i veckan för varje barn, ansåge skolrådet en sådan jämkning i tiden för kristendomsundervisningen lagligen berättigad.

Vederbörande folkskoleinspektör, som den 29 juni yttrade sig över förslaget tillstyrkte för tre av församlingens folkskolor (av typ A, B 1 och B 2) en kristendomsundervisning i klasserna 3—6 av tre timmar i veckan, men motsatte sig församlingens önskemål beträffande skolorna i Starrkärr, Hulan och Ryd. Beträffande den förstnämnda framhölls, att medan förslaget ökat kristendomsundervisningen i femte och sjätte klasserna till 3 timmar i veckan, hade det minskat tiden för tal- och läsövningar från 3 timmar till 2¹/₂ timmar och för gymnastik från 1 timme till ¹/₂ timme, vilket icke syntes tillrädligt. I fråga om de båda senare yrkade folkskoleinspektören en nedsättning i första och andra klassen av kristendomsundervisningens timtal i veckan från 2 timmar till 1¹/₂ timme samt en ökning av gymnastikens timtal från ¹/₂ timme till 1 timme.

Skolrådet, som hördes över folkskoleinspektörens förslag, vidhöll vid sammanträde den 17 juli, vari lärarekårens representant deltog, sin uppfattning om behovet av det ursprungligen föreslagna timtalet för kristendomsundervisningen i de tre nämnda skolorna, samt framhöll, att om man därjämte ville öka timtalet för tal- och läsövningar i Starrkärrs folkskola till 3 timmar i veckan — vilket skolrådet medgäve kunde vara behöfligt — samt för gymnastikundervisningen i de tre skolorna till 1 timme i veckan, detta kunde ske, genom att sammanlagda antalet lärartimmar i Starrkärrs folkskola utsträcktes till 31¹/₂ timmar i veckan och i de båda småskolorna till 30¹/₂ timmar i veckan. Skolrådet framhöll härvid, att § 15 i gällande folkskolestadga, vilken icke blivit upphävd genom kungörelsen den 31 oktober 1919, medgäve en utökning av lärotimmarna ända till 36 timmar i veckan. Med hänvisning härtill framställde skolrådet alternativa förslag. Båda överensstämde däri, att Ryds och Hulan skolor måtte få behålla en kristendomsundervisning i klass 1 och 2 av 2 timmar i veckan och Starrkärrs folkskola i klass 5 och 6 en kristendomsundervisning av 3 timmar i veckan samt tal- och läsövningar i sistnämnda skulle sättas till 3 timmar i veckan. Alternativen skilde sig åter i fråga om gymnastikundervisningen, som för de tre skolorna i nu ifrågavarande klasser föreslogs till

antingen $1\frac{1}{2}$ timme eller 1 timme i veckan. I förra fallet skulle i Starrkärrs skola lärartimmarna sammanlagt bliva 31 i veckan, och i de andra skolorna 30 i veckan; i det senare fallet skulle timantalet bliva respektive $31\frac{1}{2}$ i veckan och $30\frac{1}{2}$ i veckan. Folkskoleinspektören gick så till vida församlingen till mötes, som han i nytt yttrande den 15 augusti förordade, att i Starrkärrs folkskola kristendomsundervisningen skulle under läsåret 1921—1922 få inom femte och sjätte klasserna utökas till 3 timmar i veckan. I övrigt vidhöll han sitt förslag, varvid särskilt framhölls, att den av skolrådet föreslagna utsträckningen av lärartiden skulle för mycket betunga vederbörande lärarekrafter. Den 24 augusti stadfäste domkapitlet i Göteborg läroplanerna för nu ifrågakvarande skolor i enlighet med folkskoleinspektörens senaste yttrande.

Häröver beslöt församlingen på kyrkostämma den 18 september 1921 att besvara sig. Den förklarade sig därvid icke hava någon erinran mot, att timtalet för övriga ämnen sattes lika med vad timplanen föreskrev, men *beslöt enhälligt*, under hänvisning till § 15 av folkskolestadgan, att i nu ifrågakvarande skolor lärarnes undervisningsskyldighet skulle, tiden för morgonandakten oberäknad, utsträckas till 31 timmar i veckan, så att kristendomsämnet erhöle 2 tim. i veckan i Hulans och Ryds skolor klass 1 och 2 och 3 tim. i veckan i Starrkärrs folkskola klass 5 och 6. I besvären framhölls, att sagda paragraf i folkskolestadgan varken direkt eller indirekt blivit upphävd genom senare kungörelser; vad särskilt anginge kungl. kungörelsen den 31 okt. 1919 (1919 : 880), erinrades, att dess första moment tvärtom medgäve, att mindre avvikelser kunde göras i timtalen, blott icke något av de i timplanen angivna ämnena uteslötos eller sammanlagda antalet undervisningstimmar i veckan minskades med mera än två timmar. Tillika betonades, huru såväl kyrkostämman som skolrådet enhälligt begärde den ifrågakvarande ökningen av kristendomsundervisningen.

Besvären remitterades till domkapitlet i Göteborg, som ånyo hörde folkskoleinspektören, vilken, efter hänvisning till sitt tidigare yttrande, hemställde, att besvären måtte lämnas utan avseende, enär skolrådet i desamma ej anfört några särskilda förhållanden, som kunde anses motivera förändring av de fastställda timplanerna, och ej heller uppvisat, att domkapitlet handlat i strid mot gällande författningar.

Domkapitlet åter tillstyrkte bifall till besvären och anförde till stöd därför följande:

»Enligt § 15 mom. 1 i gällande folkskolestadga äger kyrkostämma besluta angående de timmar å dagen, då undervisningen skall i skolorna meddelas, med iakttagande dock av den i mom. 2 av samma paragraf angivna begränsningen att

antalet lärotimmar i veckan i intet fall får överstiga 36, tiden för morgonandakten häri inberäknad. Denna kyrkostämmans beslutanderätt torde få anses innebära, att vederbörande myndigheter vid fastställelse av reglementen med läroplaner i de fall, då timtalet utökats utöver vad undervisningsplanen för rikets folkskolor bestämmer, endast hava att tillse, att kyrkostämman iakttagit nyss angivna tidsbegränsning.

Då Starrkärrs församling å kyrkostämma den 18 september 1921 beslutat utsträcka lärarnas undervisningsskyldighet till 31 timmar i veckan, tiden för morgonandakten oberäknad, synes *numera* icke något hinder förefinnas för den påyrkade utsträckningen av timtalet för ämnet kristendomskunskap. Under förutsättning att undervisningstiden för lärarna utsträcker på sätt ovan nämnts, påkallar nämligen en utökning av timtalet för sagda läroämne icke någon motsvarande minskning i timtalet för övriga läroämnen.

För den händelse domkapitlets ovan angivna mening rörande innebörden i stadgandena i § 15 mom. 1 och 2 i folkskolestadgan icke skulle anses hållbar, tillåter sig domkapitlet framhålla, att såväl lärarkåren som skolrådet och kyrkostämman enhälligt uttalat sig för en ökning av tiden för kristendomsundervisningen, och att således en allmän opinion inom Starrkärrs församling måste anses förefinnas för en sådan.

På grund härav och då domkapitlet för sin del anser, att en utökning av tiden för kristendomsundervisningen, på sätt i besvären yrkas, är från undervisningssynpunkt behöfvig, med undantag möjligen för de halvtidsläsande småskolorna, vill domkapitlet tillstyrka bifall till besvären.»

Två av domkapitlets medlemmar anmälde skiljaktig mening, enär det syntes dem »ovisst, huruvida gällande folkskolestadga och undervisningsplan kunde åberopas till förmån för bifall till det i besvärsskriften gjorda yrkandet.»

Skolöverstyrelsen, som därefter hördes i ärendet, avstyrkte den 3 januari 1922 besvären och förebragte därvid, efter ett referat av ärendets föregående behandling, följande motivering:

»Den av församlingen åberopade bestämmelsen i folkskolestadgan angiver ett maximum i fråga om timantal per vecka, som ej får överskridas. I detta timantal inräknas timmarna för slöjdundervisningen och tiden för morgonandakten. Enligt vad folkskolinspektören vid reglementsförslagets behandling hos domkapitlet upplyst, uppgår slöjdundervisningen vid Starrkärrs folkskola till 4 timmar i veckan, och enligt det fastställda reglementet äro till morgonandakt anslagna 10 minuter före första undervisningstimmen, alltså för vecka 60 minuter eller $1\frac{1}{3}$ undervisningstimme. Då enligt den fastställda timplanen för samma skola lärarens övriga undervisningsskyldighet för vecka uppgår till 30 timmar, omfattar sålunda den sammanlagda undervisningstiden $35\frac{1}{3}$ timmar och en utökning med 1 timme är redan med hänsyn härtill författningsstridig.

Ifrågavarande stadgande är emellertid, enligt överstyrelsens mening, såsom redan framhållits, närmast att betrakta som en föreskrift angående maximumantalet undervisningstimmar för vecka och är icke avsedd att reglera tiden för de särskilda undervisningstimmarna. Bestämmelser härom äro utfärdade i nädiga kungörelsen angående undervisningsplan för rikets folkskolor den 31 oktober

1919. Från dessa bestämmelser få visserligen vid reglementens uppgörande mindre avvikelser göras, men endast då särskilda förhållanden därtill föranleda. Församlingen har icke påvisat några dylika förhållanden, som skulle kunna motivera en avvikelse från undervisningsplanen. Ett bifall till förevarande framställning om utökning av ett ämnes timantal skulle därför kunna åberopas såsom stöd för liknande framställningar från snart sagt alla församlingar och skulle alltså i själva verket kunna leda till ett upphävande av kungörelsens bestämmelser.»

Av församlingens skolråd ingåvos därpå två särskilda skrivelser av resp. den 20 januari och 8 februari 1922, vari de av skolöverstyrelsen anförda skälen upptogos till granskning. Bland annat skedde detta i fråga om det först nu i ärendet framförda argumentet, att tiden för slöjdundervisningen skulle inräknas i de 36 timmar, vartill enligt § 15 av gällande folkskolestadga kyrkostämman ägde rätt att utsträcka antalet lärotimmar i veckan. Församlingen påpekade, att författningarna i stället flerstädes gjorde åtskillnad mellan »lärotimmar» och tiden för undervisning i övningsämnen. När i folkskolestadgan, efter det att § 15 givit ett antal bestämmelser rörande lärotimmarnas antal, omfattning och anordning m. m., uti § 17 föreskrevs, att »rörande tiden för undervisningen i — — slöjd är *särskilt* stadgat», syntes tvärtom denna föreskrift vilja förebygga den missuppfattning, att slöjdundervisningen finge inräknas i tiden för den obligatoriska undervisning i folk- och småskolan, varom § 15 handlade. Den kungliga kungörelsen den 30 juni 1920 angående statsbidrag för undervisning i slöjd m. m. (1920: 572) markerade ock i § 4 så strängt berörda åtskillnad, att den endast medgäve statsunderstöd »under villkor, att slöjdundervisningen varit förlagd *utanför* den för undervisningen i de för folkskolan obligatoriska ämnena på vederbörligt sätt fastställda tiden». I de förklarande anmärkningarna till 1919 års undervisningsplan hade ock i mom. 9 (1919, sid. 2578) bestämts, att »undervisningen i slöjd har å timplanen förlagts *utanför skolans egentliga undervisningstid*». Ytterligare framhölls av skolrådet, vad särskilt anginge en av de skolformer, varom fråga nu vore — Starrkärrs folkskola av typ C 1) — att 1919 års undervisningsplan upptagit ett förslag till arbetsordning (1919 sid. 2814—2815), enligt vilket för en dylik skola lärartiden för vecka uppginge, slöjd och morgonandakt inberäknade, till icke mindre än $39\frac{1}{3}$ timmar för vecka — eller för varje grupp av barn till $19\frac{2}{3}$ timmar för vecka — något, som uppenbarligen visade, att slöjdtiden icke då ansågs skola inräknas i de 36 timmarna.

Även om skolöverstyrelsen hade rätt i sitt påstående, att slöjdundervisningen skulle inräknas i de 36 timmarna, skulle, betonade skolrådet vidare, ett bifall till dess anhållan endast medföra ett överskridande av detta

antal timmar med $\frac{1}{3}$ timme i veckan ($35\frac{1}{3}+1$)¹⁾. En dylik avvikelse måste anses ingå i de »mindre avvikelser» från timplanen, som 1919 års undervisningsplan medgåve, »där särskilda förhållanden sådant föranleda». Mot skolöverstyrelsens uttalande, att något sådant särskilt förhållande icke påvisats, framhöll församlingen, att det ådagalagts, att *en allmän opinion* förefunnnes inom församlingen för den begärda utsträckningen av kristendomsundervisningen. I fråga om innebörden av denna hänvisning till »särskilda förhållanden» erinrade församlingen vidare att, då 1919 års undervisningsplan varit föremål för debatt vid 1920 års riksdag, ett av de statsråd, som medverkat till planens utfärdande, framhållit att enligt hans uppfattning bestämmelsen om dessa särskilda förhållanden skulle göra det möjligt, att, där exempelvis en stark folkmening inom ett skoldistrikt krävde det, vidtaga en mindre avvikelse i fråga om timentalen för kristendoms-kunskap. Slutligen betonades från församlingens sida jämväl, att då i en författning, såsom här i folkskolestadgan § 15, stode att »kyrkostämman beslutar», utan att det föreskrevs, att beslutet skulle underställas någon myndighet, detta plögade betyda, att det verkligen vore kyrkostämman, som hade avgörandet, och att dess beslut då icke brukade kunna annat än i besvärsväg upphävas.

Vid besvärens föredragning den 6 februari 1922 beslöt Kungl. Maj:t på föredragandens hemställan att ej göra ändring i domkapitlets beslut i vad det överklagats.

Denna statsrådets hemställan har ur flera synpunkter synts oss anmärkningsvärd. Folkskolestadgan § 15 föreskriver som bekant:

»På förslag av skolrådet *beslutar kyrkostämman* angående de tider av året, de dagar i veckan och de timmar å dagen, då undervisningen skall i skolorna meddelas.

Härvid bör iakttagas, — — — — —
att antalet lärotimmar i veckan i intet fall får överskrida trettiosex, tiden för morgonandakten inberäknad».

Denna kyrkostämman tillerkända beslutanderätt är således, vad sammanlagda antalet lärotimmar i veckan angår, endast såtillvida begränsad, att lärotimmarnas antal icke får utsträckas över trettiosex. Då nu på av

¹⁾ Det torde böra här anmärkas, att den beräkningsgrund, enligt vilken, med slöjdundervisningens och morgonandaktens inräknande, hela undervisningstiden skulle uppgått till $35\frac{1}{3}$ timme och alltså 1 timmes ökad kristendomsundervisning i veckan fört upp summan till $36\frac{1}{3}$ timme, vilar på överstyrelsens uppfattning, att 10 minuters morgonandakt dagligen 6 dagar i veckan — d. v. s. 60 minuter — bör utföras icke med 1 timme, utan med $1\frac{1}{3}$ timme, eftersom *undervisningstimme* icke får överstiga 45 minuter. Om morgonandaktens 60 minuter, fördelade på 6 dagar beräknats till 1 timme, hade ej mer än 36 timmar uppnåtts.

församlingen anförda grunder tiden för undervisningen i slöjd uppenbarligen icke är att inräkna i antalet lärotimmar, har församlingen endast utövat sin lagliga rätt, då den bestämt antalet lärotimmar i veckan i de ifrågavarande skolorna till respektive $30\frac{1}{2}$ och $31\frac{1}{2}$ (morgonandakten har icke inberäknad). Härvid är dessutom att märka, att dessa skolor samtliga voro halvtidsläsande skolor, och att i fråga om sådana skolor, i den mån stadgandet i § 15 mom. 2 har avseende på lärjungarna, bestämmelsen om maximitid av 36 timmar över huvud måste sakna betydelse, då lärotimmarna för envar av de båda grupperna även med den av församlingen begärda utökningen av timtalet endast skulle uppgå till $15\frac{3}{4}$ och $16\frac{1}{4}$ timmar. Såsom ovan erinrats, har också 1919 års undervisningsplan just för dylika skolor upptagit förslag till arbetsordning, som utsträckt lärartiden ännu längre (1919, sid. 2 814—2 815). Det måste slutligen även framhållas, att då samtliga vederbörande myndigheter i fråga om Starrkärrs folkskola för läsåret 1921—1922 medgivit den av församlingen begärda utsträckningen i kristendomsundervisningen och därmed en utökning av undervisningstiden till $31\frac{1}{2}$ timmar i veckan, de därigenom uppenbarligen underkänt skolöverstyrelsens tolkning, att en dylik utsträckning vore författningsstridig.

Men även om denna skolöverstyrelsens tolkning skulle ägt större fog för sig, än sålunda rätteligen är fallet, måste här betonas, att då samma stadga är en administrativ författning, vars tolkning och tillämpning beror på Kungl. Maj:t allena, och då 1919 års undervisningsplan uttryckligen förutsätter möjligheten av mindre avvikelser i timplanen, där särskilda förhållanden sådant föranleda, departementschefen bort tillstyrka bifall till den framställning, som församlingen enhälligt framburit, och som domkapitlet tillstyrkt såsom från undervisningssynpunkt behövlig. Ett tillmötesgående av dessa önskemål hade uppenbarligen icke i något hänseende kunnat betecknas såsom menligt för folkundervisningen inom distriktet, utan fastmera måst vara för densamma gynnsamt.

I sistnämnda hänseende må jämväl hänvisas till vad den 29 juni 1921 dåvarande statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet uttalade till statsrådsprotokollet, då han tillstyrkte Kungl. Maj:t att med anledning av från dels kyrkomötet, dels församlingar, sällskap och föreningar m. m. inkomna framställningar utfärda vissa tilläggsbestämmelser i fråga om tillämpningen av 1919 års undervisningsplan. Han yttrade därvid:

»De yrkanden, som i de ifrågavarande framställningarna blivit gjorda angående ändringar i gällande undervisningsplan för rikets folkskolor av den 31. oktober 1919, äro ganska skiftande. I stort sett samla de sig dock i följande tre punkter: att tiden för kristendomsundervisningen måtte i den egentliga folkskolan ut-

sträckas till tre timmar i veckan, att Luthers lilla katekes måtte komma bättre till sin rätt vid undervisningen, samt att för sammanfattningen av den kristna tros- och livsåskådningen särskild lärobok måtte användas.

Då dessa yrkanden i väsentliga avseenden överensstamma med vad som i fråga om kristendomsundervisningen innehålles i det av skolöverstyrelsen år 1919 avgivna förberedande förslaget till ny undervisningsplan för rikets folkskolor och jag själv deltagit i utarbetandet av sagda förslag samt gillat detsamma, kunde det ju synas ligga mig personligen mycket nära att nu tillstyrka desamma.

Vid närmare övervägande härav har jag emellertid mötts av vissa betänkligheter. Skulle redan nu föreskrift lämnas, att i samtliga folkskolor ändringar i fråga om den för kristendomsundervisningen gällande ordningen återigen skulle vidtagas, kan man befara att detta skulle verka störande och upprivande på undervisningen i de ej få skoldistrikt, där man funnit sig kunna tillämpa den nya undervisningsplanen oförändrad. Inom skolan skulle genom dessa täta ändringar i dess arbetsordning lätt kunna uppstå ett osäkerhetstillstånd, som bleve hinderligt för ett eftersträvansvärt lugn i arbetet. Den av skolöverstyrelsen framhållna synpunkten, att innan förändringar i en i laga ordning tillkommen författning företagas, tillräcklig erfarenhet om de gällande bestämmelsernas lämplighet eller olämplighet bör vara vunnen, har därför synts mig vara värd allt beaktande, allra helst ett motsatt tillvägagångssätt utan tvivel skulle kunna giva upphov till för undervisningen menliga slitningar och strider.

Det har dock ingalunda varit min mening, att de nu föreliggande framställningarna skulle lämnas utan avseende. Tvärtom anser jag, att desamma redan på grund av det kraftiga vittnesbörd de avlägga om en varm och allmän nitälskan för vårt folks religiösa och sedliga uppfostran, äro värda den största uppmärksamhet. De farhågor, åt vilka framställningarna giva uttryck i fråga om lämpligheten av vissa bestämmelser i den nya undervisningsplanen, och som föranlett de gjorda ändringsyrkandena, ha också för mig blivit en eggelse att taga under förnyad noggrann omprövning, huruvida och i så fall vilka ytterligare åtgärder kunde vara påkallade för att — utan att en mera genomgripande förändring av de nya bestämmelserna redan nu företoges — i möjligaste mån betrygga en tillämpning av undervisningsplanen i huvudsaklig överensstämmelse med det mål och de grunder, som finnas angivna i överstyrelsens förslag, och som även i väsentliga avseenden kommit till uttryck i den nya undervisningsplanen.

I de yttranden av sakkunniga skolmyndigheter, som avgivits över de inkomna framställningarna, hava särskilt tre åtgärder förordats såsom påkallade för att den nya undervisningsplanen skall kunna leda till önskvärt mål. De sålunda förordade åtgärderna gå ut på, att nödig ledning beredes lärarne vid undervisningens bedrivande, att lämplig lärobok för barnen, särskilt beträffande sammanfattningen av den kristna tros- och livsåskådningen, kommer till användning, och att något mera tid anslås åt ämnet.

Vad först handledningen för lärarne angår, vill jag erinra om den tävlan för åstadkommande av lämpliga handböcker för folkskolans lärare att användas vid den sammanfattande undervisningen om den kristna tros- och livsåskådningen, som Eders Kungl. Maj:t på mitt förslag beslutat. I ett särskilt anförande till statsrådsprotokollet den 5 nov. 1920 har jag närmare angivit de grunder, enligt vilka en dylik handledning borde utarbetas. Den bestämda tiden för tävlingsskrifternas ingivande utgick den 30 juni 1921, och vid denna tidpunkt hade 29 sådana skrifter

inkommet till eklelesiastikdepartementet. Personer, som skola bedöma dessa skrifter, hava utsetts, och de hava fått sig förelagt att hava utfört sitt granskningsarbete före innevarande års utgång. Jag är förvissad om att härmed det starkaste behovet av handledning för lärarne skall bliva tillgodosett.

Beträffande den ifrågasatta läroboken torde man hava anledning antaga, att de handledningar, som vid nyss nämnda tävlan kunna befinnas vara lämpliga för sitt ändamål, skola giva uppslag till läroböcker för barnen.

Emellertid har från flera håll kommit till uttryck en viss tvekan, huruvida den nya undervisningsplanen medgiver, att vid den undervisning, som skall avse sammanfattningen av den kristna tros- och livsåskådningen, lärobok användes. Då jag finner det önskvärt, att hinder icke må läggas i vägen för läroboks användande, har jag för avsikt att föreslå att i den kungörelse angående kristendomsundervisningen, som enligt min mening nu bör utfärdas, kommer att ingå ett moment, av vilket det tydligt framgår, att användning av lärobok på detta område icke är förbjuden. Därvid bör då också stadgas, att dylik lärobok skall vara för ändamålet godkänd i den ordning, som eljest gäller för antagande av läroböcker i kristendom. Ett sådant stadgande synes mig i sin mån kunna bliva ägnat att uppmuntra till försök för åvägabringande av lämpliga läroböcker. Slutligen vill jag erinra om att i bestämmelserna rörande den övergångstid av tre läsår, som medgivits för den nya undervisningsplanens fullständiga genomförande, måste anses vara medgiven även en viss frihet i fråga om läroböckers användande under övergångstiden.

Vad slutligen angår tiden för kristendomsundervisningen, hade jag för egen del, såsom också framgår av de i överstyrelsens förslag till undervisningsplan ingående timplanerna, ursprungligen tänkt mig något längre tid för folkskolans kristendomsundervisning. Jag är också av den uppfattningen, att det skulle hava varit lyckligast, ifall överstyrelsens förslag i denna punkt ej blivit så starkt beskuret som skett.¹⁾ Nu har emellertid överstyrelsen i sitt i anledning av de nu gjorda framställningarna avgivna utlåtande påpekat, hurusom med de förändringar i kristendomskursernas innehåll och omfattning, som vidtagits, de av överstyrelsen ursprungligen förordade timtalen, icke längre utan vidare kunna vara tillämpliga utan att särskild erfarenhet i detta hänseende bör inhämtas. I åtskilliga av de från skolmyndigheterna inkomna yttrandena har också framhållits, att några åtgärder beträffande tiden för kristendomsundervisningen icke böra vidtagas, förr än den stadgade övergångstiden gått till ända och de därunder föreliggande möjligheterna att förvärva närmare erfarenhet utnyttjats. Andra åter hålla emellertid före, att redan nu något bör göras för beredande av ökad tid åt kristendomsundervisningen. I den sammanställning av myndigheternas yttranden, som inom skolöverstyrelsen utarbetats av folkskoleinspektören V. Moberger, göres följande sammanfattning av de i detta avseende gjorda uttalandena: »Med hänsyn till kravet på ökad tid för kristendomsundervisningen torde den allmänna tendensen i yttrandena kunna sammanfattas så: Den fastställda tiden för småskolan är tillräcklig. Angående behovet av ökad tid för klasserna 3 och 4 äro meningarna starkt delade. Klasserna 5—6 (7), åtminstone i heltidsläsande skolformer, anses ganska allmänt behöva tre timmar. Alldeles särskilt gäller detta 6:te klassen».

Överstyrelsen har vid övervägande av detta spörsmål och i betraktande av vad som framkommit i yttrandena funnit, att det särskilt i fråga om sjätte klassen,

¹⁾ Kursiveringen verkställd här.

men även beträffande femte klassens kurs i många fall icke torde komma att befinnas möjligt att med tillbörlig grundlighet och noggrannhet behandla de föreskrivna kurserna med tillämpning av de i timplanen angivna timtalen. Detsamma gäller även enligt översstyrelsens uppfattning i fråga om sjunde klassens kurs i sådana skolor med kursväxling, där man har sju klasser. Av skäl, som överstyrelsen angivit i sitt nyssnämnda yttrande, anser sig överstyrelsen emellertid, innan ytterligare erfarenhet vunnits, icke kunna förorda att en ändring vidtages i undervisningsplanen, varvid överstyrelsen särskilt har i tanke det avsevärda antal skoldistrikt, där densamma redan i sin helhet kommit till användning och där, ifall en generell ändring av undervisningsplanen vidtoges, ändringar ånyo måste äga rum. Genom de bestämmelser, som gälla för undervisningsplanernas tillämpning, är ock medgivet, att de angivna timtalen, där särskilda förhållanden sådant föranleda, kunna ökas. Tydligt är emellertid, att detta kan ske blott i undantagsfall, och att en ökning i varje fall måste bli beroende av vederbörlig myndigheters medgivande.

Det skulle därför enligt överstyrelsens uppfattning vara önskvärt, att åtminstone vad beträffar vissa skolformer genom vederbörlig författningsbestämmelse möjlighet bereddes de skoldistrikt, som sådant önska, att utan hinder av undervisningsplanens föreskrifter öka timtalen för kristendomsundervisningen i femte och sjätte och i vissa fall även sjunde klassen till tre i veckan.

Den ståndpunkt överstyrelsen sålunda intagit kommer ganska nära den mening, som funnit uttryck i ett av riksdagens andra kammare innevarande år fattat beslut. Genom detta beslut godtog ett uttalande, som gjorts av fem reservanter till ett av kammarens tillfälliga utskott avgivet utlåtande med anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t i fråga om kristendomsundervisningen i folkskolorna. Reservanterna i fråga sammanfatta nämligen, sedan de hänvisat till de från olika håll till Kungl. Maj:t ingivna framställningarna, sin mening angående tiden för kristendomsundervisningen i följande ord: »Vid sådant förhållande finna vi att hinder ej bör möta för att redan nu åt kristendomsämnet giva mera tillfredställande undervisningstid, särskilt i de högre klasserna i den egentliga folkskolan, där heltidsläsning förekommer».

Sitt slutliga yrkande — vilket jämväl blev andra kammarens beslut — giva reservanterna visserligen den mera obestämda formen av en hemställan, att tiden för kristendomsundervisningen *i regel* må utsträckas till tre timmar i veckan, men för en uppfattning av detta yrkandes innebörd är man tydligen hänvisad till det nyss återgivna uttalandet i motiveringen, något som också bekräftas därav, att de kammarens ledamöter, som i debatten stödde skrivelseförslaget, i själva verket ej vore ense om en större utsträckning av undervisningstiden är den, som i det nämnda uttalandet anges.

För egen del ansluter jag mig till den mening, varom det stora flertalet av de hörda myndigheterna samlat sig och som vunnit stöd av skolöverstyrelsen. Då jag sålunda för närvarande anser mig endast beträffande folkskolans högsta klasser kunna förorda ett generell medgivande om utsträckning av tiden för kristendomsundervisningen, *innebär detta ingalunda, att därigenom någon inskränkning skulle göras i de möjligheter till jämkning av timantalet i allmänhet, som de nuvarande bestämmelserna i enskilda fall medgiva. Tvärtom anser jag att en sådan jämkning bör medgivas i alla de fall, då behov därav visar sig föreligga.*¹

¹) Kursiveringen verkställd här.

Av skäl, som jag i det föregående angivit, ansluter jag mig ävenledes till överstyrelsens förslag, att någon generell ändring i undervisningsplanen icke nu företages, utan att det i stället beredes möjlighet för de skoldistrikt, som så önska, att utan åberopande av några särskilda omständigheter få tiden för kristendomsundervisningen utökad inom de i överstyrelsens här ovan anförda yttrande angivna gränserna. Detta innebär uppenbarligen, att initiativet till en utsträckning av undervisningstiden skall tagas av vederbörande skolråd eller folkskolestyrelse. För en sådan anpassning efter olika önskemål tala för övrigt flera omständigheter. *Från flera håll har nämligen den önskan framställts, att större frihet borde beredas skoldistriktet att få ordna undervisningen. Särskilt betonades önskvärdheten härav under överläggningen om kristendomsundervisningen vid 1920 års kyrkomöte. En sådan ordning överensstämmer också med vad som av gammalt tillämpats vid uppgörande av timplaner för folkskolorna inom de särskilda skoldistriktet. Därigenom att olika timantal tillämpas i olika skoldistrikt, erhålles också större möjlighet att vinna den allsidiga erfarenhet, som erfordras, innan man går till en revision av den nya undervisningsplanen.»¹⁾*

Det framgår av detta uttalande, att ett medgivande av den art Starrkärrs församling begärt, långt ifrån att vara till någon skada, fasthellre skulle länt till gagn för vinnande av den mera allsidiga erfarenhet, som erfordras för att rätt bedöma verkningarna av den nya undervisningsplanen.

Att ett dylikt medgivande jämväl skulle lämnat rikare utrymme åt den kommunala självbestämmanderätt, varpå vår folkundervisning i många hänseenden ännu vilar, och vars förtroendefulla medverkan måste vara ett villkor för denna viktiga undervisningsgrens förkovran, hade bort vara ett ytterligare skäl för ett bifall till församlingens begäran.

Vi ha därför yrkat, att utskottet bort på dessa grunder jämlikt § 107 RF framställa anmälan mot föredragande departementschefen, statsrådet Olsson, och vi vilja tillägga, att utskottet endast med tillhjälp av den förseglade sedeln avslagit detta yrkande.

XXX.

(Protokoll över jordbruksärenden 27 maj 1921 och den 22 juni 1921.)

av herr *K. A. Westman*, som med instämmande av herrar *Clason*, *Thulin*, *Reuterskiöld*, *Stendahl*, *N. A. Nilsson* och *Nilsson* i Antnäs, anført:

Sedan 1919 års urtima riksdag bifallit Kungl. Maj:ts förslag (prop. nr 2) om anordning för tiden 1 juni 1920—31 maj 1922 av ett system med glidande tullsatser för vete, råg och korn, mjöl och gryn därav även som malt och vissa slag av bröd, utfärdades författningar härom 21

¹⁾ Kursiveringen verkställd här.

augusti 1919 (S. F. S. nr 567, 568). Härigenom bestämdes, jämlikt riksdagens hos Kungl. Maj:t anmälda beslut, att under nämnda period 1 juni 1920—31 maj 1922 skulle dels visst inhemskt normalpris för vete »för ett år i sänder av den ifrågavarande tiden» av lantbruksstyrelsen i enlighet med vissa angivna grunder uträknas, dels visst importpris »för perioder av tre månader, räknat från och med den 1 juni 1920, på visst sätt av kommerskollegium beräknas».

Genom Kungl. Maj:ts proposition nr 81 till 1921 års riksdag föreslogos vissa ändringar i dessa bestämmelser, och i huvudsaklig överensstämmelse härmed beslöt riksdagen »sådan ändring av de för tiden 1 juni 1920—31 maj 1922 antagna bestämmelser angående glidande tullsatser för vissa slag av spannmål m. m., att perioderna för importprisets beräkning skola bestå av en kalendermånad, dock att vad angår *den månad varunder riksdagens beslut om ändringen delgives Kungl. Maj:t importpriset må beräknas för del av samma månad*, att — — — ske, samt att maximibegränsning av tullsatsen icke skall ifrågakomma». Därjämte fastställde riksdagen visst förslag till ändrad lydelse av vissa rubriker i tulltaxan »att tillämpas fr. o. m. den dag, ändringarna i bestämmelserna angående glidande tullsatser träda i kraft t. o. m. den 31 maj 1922». Riksdagens skrivelse härom av den 19 april 1921 (nr 130) föredrogs för Kungl. Maj:t 20 april, varvid föredraganden, som enligt protokollet redan 18 april anmodat kommerskollegium att inkomma med beräkning av importpriset för vete med ledning av pris, som gällt 15 mars—15 april, anmälde dels kommerskollegii i anledning härav avlämnade skrivelse av 11 april,¹ dels ock inom departementet utarbetade förslag till »ej mindre förordning angående glidande tullsatser för vissa slag av spannumål m. m., än även kungörelser dels angående vissa ändringar i förordningen 19 juni 1911 (nr 80) med tulltaxa för inkommande varor, dels ock angående tullsatser under tiden 21—30 april 1921 för vissa slag av spannmål m. m.».

I överensstämmelse härmed utfärdades den 20 april 1921 Kungl. Maj:ts förordning ang. glidande tullsatser för vissa slag av spannmål m. m. (S. F. S. 151.) Oaktat Kungl. Maj:t föreslagit och riksdagen beslutat allenast vissa ändringar i förordningen den 21 augusti 1919 (nr 567), utfärdade Kungl. Maj:t en ny förordning, som trädde i stället för 1919 års förordning. Den nya förordningen innehöll *dels* de bestämmelser i 1919 års förordning, varutinnan ändringar icke skett, *dels* de av 1921 års riksdag beslutade bestämmelserna.

¹ Kommerskollegiets utlåtande avgavs sålunda 8 dagar, innan Kungl. Maj:t anmodat kollegiet att avgiva detsammå.

I denna, som trädde i kraft 21 april, bestämdes bl. a., att det inhemska normalpriset för vete skulle »för tiden 1 juni 1921—31 maj 1922 uträknas av lantbruksstyrelsen i enlighet med de grunder, som finnas angivna i den vid statsrådsprotokollet till proposition nr 2 den 2 augusti 1919 angående glidande tullsats för vissa slag av spannmål m. m. fogade bilaga nr 1».

Jämlikt föreskrifterna i förordningen den 20 april 1921 (nr 151) inkom sedermera lantbruksstyrelsen, i skrivelse 14 maj 1921, med förslag till fastställande av inhemskt normalpris för vete under andra året av perioden 1 juni 1920—31 maj 1922 och åberopade därvid även Kungl. Maj:ts befallning i brev av 6 febr. 1920 »att före den 15 maj 1921 till Kungl. Maj:t inkomma med uppgift å nämnda normalpris, såvitt angick ovan angivna tidsperiod» (1 juni 1921—31 maj 1922).

Samtidigt inkom kommerskollegium i skrivelse av 20 maj s. å. med uppgift angående beräkning av importpriset för vete under juni 1921.

Vid anmälan av detta ärende anförde föredraganden, statsrådet Hansson, beträffande det inhemska normalprisets fixering,

»att detta skulle uträknas och fastställas för skördeår. Då den tid glidtullsystemet skulle gälla började redan den 1 juni 1920, men samma års skörd kom i handeln tidigast i augusti samma år, borde sålunda, därest förslaget fullt genomförts, för jämförelse med importprisen användas under tiden 1 juni—31 juli 1920 normalpris för 1919 års skörd, under tiden 1 augusti 1920—31 juli 1922 normalpris för 1921 års skörd. Detta blev emellertid aldrig utsagt av de sakkunniga, som i denna del allenast framlade förslag till metod för beräkningen av normalpriset för visst års skörd samt därjämte föreslog, att åt en med jordbrukets förhållanden förtrogen offentlig myndighet, exempelvis lantbruksstyrelsen, skulle anförtros att efter sagda metod verkställa prisberäkningen.

I den i ärendet till 1920¹ års urtima riksdag avlåtna propositionen nr 2 föreslog Kungl. Maj:t i denna del riksdagen, att normalpriset skulle under tiden 1 juni 1920—31 maj 1922 för ett år i sänder uträknas av lantbruksstyrelsen i enlighet med vissa grunder. Sedan Kungl. Maj:t den 6 februari 1920 meddelat närmare bestämmelser angående verkställandet av omförmälda uträkning i principiell överensstämmelse med de sakkunnigas förslag och urtima riksdagens beslut i ämnet, har lantbruksstyrelsen beräknat det inhemska normalpriset för vete för tiden 1 juni 1920—31 maj 1921 till 39 kronor 54 öre pr 100 kg. Detta pris, som hittills använts till jämförelse med importprisen vid beräkning av tullsats, är byggt på de

¹ Här föreligger en uppenbar felskrivning i protokollet. Bör vara 1919.

grunder, som enligt de sakkunnigas förslag böra gälla för uträkning av normalpris å 1920 års skörd.

På samma sätt är det av lantbruksstyrelsen i förstnämnda skrivelse den 14 maj 1921 angivna normalpris för tiden 1 juni 1921—31 maj 1922 uträknat jämlikt de sakkunnigas metod för erhållande av normalpris å 1921 års skörd.

Därest detta nya normalpris, 43 kronor 33 öre, vid uträkning av tullsats användes till jämförelse med importpriset, medför detta i och för sig en höjning av tullen med 1 krona 89 öre. Denna höjning är, såsom torde framgå av vad jag redan anfört, icke sakligt berättigad, förrän 1921 års spannmålsskörd kommer i marknaden, d. v. s. tidigast i augusti 1921. Att tidigare använda detta pris för uträkning av tullsats skulle strida mot själva principen för glidtullar. Denna avser nämligen att erhålla en tullsats, framkommen vid jämförelse mellan vid införseln gällande pris å den importerade och å den inhemska spannmålen. Men under juni och juli 1921 finnes ingen inhemsk spannmål av senare skörd än 1920.

Jag är sålunda av den meningen, att det nya normalpriset icke bör användas förrän vid fastställande av tullsats för augusti 1921, vilket torde stå i överensstämmelse med grunderna för riksdagens beslut i ärendet. På grund härav hemställer jag att vid beräkning av tullsats för juni och juli 1921 normalpriset för 1920 års skörd användes till jämförelse med importpriset».

I enlighet härmed utfärdade Kungl. Maj:t kungörelse ang. tullsatser under juni månad 1921 för vissa slag av spannmål m. m. (nr 263). Den 22 juni 1921 beslöts, med tillämpning av samma grunder, utfärdande av kungörelse även för juli månad (nr 332).

Föredragandens ovan återgivna yttrande är i flera avseenden synnerligen anmärkningsvärt. Riksdagens beslut av 1919 avsåg det inhemska normalprisets fixering »för ett år i sänder av den ifrågavarande tiden» (1 juni 1920—31 maj 1922), och någon ändring häri hade varken Kungl. Maj:t föreslagit eller riksdagen genom 1921 års beslut godkänt. Frågan, huruvida den höjning av tullen, som, med utgångspunkt i det sålunda uträknade inhemska normalpriset, skulle av Kungl. Maj:t bestämmas, vore »sakligt berättigad, innan 1921 års spannmålsskörd kommit i marknaden», d. v. s. tidigast i augusti 1921, kunde tydligen av Kungl. Maj:t upptagas till prövning och avgörande vid här ifrågavarande tidpunkt endast under den förutsättningen, att Kungl. Maj:t tillerkänner sig grundlagsenlig rätt att under sittande riksdag ensam fatta beslut om ändring av spannmålstullar i strid med riksdagens i dess beslut uttalade vilja. Att en dylik befogenhet icke tillkommer Kungl. Maj:t är enligt vår mening tydligt.

I sitt här anmärkta rådslag har emellertid föredraganden till och med gått ett steg längre och tillrätt Kungl. Maj:t att ändra de *grunder*, vilka enligt riksdagens kungjorda beslut skola vid tullsatsernas bestämmande tillämpas. I detta avseende må framhållas, att föredragandens uttalade mening, »att det nya normalpriset icke bör användas förrän vid fastställande av tullsats för augusti 1921 icke står i överensstämmelse vare sig med grunderna för riksdagens beslut eller med ordalydelsen av den utfärdade kungörelsen av 1919 eller med den under första året av perioden 1 juni 1920—31 maj 1922 tillämpade praxis, vilken dessutom av lantbruksstyrelsen vid förslaget avgivande för året 1 juni 1921—31 maj 1922 utan vidare följts.

Då föredraganden vid avgivandet av sitt ovan återgivna rådslag icke ansåg sig kunna med större bestämdhet uttala sig om riksdagens mening med beslutet än att den tolkning han gav däråt »torde stå i överensstämmelse med grunderna för riksdagens beslut», hade det för övrigt bort ligga nära till hands att i saken tillfråga den då ännu samlade riksdagen och sålunda bereda den samma tillfälle att, om den så ville, själv ändra de *grunder*, vilka Kungl. Maj:t nu, utan konstitutionell rätt, tillråddes att åsidosätta.

Vad föredraganden vid ett senare tillfälle enligt statsrådsprotokoll i jordbruksärenden den 30 sept. 1921 § 40 anført vid handläggning av ett ärende, som blivit en följd av det beslut, som fattats i enlighet med hans här anmärkta rådslag, synes ej heller vara ägnat att undanröja hans konstitutionella ansvar. Föredraganden yttrade:

»Under månaderna maj till och med juli — den första tiden, under vilken glidtullarna beräknats på det vid 1921 års riksdag bestämda sätt — förelåg föga skillnad mellan det svenska marknadspriset å vete och det beräknade importpriset med tillägg av tull. De då gällande tullsatserna voro sålunda i det närmaste effektiva som skydd för den svenska spannmålsproduktionen. Från och med augusti månad har tullen däremot blivit mer och mer ineffektiv. Under sistnämnda månad var importpriset jämte tull 35 kronor 36 öre, medan det svenska marknadspriset enligt föreliggande noteringar uppgick till 30 kronor 90 öre. Under de första 20 dagarna av september, för vilken månad det beräknade importpriset med tillägg av tull blir 35 kronor 41 öre, var motsvarande marknadssiffra 27 kronor 11 öre, och under senare delen av månaden har den svenska noteringen sjunkit ända ned till 24 å 25 kronor för 100 kg. Den fastställda tullen skänker sålunda icke numera det avsedda skyddet, utan det svenska marknadspriset ligger till och med ett par kronor lägre än det samtidiga importpriset å oförtullad vara i svensk hamn.

Orsakerna till detta egendomliga läge äro enligt min mening att söka dels i en sällsynt rik veteskörd inom landet, dels däri, att kvarnarna,

trots denna rika inhemska skörd, fortsatt att vid förmalningen av vete inblanda en högst betydlig procent — enligt uppgifter 50 till 75 procent — importerat vete. Genom — — — skörden.

Då dessa förhållanden mötas av kvarnarnas strävan att för erhållande av en mjölkvalitet, som kan fullt konkurrera med importerat mjöl av högsta kvalitet, vid förmalningen inblanda betydliga mängder utländskt vete — under månaderna april—augusti har importen uppgått till 104,000 ton — kommer efterfrågan på svenskt vete icke att på långt när motsvara utbudet, vilket har det redan nämnda priset till följd och hotar att göra den svenska varan osäljbar inom landet.

För — — — svårigheter.

Det beklagliga förhållande är sålunda rådande, att till landet importeras utländskt vete i stor utsträckning, medan det betydligt billigare svenska vetet ligger osäljbart hos lantmännen.»

Med stöd av vad sålunda anförts, torde vara uppenbart, att rent konstitutionellt, oavsett verkningarna av Kungl. Maj:ts beslut 27 maj 1921 och 22 juni 1921, allvarliga invändningar måste göras mot det sätt, varpå föredraganden handlagt detta ärende. Och vi hava för den skull ansett utskottet böra mot statsrådet Nils Hansson framställa anmärkning jämlikt R. F. § 107.

XXXI.

(Protokoll över jordbruksärenden den 30 sept. 1921.)

av herrar *Nils Anton Nilsson, Reuterskiöld, Nilsson* i Antnäs och *K. A. Westman*, som anförde:

Med åberopande av den av oss avgivna reservationen angående anmärkning mot föredragande departementschefen i jordbruksärenden för handläggningen av frågan om det inhemska normalprisets fixering under glidtullsåret 1 juni 1921 — 31 maj 1922, hava vi ansett anmärkning i samband därmed böra framställas jämväl för hans rådslag av den 30 september 1921 angående upphävande av glidtullarnas maximering och viss uppgörelse mellan staten och kvarnarna.

Till statsrådsprotokollet av nämnda dag anför departementschefen bland annat: »Nationalekonomiskt sett är inköpet av det dyrare och till stor del obehöyliga utländska vetet högst ofördelaktigt. Hur ogynnsam verkan inköpen öva på handelsbalansen, framgår därav, att en fortsatt inblandning av utländskt vete i samma utsträckning som nu tillämpats, kan be-

räknas medföra en ökad betalning till utlandet för innevarande konsumtionsår av cirka 30 miljoner kronor.

Inblandningen av det utländska vetet fördyrar vidare mjölet och brödet. Om sålunda vid förmalningen användes allenast 30 procent utländskt vete i stället för såsom nu, särskilt vid kvarnar i södra Sverige, 70 procent, bör en icke oväsentlig prissänkning kunna beräknas.

Slutligen skulle uppenbart en ökad användning av svenskt vete vid mjöltillverkningen bereda lantmännen större avsättningsmöjligheter, och således förhindra, att svenskt vete, såsom nu kan befaras måste i saknad av tillräckliga exportmöjligheter användas till utfodring.

Av det anförda framgår, att en minskad användning av importvete gagnar såväl producenter som konsumenter. Visserligen blir därvid framställt mjöl icke av samma höga kvalitet som det nu tillverkade. Då emellertid en ökad användning av svenskt vete icke inverkar å näringsvärdet, torde kvalitetsskillnaden ingalunda vara av den betydelse, att anledning finnes att ur denna synpunkt låta den överflödiga användningen av utländsk vara fortgå. Man bör kunna, särskilt under nu rådande depressionstid, förvänta, att den konsumerande allmänheten fäster större vikt vid att mjölet erhållas till billigare pris och av svensk råvara, än att det till äventyrs ser något vackrare ut.

Då det syns mig önskvärt att om möjligt undvika i författningsväg utfärdade bestämmelser med den besvärliga kontrollapparat, som härav bleve en följd, har jag med delegerade för Sveriges kvarnförening inlett underhandlingar i syfte att få användningen av utländskt vete minskad.»

Föredraganden hemställde nämligen efter överenskommelse med »delegerade för Sveriges kvarnförening» vilka därvid förbundit sig att inköpa svenskt vete till minst 70 % av kvarnarnas totala veteförbrukning under tiden den 1 okt. 1921—1 juni 1922, ävensom meddelat, att de »samtidigt företagit en prissänkning av 5 kronor för 100 kg. för såväl samtliga vete-mjölsorter som rågsikt», att då lantmännen härigenom »uppenbart» kommit i förbättrat läge, Kungl. Maj:t skulle till mjölets ytterligare förbilligande, vilket syntes kunna ske, »utan att lantmännens berättigade intressen trädde för nära», föreskriva en begränsning uppåt av tullsatserna. I enlighet härmed utfärdades kungl. kungörelse den 30 sept. 1921 (Nr 551), varigenom tullen maximerades till 7 kr. 20 öre per 100 kg.

Redan den angivna förutsättningen för denna tullbegränsning — innebörden av avtalet med kvarnarna — torde knappast äga den betydelse föredraganden förmenat. Något skriftligt upprättat avtal är icke fogat till protokollet och detta upplyser icke om, huruvida de delegerades förbindelse avser kvarnföreningens alla medlemmar eller, vilka av dem seder-

mera godtagit delegerades vid de förda förhandlingarna gjorda utfästelser. Och för övrigt innebär förbindelsen, sådan den nu må vara, icke annat eller mera än inköp av viss kvantitet svenskt vete, men icke, såsom statsrådet synes hava förmenat, förpliktelse att vid förmalningen inblanda 30 % utländskt vete.

Om sålunda förutsättningen för Kungl. Maj:ts beslut i själva verket är felaktig, blir det rådslag, varpå beslutet grundades, desto mera anmärkningsvärt, som dess inkonstitutionella karaktär icke kan ens med hänvisning till dess praktiska nytta försvaras.

Beslutet skulle visserligen enligt Regeringsformens § 60 kunna betraktas såsom ett tullnedsättningsbeslut, då det innebär att tullen ej skall utgå med mer än visst högsta belopp. Men även om, därest tullsatsen enligt de av riksdagen bestämda grunderna eljes skulle kunnat uppgå till högre belopp, häri ligger en eventuell nedsättning, så måste dock erinras, att en dylik maximering ingick i det glidullsystem, som på förslag av Kungl. Maj:t själv genom riksdagens år 1921 fattade beslut blev i detta stycke ändrat, då maximering uttryckligen förbjöds. Härigenom ställes Kungl. Maj:ts åsidosättande av riksdagens klart och tydligt utsagda mening i ännu bjärtare dager. Därest riksdagen och Kungl. Maj:t vid detta riksdagsbesluts fattande ansett en dylik maximering som möjlig form för tullnedsättning, skulle uppenbarligen något beslut om maximeringens avskaffande icke tillkommit, då däri under nämnda förutsättning skulle legat en klar avvikelse från grundlagens regel. Vid närmare granskning visar sig ock, att maximeringen, vilken ofrånkomligt sammanhänger med och beror av glidullsystemet, utgör en av de grunder, varpå detta kan byggas, men varpå för tiden 1 juni 1921—31 maj 1922 enligt riksdagens beslut icke fick och enligt Kungl. Maj:ts tidigare mening icke heller borde byggas.

På anförda skäl hava vi funnit detta ärende vara av den beskaffenhet, att utskottet bort jämlikt regeringsformens § 107 göra anmälan mot föredragande departementschefen statsrådet Nils Hansson.

XXXII.

(Protokoll över handelsärenden den 13 januari 1922.)

av herrar *Lyberg, Hellberg, Jansson* i Edsbäcken, *Bäckström, Starbäck* och *Persson* i Fritorp, vilka med instämmande i huvudsak av herr *Stendahl* anförte:

Från styrelsen för Svenska Stenkolsaktiebolaget Spetsbergen inkom den 5 januari 1922 till Konungen en den 28 december 1921 dagtecknad skrivelse, vari styrelsen med anhållan, att Kungl. Maj:t tacktes godkänna i skrivelsen omförmälda beslut om ändring av bolagsordningen och ökning av aktiekapitalet, tillika hemställde om teckning i enlighet med riksdagens bemyndigande för svenska statens räkning av 7,500 nya preferensaktier i bolaget på de av bolagsstämman beslutade villkor. Beträffande riksdagens ställning till frågan och Kungl. Maj:ts tidigare åtgöranden i saken hänvisas till vad ovan i reservationen XXI anförts.

Vid anmälan av ärendet i statsrådet den 13 januari innevarande år erinrade föredragande statsrådet om dessa förhållanden samt meddelade, att statens representanter i bolagets styrelse den 4 i samma månad avlämnat en ny P. M. angående bolagets ställning. Sagda P. M. börjar liksom den i september avgivna med en erinran om riksdagens beslut och det villkor, som beträffande teckning av aktier till ett belopp av 750,000 kronor uppställts samt avslutas på följande sätt:

»Av den ovan gjorda jämförelsen framgår alltså, att ehuru Spetsbergskolen för det närvarande knappast kunna konkurrera i produktionspris med de priser, till vilka engelska kol försäljas — enligt uppgift i facktidsskrifter i många fall med ren förlust för gruvägarne — man synes hava anledning förvänta att, sedan mera normala förhållanden i fråga om efterfrågan å kolbränsle hunnit göra sig gällande, och i samband därmed produktions- och försäljningspris kommit i ett mera normalt läge till varandra, förutsättningar för en ekonomiskt lönande drift vid Sveagruvan skola föreligga.

I betraktande härav, och då Spetsbergstillgångarnes värde och ekonomiska betydelse synas böra bedömas, icke endast efter nu rådande eller för närmaste tiden motsedda konjunkurläge och förhållanden i övrigt, utan med fästast avseende jämväl på en längre framtid, anse vi oss för vår del böra förorda den underd. framställning, som nu av bolagets styrelse göres om fullföljande från Statens sida av den i utsikt ställda, ytterligare aktieteckningen av 750,000 kronor i bolaget.

Med hänsyn till det allmänna läget och för tillvaratagande och skyddande i största möjliga utsträckning av Statens intressen torde denna teckning, såsom även i ovanberörda framställning av bolagets styrelse föreslås böra göras i form av preferensaktier med förmånsrätt i bolagets tillgångar framför övriga aktier till såväl aktiernas nominella värde som 6 % utdelning.»

Det sålunda gjorda sammanfattande uttalandet var alltså nästan ordagrant av samma lydelse som den i reservationen XXI här ovan omförmälda

sammanfattningen av utredningsresultatet enligt i september år 1921 avlämnad P. M. Efter att hava återgivit det sista uttalandets innehåll anförde statsrådet till protokollet:

»Såsom av det här ovan sagda torde framgå, är frågan, huruvida staten bör, med anlitande av det av riksdagen å extra stat för år 1922 anvisade anslaget å 750,000 kronor, genom aktieteckning bereda svenska stenkolsaktiebolaget Spetsbergen det ytterligare kapitaltillskott, varom bolaget nu gjort framställning, redan att betrakta såsom de facto avgjord i positiv riktning genom förberörda av Kungl. Maj:t den 30 september 1921 meddelade beslut innefattande bemyndigande för järnvägsstyrelsen att såsom förskottsbetalning å blivande stenkolsleveranser till bolaget utbetala ett belopp av 600,000 kronor. Vid det tillfälle, då sagda beslut fattades, stod valet emellan att *antingen* låta bolaget omedelbart träda i likvidation och realisera sin egendom, vilket allvarligt skulle hava äventyrat det med statens kapitalengagemang i bolaget avsedda syftet, naturtillgångarnas bevarande åt Sverige, *eller* att genom dels förskottslikvid för stenkol, dels ock ytterligare aktieteckning tillföra bolaget det rörelsekapital, som för driftens uppehållande under nu löpande brytningssäsong oundgängligen erfordrades.

Det skulle ju nämligen hava varit meningslöst att genom beviljande av förskottslikvid för stenkol sätta bolaget i tillfälle att uppehålla driften under några månader framåt, om detsamma därefter av brist på rörelsekapital skulle hava nödgats likvidera vid en tidpunkt, då den å Spetsbergen befintliga tjänstemanna- och arbetarepersonalen av naturförhållandena är hindrad att lämna ögruppen, då rikliga vinterförråd upplagrats därstädes och då det erhållna förskottsbeloppet icke hunnit mer än till en del förvandlas i brutna kol.

Då Kungl. Maj:t genom förberörda beslut av den 30 september 1921 funnit sig efter omsorgsfull prövning av förhållandena böra till bolaget utanordna omförmälda förskottslikvid, innebär detta sålunda, att Kungl. Maj:t givit det senare alternativet sin anslutning och alltså trätt in för att, så snart efter ingången av år 1922 det av riksdagen å extra stat för samma år anvisade anslaget å 750,000 kronor blivit tillgängligt, den av riksdagen vid anslagets beviljande i utsikt ställda ytterligare aktieteckningen skulle fullföljas.

I det läge, vari frågan för närvarande befinner sig och under åberopande av den av statens styrelseledamöter i bolaget verkställda omfattande utredningen rörande utsikterna för en ekonomiskt lönande kolbrytning å Spetsbergen, finner jag mig därför böra tillstyrka, att staten, med

anlitande av förberörda av riksdagen för ändamålet anvisade anslag, ingår såsom delägare i bolaget för ett ytterligare belopp av 750,000 kronor.»

Kungl. Maj:t beslöt härefter i enlighet med statsrådets hemställan.

Det sålunda fattade beslutet är anmärkningsvärt, emedan den förutsättning, under vilken anslag för ändamålet av riksdagen beviljats, uppenbarligen icke fyllts. Berörda förutsättning var — såsom av den förut lämnade redogörelsen framgår och i den av statens representanter i styrelsen avlämnade P. M. erinrats —, att *en med hänsyn till situationen på kolmarknaden företagen undersökning gäve vid handen, att betingelser för en ekonomiskt lönande drift ansåges föreligga för den närmaste framtiden.* Långt ifrån att detta var händelsen vid tidpunkten för beslutets fattande hade tvärtom efter anslaget villkorliga beviljande av riksdagen förhållandena på kolmarknaden utvecklats sig på ett synnerligen ogynnsamt sätt. Redan i september månad 1921 hade sålunda bolagets styrelse ansett bolagets ställning vara konkursmässig, därest icke staten ställde medel till bolagets förfogande i form av dels förskott å 600,000 kronor och dels ifrågasvarande aktieteckning. Järnvägsstyrelsen hade i då avgivet yttrande redogjort för den ogynnsamma ställning, vari bolaget kommit genom förhållandena på kolmarknaden, samt framhållit, att, icke ens om dessa medel ställdes till förfogande det funnes någon garanti för att bolaget kunde fullgöra sina åtaganden. Därutöver hade angående bolagets driftsmöjligheter icke, såvitt av handlingarna framgår, verkställts annan utredning än den, som innefattas i förberörda P. M. av de två styrelseledamöterna. I densamma konstateras det ofördelaktiga läge, vari bolaget för det dåvarande befunde sig, men uttalas några allmänna förhoppningar, att gynnsammare förhållanden skulle inträda, varefter den uppfattningen göres gällande, att saken icke borde bedömas »endast efter nu rådande eller för närmaste tiden motsedda konjunkturläge och förhållanden i övrigt, utan med fäst avseende jämväl på en längre framtid». Vilken mening man än kan hava om riktigheten av denna ståndpunkt, säkert är, att riksdagen icke anslutit sig till densamma, då den uttalade, att förhållandena under den närmaste framtiden skulle vara avgörande.

Också har föredragande statsrådet, som visserligen i motiveringen för sitt rådslag omnämner den sålunda inkomna utredningen, undvikit att på något sätt uttala sig rörande frågan, huruvida enligt samma utredning eller eljest den av riksdagen angivna förutsättningen för ytterligare aktieteckning inträtt. I stället har starkt betonats, att frågan härom i själva verket avgjordes genom Kungl. Maj:ts beslut den 30 september 1921,

och att i det läge saken nu befunne sig annat icke återstode än att teckna det begärda beloppet.

Det må gärna medgivas att, på sätt även här ovan i reservationen XXI framhållits, vid sist sagda besluts fattande förutsattes, att aktieteckningen å 750,000 kronor skulle komma till stånd. Det kan måhända därför vara förklarligt, att föredragande departementschefen icke ville taga på sitt ansvar att ställa sig definitivt avvisande till framställningen. Men då staten dock varken formellt eller reellt bundit sig vid den dittills enligt kontraktet endast »i utsikt ställda» teckningen samt det för densamma av riksdagen uppställda villkoret icke kunde anses fyllt, borde i allt fall teckningen icke hava skett utan medgivande av den vid beslutets fattande samlade riksdagen. Det synes hava förelegat så mycket större skäl att underställa frågan riksdagens prövning, som den affär, på vilken statsmakterna inlåtit sig, i det stora hela tagit dimensioner och lett till konsekvenser, med vilka riksdagen år 1921 icke torde hava räknat.

Vi hava för den skull ansett, att konstitutionsutskottet till hävdande av riksdagens rätt bort göra anmälan enligt 107 § regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Svensson.

XXXIII.

av herrar *Clason, Stendahl, P. J. Gustafsson, N. A. Nilsson* i Öst-rabo, *N. E. Nilsson* i Antnäs, *K. A. Westman, Persson* i Fritorp och *Pehrsson* i Göteborg, som anfört:

Den 20 januari erhöll konstitutionsutskottet kännedom om att inom departementen utdelats en P. M. av följande lydelse:

»På uppdrag får jag härmed meddela, att efter ingången av år 1922 ingressen: 'Vi Gustav med Guds nåde Sveriges, Götes och Vendes Konung göra veterligt:' icke vidare skall användas i författningar. Dessa skola i följd härav antingen helt sakna ingress eller ock börja exempelvis: 'Härigenom förordnas som följer', 'Med riksdagen förordnas som följer', 'På förslag av riksdagen, vartill ock allmänt kyrkomöte samtyckt, förordnas som följer', 'Med föranledande av en framställning av patent- och registreringsverket förordnas som följer', 'Efter riksdagens hörande förordnas som följer'.

Övergångsbestämmelser skall införas sist i en författning, ej i dess ingress.

G. Grefberg.»

Med anledning härav lät utskottet infordra »det eller de protokoll, som må hava förts i statsrådet angående ändrad form för författningars utfärdande från och med ingången av år 1922».

Till svar härå fick utskottet emottaga dels ett statsrådsprotokoll i finansärenden den 7 januari 1922, som angavs innehålla Kungl. Maj:ts beslut angående utfärdande av den under nr 1 i författningssamlingen för 1922 upptagna kungörelsen, dels ett statsrådsprotokoll i justitiedepartementens ärenden den 13 januari 1922, som angavs innehålla kungörelsen nr 2.

Vid granskning av dessa protokoll har intetdera befunnits innehålla något beslut av Kungl. Maj:t om de generella ändringar av författningsingresserna, som enligt ifrågavarande P. M. förklarades skola tillämpas från och med ingången av 1922.

Det förstnämnda protokollet innehöll däremot i en av sina punkter, att vederbörande statsråd tillstyrkt utfärdande av en författning — Svensk Författningssamling 1922: 1 — som befinnes vara försedd med ingressen »Härigenom förordnas som följer». Någon motivering för användningen av denna ingress är emellertid i protokollet icke angiven, än mindre innehåller det något allmänt bemyndigande att framdeles använda de nya ingressformerna. Det senare protokollet innehöll icke heller något dylikt bemyndigande, men väl ett tillstyrkande till utfärdande av ännu en författning med ny ingress (Sv. F. 1922: 2).

Sedan frågan om sagda P. M:s tillkomst och syfte den 7 februari i första kammaren gjorts till föremål för interpellation, varvid interpellanten bland annat sporde, om berörda P. M. vore »i alla delar riktig och med vilken rätt samt av vem ha i sådant fall däri gjorda anordningar vidtagits», besvarade hans excellens herr statsministern i sitt interpellationssvar den 18 februari denna fråga på följande sätt:

»På denna fråga vill jag lämna följande svar. Den åsyftade promemorian är avfattad av chefen för lagavdelningen inom justitiedepartementet såsom ledning för vederbörande tjänstemän i departementen vid uppgörande av förslag till författningstexter för uppsättande i korrektur. Den innehåller inga 'anordningar' i betydelsen av fattade beslut, och interpellantens fråga med vilken rätt den utfärdats saknar följaktligen varje bärande underlag. Anledningen till dess tillkomst var att vederbörande ledamöter av statsrådet givit nyssnämnda ämbetsman del av regeringens avsikt att förenkla hittills brukliga författningsingresser samt anmodat honom att bringa detta till vederbörandes i de olika departementen kännedom.»

Under hänvisning härtill anhöll utskottet att få till sig överlämnad den anmodan, som »må föreligga från vederbörande statsråd till chefen för lagavdelningen att till vederbörande i de olika departementen bringa kännedom om regeringens avsikt att förenkla dittills brukliga författningsingresser», men erhöll till svar att »berörda anmodan varit muntlig».

Av vad vid interpellationsdebatten förekommit, framgår uppenbarligen, att ifrågavarande P. M., vars tillkomst enligt interpellationssvaret föranletts

av såväl »vederbörande ledamöters av statsrådet» önskan att giva nu ifrågavarande ämbetsman »del av regeringens avsikt att förenkla hittills brukliga författningsingresser» som deras «anmodan» till honom att bringa detta till vederbörandes i de olika departementen kännedom, erhållit en avfattning, som i vissa delar bragte den i strid med § 81 riksdagsordningen. Vad i ärendet förekommit, lämnar icke tillräcklig möjlighet för utskottet att bedöma var anledningen till detta misstag legat: om i en missuppfattning hos »vederbörande ledamöter av statsrådet» eller i en dylik av ifrågavarande departementstjänsteman. Vilketdera nu än må hava varit fallet, är det emellertid tydligt, att om en regering har för avsikt att förändra hittills brukliga författningsingresser, bör spørgsmålet härom avgöras under författningsenliga former genom ett generellt beslut i saken av Kungl. Maj:t i statsrådet och icke genom muntliga uttalanden av enskilda statsrådsmedlemmar, vilka därtill icke äga någon författningsenlig befogenhet. Ett dylikt allmängiltigt beslut i statsråd är så mycket nödvändigare, som eljest tillräckliga garantier saknas både för att misstag skola undgås, och för att författningsingresserna erhålla nödig enhetlighet. Även mot den vidtagna »reformens» reella lämplighet synas oss anmärkningar vara befogade. På grund härav synes oss anmälan enligt § 107 RF hava bort av utskottet göras mot »vederbörande ledamöter av statsrådet» och, då sagda P. M. utfärdats inom justitiedepartementet, särskilt mot chefen för justitiedepartementet statsrådet Åkerman.

XXXIV.

av herrar *Stendahl, Nilsson* i Antnäs och *Starbäck*, som med instämmande i huvudsak av herr *Reuterskiöld* anført:

I AB. Vin- & Spritcentralens styrelseberättelse över 1920 års verksamhet återfinnes följande uppgifter:

»Vinsten disponeras sålunda

å stamaktier utdelas 8,2 %	Kr.	32,800:—
» preferensaktier utdelas 7 %	»	1,372,000:—
till reservfonden avsättes	»	2,000,000:—
» pensionsfonden avsättes	»	600,000:—
» statsverket inlevereras	»	5,000,000:—
å vinst- och förlustkonto balanseras	»	182,441: 40

Kronor 9,187,241: 40»

Bolagsstämman beslöt i enlighet härmed,

Enligt avtal mellan staten och Vin- & spritcentralen *skall* sedan till aktieägarna utdelats viss i bolagsordningen fastställd utdelning, »återstående vinst, efter det avsättningar till reservfond och pensionsfond blivit gjorda, i den mån den ej enligt § 8 användes för inlösen av preferensaktier eller för sådant ändamål avsättes, inlevereras till Kungl. statskontoret för statsverkets räkning».

Härav framgår, att, sedan å bolagsstämma balansräkning blivit fastställd, skall staten tillkommande vinst enligt ovanstående villkor *omedelbart* till statskontoret inlevereras. Någon balansering å vinst- och förlustkonto från ett år till ett annat är icke tillåten. Staten hade således rätt erhålla kr. 5,182,441:40 så snart balansräkning å bolagsstämma den 14 juni 1921 fastställts. Staten har emellertid endast erhållit kr. 5,000,000:— och detta först den 16 december 1921.

Kungl. Maj:t åligger att på föredragning av statsrådet och chefen för finansdepartementet vaka över att statens rätt till vinst från Vin- & spritcentralen i enlighet med ovan refererade kontrakt icke eftersättes. Enligt av utskottet verkställd utredning har Vin- & spritcentralens styrelse- och revisionsberättelser ävensom bolagsstämmoprotokoll av vederbörande departementschefer icke föredragits i konselj.

Då Kungl. Maj:t sålunda icke satts i tillfälle att anbefalla nödiga åtgärder för att göra statens rätt mot Vin- & spritcentralen gällande hava vi ansett, att utskottet bort göra anmärkning enligt R. F. § 107 mot statsråden Beskow och Thorsson.

Herr *von Geijer* har begärt att få antecknat, att han icke deltagit i behandlingen av det ärende, som föranlett reservationen XXIX.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
Utskottets yttrande	1
Ingress	1
Anmälan 1:o	4
» 2:o	8
» 3:o	12
» 4:o	18
» 5:o a)	21
» 5:o b)	28
» 5:o c)	30
» 6:o a)	33
» 6:o b)	34
» 7:o	36
» 8:o	38
» 9:o	41
» 10:o	46
» 11:o	52
» 12:o	57
» 13:o	62
» 14:o	64
» 15:o	73
Reservationer	76
<i>Vid särskilda punkter i utskottets memorial</i>	76
Vid ingressen (reservation I)	76
Vid punkt 1:o (» II)	77
» » 2:o (» III)	80
» » 5:o (» IV)	81
» » 5:o a) (» V)	81
» » 5:o b) (» VI)	83
» » 5:o c) (» VII)	83
» » 6:o b) (» VIII)	84
» » 7:o (» IX)	84
» » 8:o (» X)	84
» » 9:o (» XI)	84
» » 10:o (» XII)	86
» » 12:o (» XIII)	86
» » 13:o (» XIV)	87
» » 14:o (» XV)	87
» » 15:o (» XVI)	88
<i>Reservationsvis framställda anmärkningsyrkanden (reservationer XVII—XXXIV)</i>	88